

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν.ΗΜΑΘΙΑΣ

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2013 - ΕΤΟΣ ΣΤ' - ΑΡ. ΤΕΥΧΟΥΣ 19

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ 5 ΕΥΡΩ - ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 15 ΕΥΡΩ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ Ν.ΗΜΑΘΙΑΣ

Ιδιοκτησία

Εταιρεία Μελετών Ιστορίας
και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας

Ιδρυτής - Σύμβουλος Έκδοσης
π. Αθανάσιος Βουδούρης

Εκδότης

Εμμανουήλ Ξυνάδας
(Πρόεδρος Δ.Σ. Ε.Μ.Ι.Π.Η.)

Διευθύντρια

Ολυμπία Μπέτσα
(Πρόεδρος Επιτροπής "Χρονικών")

Αρχισυνταξία - Ηλεκτρονική σελιδοποίηση

Νικόλαος Βουδούρης
(τηλ. 6942.982.745)

Επιτροπή των «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

Ολυμπία Μπέτσα
Χαίδω Τζήκα - Μπατσαρά
Νικόλαος Βουδούρης
Ιωάννα Ζιώγα
Αναστασία Ταναμπάση

Φιλολογική Εποπτεία
Μάριος Σπυρόπουλος

Γραφεία

Δ.Δ. Φυτειάς Δοβρά Τ.Θ. 149, Τ.Κ. 59100

τηλ: 6946.901.531 - 6942.982.745

Επιτρέπεται η αναδημοσίευση μέρους ή
ακέραιων κειμένων, αν αναφέρεται η πηγή

Τα επώνυμα άρθρα εκφράζουν μόνο την
άποψη του συντάκτη τους

• Όσοι επιθυμούν να γίνουν μέλη της «**Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας**» μπορούν να επικοινωνούν στο τηλέφωνο: **6946.901.531**

• Η αποστολή άρθρων, μελετών, επιστολών, σχολίων, προτάσεων, παρατηρήσεων κ.α. για δημοσίευση στα «**ΧΡΟΝΙΚΑ**», γίνεται τόσο στην ταχυδρομική διεύθυνση της Ε.Μ.Ι.Π.Η., όσο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση **xronika_emipi@yahoo.gr** με την ένδειξη: Για τα «**Χρονικά**» (Τα άρθρα δεν θα πρέπει να ξεπερνούν τις 5 σελίδες Α4 με μονό διάστιχο και μέγεθος γραμματοσειράς 12 στ. Δημοσιεύματα ή άρθρα με επιστημονικό υπόβαθρο θα πρέπει να συνοδεύονται από παραπομπές και ενδεικτική βιβλιογραφία).

• Η έκδοση των «**ΧΡΟΝΙΚΩΝ**» στηρίζεται αποκλειστικά σε συνδρομές μελών και φίλων της **Ε.Μ.Ι.Π.Η.**, για τον λόγο αυτό, ζητούμε την οικονομική υποστήριξή σας. Για την προβολή της επιχείρησής σας μέσα από τις σελίδες των «**ΧΡΟΝΙΚΩΝ**», καθώς και για τις χορηγίες σας υπέρ της έκδοσης του εντύπου, καλέστε στο **6946.901.531**

• Ο **τραπεζικός λογαριασμός** της Εταιρείας, όπου ο καθένας μπορεί να καταθέτει τις προσφορές του, είναι: **Eurobank 0026-0077-12-0200673505**

Κυκλοφορούν από την Ε.Μ.Ι.Π.Η.
οι Τόμοι 1ος έως 3ος του Επιστημονικού Περιοδικού

Μελετήματα Ημαθίας

Περιλαμβάνουν επιστημονικές μελέτες
σχετικές με την ιστορία και τον
πολιτισμό της Ημαθίας.

Σημεία διανομής (Βέροια)

- * Βιβλιοπωλείο «**Πυρινός**» Βενιζέλου 50
- * Βιβλιοπωλείο «**Επίκαιρο**» Βενιζέλου 36
- * Ταχ/κά (αντικαταβολή+ έξοδα αποστολής)

Τιμή τόμου: 25 ευρώ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

Γενικά Αρχεία του Κράτους

Ημαθία

**Σκιαγραφώντας την ιστορία της
μέσα από τις συλλογές των Γ.Α.Κ.**

Επιστημονική Ημερίδα Τοπικής Ιστορίας
που διοργανώνει η Ε.Μ.Ι.Π.Η. σε συνεργασία με τα
Γ.Α.Κ. - Αρχεία Ν. Ημαθίας

Σάββατο 25 Μαΐου 2013
10:00 - 14:00 & 19:00 - 21:00
Στο χώρο των Γ.Α.Κ. Ν. Ημαθίας
(Ολγάνου 23, Βέροια)

Είσοδος Ελεύθερη

Με την υποστήριξη της Κ.Ε.Π.Α. Δ. ΒΕΡΟΙΑΣ

Πρακτικά Α' Επιστημονικής Ημερίδας Τοπικής Ιστορίας

Κυκλοφό-
ρουν από την
Ε.Μ.Ι.Π.Η. τα
Πρακτικά της
Α' Επιστημο-
νικής Ημερί-
δας **Μιλάμε
για τη Βέροια
του 20ου αιώ-
να 1890-1910**

Στο λυκόφως
της Οθωμα-
νικής Περιόδου, η οποία πραγματο-
ποιήθηκε το Σεπτέμβριο του 2011.

Στον τόμο των Πρακτικών δημοσιεύ-
ονται έντεκα εισηγήσεις με θέματα
σχετικά με την υπό εξέταση περίοδο.

Σημεία διανομής (Βέροια):

Βιβλιοπωλείο «**Πυρινός**» (Βενιζέλου 50),
Βιβλιοπωλείο «**Επικάιρο**» (Βενιζέλου 36)
Ταχυδρομικά με αντικαταβολή (τηλ.
παραγγελιών 6946.901.531)

Τιμή πώλησης: 15 ευρώ

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

δ. Αθανασίου Γ. Βουδούρη

«Ο Βεροιώτης ιερομόναχος Μελέτιος Κωνσταμονίτης και η περιοδεία του στη Ρωσία (1862 - 1869)»

Κυκλοφόρησε από την Ε.Μ.Ι.Π.Η., στην εκδοτική σειρά «Πηγές και Μελέτες Ιστορίας και Πολιτισμού της Ημαθίας», η μελέτη του δ. Αθανασίου Γ. Βουδούρη, με τίτλο «Ο Βεροιώτης ιερομόναχος Μελέτιος Κωνσταμονίτης και η περιοδεία του στη Ρωσία (1862 - 1869)».

Το έργο αποτελείται από 260 σελίδες και πραγματεύεται ζητήματα της ζωής και δράσης του μεγάλου αυτού ευεργέτη της Βέροιας και της μονής Κωνσταμονίου του Αγίου Όρους. Περιλαμβάνει πλούσιο αρχειακό υλικό, σχεδιαγράμματα, πίνακες, ευρετήρια και εικόνες.

Επίσης, στο παράρτημα της μελέτης αναδημοσιεύεται ύστερα από 130 περίπου χρόνια το βιβλίο του ιερομόναχου Μελετίου με τίτλο «Περίληψις Μελετίου Κωνσταμονίτου εις Ρωσσίαν από του έτους 1862 - 1869» το οποίο εκδόθηκε για πρώτη και μοναδική φορά στην Αθήνα, κατά το έτος 1882.

Διατίθεται από την Ε.Μ.Ι.Π.Η. σε επιλεγμένα βιβλιοπωλεία & κατόπιν παραγγελίας στο τηλ. 6946.901.531. Τιμή τόμου: 15 ευρώ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΗΜΕΡΙΔΑ ΜΕ ΘΕΜΑ: «ΗΜΑΘΙΑ: ΣΚΙΑΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΤΩΝ ΓΑΚ»

- Εισαγωγικό σημείωμα Δ/ντριας των «Χρονικών» 4
- Πρόγραμμα Ημερίδας 5
- Περιλήψεις Εισηγήσεων 6

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

- Μαρία Χειμωνοπούλου, Αρχαιολογικά.....10
- Γιώργος Λιόλιος – Ολυμπία Μπέτσα, Οι Δρόμοι της πόλης.....15
- π. Αθανάσιος Βουδούρης, Μοναστηριακά Σημειώματα.....18
- Ιωάννης Μοσχόπουλος, Ρουμλουκιώτικα.....21
- Χρήστος Ζάλιος, Τα Ναουσαίικα 25
- Αρίστη Κουκουρίκου, Εκπαιδευτικά.....31
- Εμμανουήλ Ξυνάδας, Εκ του Τύπου.....34
- Αναστασία Ταναμπάση, Βιβλιοπαρουσιάσεις.....40
- Ιωάννα Ζιώγα, Φορείς Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας.....42

ΝΕΑ - ΔΡΑΣΕΙΣ

- Έκθεση πεπραγμένων 2012 46
- Πεπραγμένα.....47

Τα ΧΡΟΝΙΚΑ θα τα βρείτε...	Β Ε Ρ Ο Ι Α Βιβλιοπωλείο “Επίκαιρο” (Βενιζέλου 36) Βιβλιοπωλείο “Πυρινός” (Βενιζέλου 50) W Τηλεφωνικά στο 6946.901.531
...και στην ηλεκτρονική διεύθυνση emiph.blogspot.com	

Για τη συνδιοργάνωση της ημερίδας:

«Ημαθία: Σκιαγραφώντας την ιστορία της μέσα από τις συλλογές των ΓΑΚ»

*Ολβιος όστις ιστορίης έσχεν μάθησιν
Ευριπίδης, 480-406 π.Χ., Αρχαίος τραγικός*

Τα Γενικά Αρχεία Κράτους Νομού Ημαθίας είναι μια υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού που παράλληλα με τη διάσωση, συλλογή, ταξινόμηση, συντήρηση και ευρετηρίαση των αρχείων προωθεί την έρευνα και προσφέρει στους αναγνώστες των τη δυνατότητα να γνωρίσουν την ιστορία μέσα από τις πηγές και να ταξιδέψουν στο παρελθόν. Μέσα από τη φύλαξη των αρχείων διαφυλάσσεται η ιστορία του τόπου μας και μόνο μέσα από την έρευνα των σωζόμενων αρχείων συμπληρώνονται τα ιστοριογραφικά κενά της. Πόσο γνωστό, όμως, είναι στο ευρύ κοινό το έργο που επιτελεί αυτή η υπηρεσία και το αναρίθμητο και ενδιαφέρον αρχειακό υλικό που διαθέτει;

Η Εταιρεία Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας ιδρύθηκε το 2008 με σκοπό τη συμβολή στη μελέτη, διάσωση και διάδοση της τοπικής ιστορίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ημαθίας και των γειτονικών περιοχών, σε συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς (άρθρο 2 καταστατικού χάρτη εταιρείας). Πέρα από τις τακτικές δράσεις της, όπως, τη διεξαγωγή επιστημονικής ημερίδας ή επιστημονικού συνεδρίου στο πλαίσιο της εβδομάδας τοπικής ιστορίας κάθε χρόνο (όπου εντάσσονται και άλλες εκδηλώσεις), την έκδοση επιστημονικής επετηρίδας «Μελετήματα Ημαθίας», την έκδοση των Χρονικών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας και άλλων συγγραμμάτων (πτυχιακών, μεταπτυχιακών, διδακτορικών και πονημάτων) που αφορούν στην τοπική ιστορία, μέλημα της είναι η διοργάνωση εκδηλώσεων (συνεδριών, βιβλιοπαρουσιάσεων, ημερίδων κ.α.) σε συνεργασία με τοπικούς φορείς.

Προκειμένου να προωθηθεί η ιστορική έρευνα και να διασφαλιστεί η ιστορική μνήμη κατά τις υπ. αριθμ. 6/2012 και 1/2013 συνεδριάσεις του Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η. αποφασίστηκε η συνεργασία και η συνδιοργάνωση Επιστημονικής Ημερίδας με τα Γ.Α.Κ. Ν. Ημαθίας. Σκοπός της ημερίδας είναι η ανάδειξη του αρχειακού υλικού που διασώζεται στα Γ.Α.Κ. – Αρχεία και μέσω αυτού η απόρροια επιστημονικών πορισμάτων τα οποία θα συμβάλουν στην ευρύτερη ανάπτυξη της έρευνας, αλλά και τη γνωριμία του κοινού με τον κόσμο των αρχείων.

Ημερομηνία διεξαγωγής της ημερίδας είναι η 25η Μαΐου και θα λάβει χώρα στο κτήριο όπου στεγάζονται τα Αρχεία στην Εβραϊκή συνοικία, σε ένα παραδοσιακό αρχοντικό, χτισμένο το 1882, δίπλα στον Όλγανο, τη μυθική θεότητα του ποταμού Τριπόταμου. Την Επιστημονική Επιτροπή της Ημερίδας αποτελούν οι: α) Αναστασόπουλος Αντώνιος – Επίκ. Καθ. Παν. Κρήτης, β) Λιακόπουλος Γεώργιος – Οθωμανολόγος Παν. Αθηνών και γ) Μπέτσας Ιωάννης – Επίκ. Καθ. Παν. Δυτ. Μακεδονίας. Μέλη της οργανωτικής επιτροπής είναι οι Ελένη Τζαβέλα, Εμμανουήλ Ξυνάδας, π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης και Ολυμπία Μπέτσα.

Ευχαριστούμε πολύ την υπεύθυνη και προϊσταμένη των Αρχείων κα Ελένη Τζαβέλλα για την αποδοχή της πρότασης και την προώθηση της στην Εφορία των ΓΑΚ.

Η Διευθύντρια των "Χρονικών"

Ολυμπία Μπέτσα

Ημερίδα σε συνεργασία με τα ΓΑΚ Ημαθίας

Ημαθία: Σκιαγραφώντας την ιστορία της μέσα από τις συλλογές των ΓΑΚ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Σάββατο 25 Μαΐου 2013

10:00 - 10:10 Έναρξη Επιστημονικής Ημερίδας – Χαιρετισμοί

Α' Συνεδρία

Πρόεδρος: Εμμανουήλ Ξυνάδας, Δρ. Θεολογίας – Εκκλ. Ιστορίας Α.Π.Θ., Πρόεδρος Ε.Μ.Ι.Π.Η.

10:10 - 10:30 Ελένη Τζαβέλα, «Πρόσβαση στα αρχεία: δικαιώματα και περιορισμοί»

10:30 - 10:50 Δανάη - Μαρία Κοσμίδου, «Η φωτογραφία ως μέσο έρευνας και διδασκαλίας της ιστορίας»

10:50 - 11:10 π. Αθανάσιος Βουδούρης, «ΕΚΔΟΣΕΙΣ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΙΚΟΙ ΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ (1913 – 1965). Μια προσπάθεια αποτίμησης και καταγραφής της εκδοτικής και τυπογραφικής δραστηριότητας της πόλης, με την παράλληλη αξιοποίηση αρχειακών πληροφοριών των Γενικών Αρχείων του Κράτους (ΓΑΚ)»

11:10 - 11:30 Συζήτηση

11:30 - 12:00 Διάλειμμα

Β' Συνεδρία

Πρόεδρος: Δρ. Γεώργιος Λιακόπουλος, Ιστορικός – Οθωμανολόγος, Ιστορικός, Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

12:00 - 12:20 Ιωάννης Μοσχόπουλος, «Δικαιϊκό περιβάλλον και έννομες σχέσεις στον καζά της Βέροιας και στο Ρουμλούκι, κατά την πρώιμη και μέση Οθωμανοκρατία»

12:20 - 12:40 Εμμανουήλ Ξυνάδας, «Το Αρχείο του Πρωτοδικείου Βέροιας: Η υπόθεση του θανάτου του ιερομονάχου Θεοδούλου (Γεωργίου) Λούτα. (Η υπόθεση, τα ευρήματα, οι μαρτυρικές καταθέσεις)»

12:40 - 13:00 Ολυμπία Μπέτσα, «Τα δάση της επαρχίας Βέροιας μετά το 1913»

13:00 - 13:20 Χρήστος Σκούπρας, «Τεκμήρια για την Κατοχή και την Απελευθέρωση στη Βέροια μέσα από τις συλλογές του ΓΑΚ- Αρχεία Ν. Ημαθίας. Από τα Ιδιωτικά Αρχεία στη Δημόσια Ιστορία»

13:20-14:00 Συζήτηση

14:00-14:30 Ξεναγηση στο χώρο των Γ.Α.Κ.

Γ' Συνεδρία

Πρόεδρος: π. Αθανάσιος Βουδούρης, Ιστορικός – Υπ. Δρ. Εκκλ. Ιστορίας Α.Π.Θ., μέλος Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

19:00 - 19:20 Αναστασία Ταναμπάση, «Ποινές μαθητών μέσα από τα Βιβλία Πράξεων του Γυμνασίου Βεροίας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου»

19:20 - 19:40 Ευγενία Καβαλάρη, «Μέρες Κατοχής στη Βόρεια Ελλάδα, μέσα από την εφημερίδα «ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ»

19:40 - 20:00 Αλέξανδρος Χατζηκώστας, «Μέρες της επτάχρονης δικτατορίας στην Ημαθία»

20:00 - 20:20 Συζήτηση

20:20 - 20:30 Αποτίμηση – Λήξη

21:00 Μουσικό Πρόγραμμα από την ορχήστρα κιθαριστών Δημοτικού Ωδείου Βέροιας «Veri Artisti» (Δ/νη ορχήστρας Λάμπρος Μπέκιος)

Ημερίδα:
«ΗΜΑΘΙΑ: Σκιαγραφώντας την ιστορία της
μέσα από τις συλλογές των Γ.Α.Κ.»

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Ελένη Τζαβέλλα, Αρχειονόμος – Προϊσταμένη των ΓΑΚ – Αρχεία Ν. Ημαθίας
«Πρόσβαση στα αρχεία: δικαιώματα και περιορισμοί»

Στην εισήγηση αυτή θα παρουσιαστεί σε γενικές γραμμές το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο για την πρόσβαση στα Αρχεία και ιδιαίτερα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους. Οι νόμοι και οι κανονισμοί, εν γένει, που εφαρμόζονται για να διασφαλίζουν ζητήματα δημοσίου και ιδιωτικού συμφέροντος, ορίζουν ταυτόχρονα τα όρια στην πρόσβαση στα τεκμήρια. Η ποικιλομορφία του αρχειακού υλικού συνεπάγεται διαφορετικούς τρόπους διαχείρισής του αναφορικά με την έρευνα και πρόσβαση σε αυτό. Τα ζητήματα που προκύπτουν κατά την άσκηση του δικαιώματος για την πρόσβαση στην πληροφορία που φέρουν τα αρχειακά τεκμήρια απαιτούν τη σύμπραξη της Αρχειονομίας με το Δίκαιο και την Πληροφορική και δημιουργούν ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο που εξισορροπεί τις τάσεις για ανάγκη για πληροφόρηση και προστασία έννομων συμφερόντων. Η εναρμόνιση με ευρωπαϊκές και διεθνείς πρακτικές πραγματοποιείται για τη διασφάλιση της ροής της πληροφορίας σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο, χωρίς να παραβλέπεται η αναγκαιότητα ύπαρξης επιμέρους παραμέτρων που διασφαλίζουν τοπικά και εθνικά συμφέροντα. Τέλος, θα περιγραφεί η πραγματικότητα για τον ρόλο του υποψήφιου ερευνητή και του αρχειακού υπαλλήλου.

Δανάη – Μαρία Κοσμίδου, Βιβλιοθηκονόμος
«Η φωτογραφία ως μέσο έρευνας και διδασκαλίας της ιστορίας»

Σε μια εποχή που η εικόνα κατέχει πρωταρχικό ρόλο στην ενημέρωση, η χρήση των οπτικών μέσων, και ειδικότερα της φωτογραφίας, στην τεκμηρίωση ιστορικών γεγονότων και την διδασκαλία τους στην σχολική ιστορία έχει γενικευτεί. Η παραστατικότητα και απεικονιστική ακρίβεια των οπτικών πηγών μπορούν να οδηγήσουν σε λανθασμένα συμπεράσματα αναφορικά με την πιστή τεκμηρίωση της πραγματικότητας. Δεν είναι τυχαία άλλωστε η χρήση της εικόνας ως γενικευμένου προπαγανδιστικού μέσου. Μια προσεκτική, όμως, «ανάγνωση» και ερμηνεία του οπτικού υλικού μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικά ιστορικά συμπεράσματα και να βοηθήσει στην κατανόηση και εμπέδωση της ιστορίας κατά τη διδασκαλία της στη σχολική τάξη.

Μέσω της συγκεκριμένης ανακοίνωσης, θα εξεταστεί ο ρόλος της φωτογραφίας στην ιστορική έρευνα και διδασκαλία, με έμφαση στην σωστή ανάγνωση και αξιοποίησή της. Ταυτόχρονα θα παρουσιαστεί το οπτικό υλικό που φυλάσσεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους – Αρχεία Ν. Ημαθίας και τα ιστορικά στοιχεία που πηγάζουν από αυτό.

π. Αθανάσιος Βουδούρης, Υπ. Δρ. Εκκλ. Ιστορίας Α.Π.Θ.

«Εκδόσεις, τυπογραφεία και εκδοτικοί οίκοι της Βέροιας (1913-1965). Μια προσπάθεια αποτίμησης και καταγραφής της εκδοτικής και τυπογραφικής δραστηριότητας της πόλης, με την παράλληλη αξιοποίηση αρχειακών πληροφοριών των Γ.Α.Κ. »

Με την ενσωμάτωση της επαρχίας της Βέροιας στα όρια του Ελληνικού Κράτους (16.10.1912), μία σειρά νέων δεδομένων και προοπτικών θα εμφανιστούν στο προσκήνιο της πνευματικής και καλλιτεχνικής ζωής της περιοχής. Στο πλαίσιο αυτό, εντάσσεται και η ίδρυση τυπογραφικών εργαστηρίων και εκδοτικών οίκων στην πόλη της Βέροιας, οι οποίοι θα συμβάλουν στην προώθηση και ανάπτυξη της πνευματικής έκφρασης των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής.

Στην ανακοίνωση, επιχειρείται μία προσπάθεια αναζήτησης πληροφοριών που συνδέονται με την ίδρυση και λειτουργία τυπογραφείων και εκδοτικών οίκων στην πόλη της Βέροιας, εστιάζοντας, παράλληλα, το ερευνητικό ενδιαφέρον μας στην εκδοτική παραγωγή τους, στις δυσκολίες και τα εμπόδια που κατά καιρούς ανέκυψαν, καθώς και σε άλλα επιμέρους σχετικά ζητήματα. Προς την κατεύθυνση αυτή, αναζητήθηκαν αρχειακές πληροφορίες, οι οποίες, κατά βάση, προέρχονται από τις συλλογές των Γ.Α.Κ. (κυρίως από το Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας), καθώς και από άλλα τοπικά αρχεία (όπως της Δ.Κ. Βιβλιοθήκης Βέροιας).

Επίσης, επιχειρείται μία πρώτη προσπάθεια παρουσίασης και κατηγοριοποίησης των σχετικών εκδόσεων (που πραγματοποιήθηκαν κατά αποκλειστικότητα από τυπογραφικά εργαστήρια της Βέροιας), μεταξύ των ετών 1913-1965, προκειμένου να μας δοθεί δυνατότητα να παρακολουθήσουμε ορισμένες πτυχές της πνευματικής έκφρασης και των πνευματικών «ανησυχιών» των κατοίκων της επαρχίας, κατά την εξεταζόμενη εποχή.

Ιωάννης Μοσχόπουλος, Δικηγόρος – Ερευνητής Ιστορίας Ρουμλουκιού

«Δικαικό περιβάλλον και έννομες σχέσεις στον καζά της Βέροιας και στο Ρουμλούκι κατά την πρώτη και μέση Οθωμανοκρατία»

Περιγραφή του επιβληθέντος οθωμανικού δικαιοσύνης συστήματος στην επαρχία της Βέροιας, δηλαδή του ρόλου και της αρμοδιότητας του καδή – των σωμάτων ασφαλείας – των αρματολών και των επεμβάσεων των σουλτάνων προς τον επαρχιακό καδή με σκοπό την απονομή δικαιοσύνης. Αναφορά διαφόρων αποφάσεων και καταχωρίσεων εννόμων σχέσεων στα κατάστιχα του Ιεροδικείου της Βέροιας (αγοραπωλησίες, υποθήκες, οικογενειακές – ποινικές – φορολογικές διαφορές κ.ά.), που περιγράφουν ανάγλυφα το δικαιοσύνη περιβάλλον, μέσα στο οποίο μπορούσαν να κινηθούν οι κοινωνίες των χωριών του Ρουμλουκιού. Επισήμανση του παράλληλου, αλλά ανταγωνιστικού ρόλου των τοπικών επισκόπων και των αρματολών στην απονομή δικαιοσύνης.

Εμμανουήλ Ξυνάδας, Δρ. Θεολογίας

«Το Αρχείο του Πρωτοδικείου Βέροιας: η υπόθεση του θανάτου του ιερομονάχου Θεοδούλου (Γεωργίου) Λούτα. (Η υπόθεση, τα ευρήματα, οι μαρτυρικές καταθέσεις)»

Το Αρχείο του Πρωτοδικείου Βέροιας εντάσσεται στη συλλογή των Γ.Α.Κ. – Αρχείων Ν. Ημαθίας και περιλαμβάνει όλες τις δικαστικές υποθέσεις του Πρωτοδικείου Βέροιας από το 1912 έως το 1950 περίπου.

Στο πρώτο μέρος της εισήγησης παρουσιάζεται συνοπτικά το περιεχόμενο της συλλογής του Αρχείου του Πρωτοδικείου Βέροιας που φιλοξενείται στα Γ.Α.Κ. – Αρχεία Ν. Ημαθίας.

Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται η υπόθεση του θανάτου του ιερομονάχου Θεοδούλου (Γεωργίου) Λούτα, ο οποίος εντοπίστηκε πνιγμένος στην κοίτη του ποταμού Αλιάκμονα στο χωριό Νησέλι στις 13/7/1929. Μέσα από τη συγκεκριμένη υπόθεση απορρέουν στοιχεία, τα οποία αφορούν στην προσωπικότητα του ιερομονάχου Θεοδούλου, στην καταγωγή του, στη σχέση του με την περιοχή κ.ά. Επίσης, προκύπτουν στοιχεία σχετικά με τις διαδικασίες που ακολουθούνταν τη συγκεκριμένη εποχή όσον αφορά στην εξέταση μαρτύρων, στις καταθέσεις τους και, γενικότερα, στις νομικές διαδικασίες που ακολουθούνταν σε ανάλογες υποθέσεις.

Μέσα από την εισήγηση γίνεται αντιληπτό πως οι διάφορες δικαστικές υποθέσεις μπορούν να συμβάλουν ποικιλότροπα στην έρευνα της τοπικής ιστορίας.

Ολυμπία Μπέτσα, Φιλολόγος – MSc στις Πολιτισμικές Σπουδές και Νέες
Τεχνολογίες στην Εκπαίδευση
«Τα δάση της επαρχίας Βέροιας μετά το 1913»

Η Βέροια και η ευρύτερη περιοχή χαρακτηριζόταν για την πλούσια βλάστησή της και την ύπαρξη πολλών δασικών εκτάσεων.

Αξιοποιώντας το υλικό του σημαντικού και ογκώδους αρχείου του Δασαρχείου Βέροιας, που χρονολογείται από το 1913 έως το 1998 και φυλάσσεται στα Γ.Α.Κ. – Αρχεία Ν. Ημαθίας, επιχειρείται μέσω της συγκεκριμένης ανακοίνωσης:

- να γίνει μια συνοπτική παρουσίαση των δασών της περιοχής (έκταση, είδη δέντρων),
- να ανιχνευτεί το ιδιοκτησιακό καθεστώς που τα διέπε από το 1913 και μετά (βακούφικα-μοναστηριακά, συνιδιόκτητα, ιδιωτικά, δημόσια, δημοτικά),
- να καταδειχτούν οι τρόποι εκμετάλλευσής τους,
- να επισημανθούν οι κυριότερες αιτίες διενέξεων των ιδιοκτητών και,
- να εντοπιστούν τα προβλήματα που προέκυπταν σε σχέση με τα δάση (παράνομη υλοτομία, αυθαίρετη βόσκηση κ.λπ.).

Αναστασία Ταναμπάση, Υπ. Δρ. Ιστορίας
**«Ποινές μαθητών μέσα από τα Βιβλία Πράξεων του Γυμνασίου Βεροίας
κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου»**

Η εκπαιδευτική διαδικασία διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες σχετικούς με τον ρόλο του μαθητή. Η μη συμμόρφωση σε αυτούς, είτε σκόπιμα είτε τυχαία, οδηγεί συνήθως στην επιβολή ποινών. Έτσι, ο κανόνας λειτουργεί ως κριτήριο για τον τρόπο αξιολόγησης της συμπεριφοράς, ενώ ενδεχόμενη απόκλιση στοιχειοθετεί αφορμή ή αιτία για την απειλή ή επιβολή αρνητικών κυρώσεων.

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι να παρουσιάσει και να ταξινομήσει θεματικά τις ποινές που επιβλήθηκαν στους μαθητές του Γυμνασίου της Βέροιας κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Από τα Βιβλία Πράξεων του Γυμνασίου Βέροιας συλλέχθηκαν πληροφορίες σχετικές με τις ποινές, που επιβάλλονταν για διάφορα παραπτώματα των μαθητών. Η αξίωση για κόσμια συμπεριφορά αναδεικνύει ένα εκπαιδευτικό σύστημα, που εμμένει πιστά στην τήρηση των κανόνων.

Χρήστος Σκούπρας, Δρ. Παιδαγωγικών - Φιλολόγος
**«Κατοχή, Απελευθέρωση Βέροιας, «Εαμοκρατία».
Από τα Ιδιωτικά Αρχεία στη Δημόσια Ιστορία»**

Η ανακοίνωση έχει ως στόχο να αναδείξει κρίσιμα γεγονότα της Κατοχής και της

περιόδου μετά την Απελευθέρωση της Βέροιας από τους Γερμανούς. Με αναφορές σε τεκμήρια που περιλαμβάνονται στις Ιδιωτικές Συλλογές των Μιχάλη Αδαμίδη και Νίκου Κόγια καθώς και στα Αρχεία του Δήμου Βέροιας και του Δήμου Γιαννιτσών επιδιώκεται να φωτιστούν αποσιωπημένες πλευρές της Τοπικής Ιστορίας. Οι ερμηνείες και ο σχολιασμός των τεκμηρίων φιλοδοξούν να ανασυστήσουν το πνεύμα της εποχής, τις ιδεολογικές ταυτότητες των προσώπων και την αλληλεπίδραση των γεγονότων της Κεντρικής Πολιτικής σκηνής με τα γεγονότα στην περιοχή μας.

Ευγενία Καβαλάρη, Φιλολόγος

«Μέρες Κατοχής στη Βόρεια Ελλάδα, μέσα από την εφημερίδα "ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ"»

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, στη Βόρεια Ελλάδα, κυκλοφορούσε, με έδρα τη Θεσσαλονίκη η καθημερινή εφημερίδα «ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ» (φύλλα της βρίσκονται στο αρχείο του Μιχάλη Αδαμίδη – Γ.Α.Κ. – Αρχεία Ν. Ημαθίας). Επρόκειτο για ένα έντυπο στο οποίο αποτυπώνονταν οι επιδιώξεις της «Νέας Τάξης Πραγμάτων» για τη χώρα μας. Έβγαινε με τις «ευλογίες» των γερμανικών αρχών κατοχής, αλλά και των δωσίλογων κυβερνήσεων της χώρας, ενώ, στα δημοσιεύματά της, υπήρχε σαφής υποστήριξη της δράσης των ένοπλων «Ελλήνων» συνεργατών των κατοχικών δυνάμεων σε βάρος των αντιστασιακών οργανώσεων. Μέσα από τις σελίδες της ξεδιπλώνονται πλευρές της Κατοχής στη Βόρεια Ελλάδα, καθώς και δίνεται ανάγλυφα – πάντα μέσα από τους παραμορφωτικούς φακούς της άκριτης υποστήριξης του Ναζισμού – η πορεία των στρατιωτικών επιχειρήσεων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στην εισήγηση θα υπάρχει, με βάση τα υπάρχοντα φύλλα της εφημερίδας, σταχυολόγηση και σχολιασμός γεγονότων που προβάλλονται, με στόχο να αποτελέσουν συμπληρωματικά στοιχεία στην βαθύτερη κατανόηση-ανάλυση της περιόδου αυτής.

Αλέξανδρος Χατζηκώστας, Δημοσιογράφος – Συγγραφέας

«Μέρες της επτάχρονης δικτατορίας στην Ημαθία»

Κατά τη διάρκεια της επτάχρονης δικτατορίας, κυκλοφόρησε στην Ημαθία, με ευθύνη της τότε Νομαρχίας, το περιοδικό «ΗΜΑΘΙΑ» (1970-1973), το οποίο φυλάσσεται στο αρχείο Μιχάλη Αδαμίδη – Γ.Α.Κ. – Αρχεία Ν. Ημαθίας. Μέσα από αυτό αναδεικνύονται εναργώς – υπό το πρίσμα της δικτατορίας – τα «έργα και οι ημέρες» της Χούντας τόσο σε κεντρικό επίπεδο όσο και σε τοπικό, μέσω των διορισμένων τοπικών αρχών. Γεγονότα, έργα, εκδηλώσεις και άρθρα δίνουν βασικές πληροφορίες για την εποχή και αποτελούν μία τοιχογραφία της. Από την άλλη, από τον τρόπο παρουσίασης τους, αλλά και από το περιεχόμενο που αυτές είχαν, αναδεικνύεται η ιδεολογική προσπάθεια της Δικτατορίας να ελέγξει το «φρόνημα» τόσο του λαού όσο και, ιδιαίτερα, της νεολαίας.

Στην εισήγηση θα υπάρχει κριτική αποτίμηση (από δημοσιογραφική-αισθητική πλευρά) του περιοδικού, αναφορά σε σημαντικά γεγονότα της περιόδου, όπως προκύπτουν από τα δημοσιεύματα, αλλά και παρουσίαση των βασικών ιδεολογικών στοχεύσεων της Δικτατορίας σε τοπικό επίπεδο. Πρόκειται για μία περίοδο που δεν έχει απασχολήσει τους ιστορικούς της περιοχής μας μέχρι τώρα, μία περίοδος που, ορισμένες φορές, παρουσιάζεται από κάποιες πολιτικές δυνάμεις στις νεότερες γενιές ακόμα και εξιδανικευμένη και που η αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα και για το σήμερα.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Μαρία Χειμωνοπούλου, αρχαιολόγος – Δρ. αρχαιολογίας

Τα νοτιοανατολικά τείχη της Βέροιας και οι υπερκείμενες οικίες της περιοχής του Βυζαντινού Μουσείου

Στο τμήμα του νοτιοανατολικού τείχους της Βέροιας που διέρχεται από το οικοπέδο του Βυζαντινού Μουσείου διατηρείται συγκρότημα οικιών του 19^{ου} αι., η αποκατάσταση των οποίων στο πλαίσιο του ενταγμένου στο ΕΣΠΑ 2007-2013 έργου: «Αποκατάσταση οικιών στον αύλειο χώρο του ΒΜΒ, επάνω στο ΝΑ τμήμα της οχύρωσης της Βέροιας, και διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου τους»¹, θα δημιουργήσει χώρους για τη στέγαση συναφών προς το μουσείο λειτουργιών (εικ. 1).

Το οικοπέδο του Βυζαντινού Μουσείου Βέροιας ορίζεται βόρεια από το νοτιοανατολικό τείχος της πόλης, ενώ ανατολικά του σώζονται βυζαντινός τριγωνικός πύργος², επάνω στον οποίο κτίσθηκε το οθωμανικό τέμενος Μαχμούτ Τσελεμπί, και τμήμα του οχυρωματικού περιβόλου στο οποίο ενσωματώθηκαν οι οικίες των χρόνων της Τουρκοκρατίας του ιστορικού τόπου της Κυριώτισσας.

Το συγκρότημα των οικιών αποτελείται από δύο κτίρια, τα οποία εδράζονται επάνω σε τετράπλευρο πύργο και σε τμήματα του περιβόλου της νοτιοανατολικής οχύρωσης της Βέροιας (εικ. 2). Το ανατολικό κτίριο έχει ορθογωνική κάτοψη και εφάπτεται στην ανατολική πλευρά του πύργου και σε ψηλό λιθόκτιστο μεσότοιχο που αποτελεί την συνέχεια της ανατολικής του πλευράς προς βορράν, ενώ το δυτικό σπίτι, που βρίσκεται σε επαφή με τον λιθόκτιστο μεσότοιχο, είναι επίσης ορθογώνιο και ενσωματώνει στις λιθοδομές του ισογείου του τον τετράπλευρο πύργο και μία μικρότερων διαστάσεων προέκταση προς τα δυτικά.

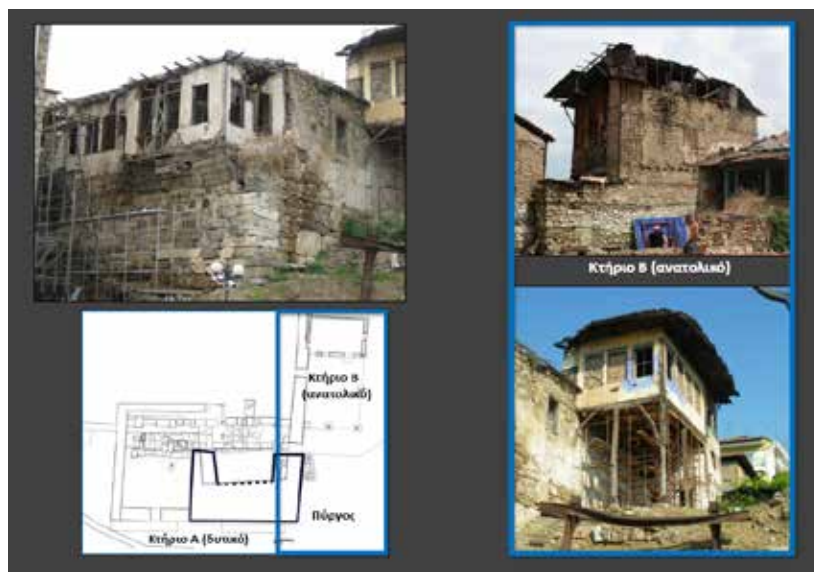

εικ. 1: Το συγκρότημα των δύο οικιών.
Αποψη, τοπογραφικό και κάτοψη.

1 Η υλοποίηση του έργου οφείλεται στις ακούραστες προσπάθειες της συνεπιβλέπουσας αρχιτέκτονος – μηχανικού κ. Μ. Χατζημιχάλη, των μελών της επιστημονικής ομάδας, της αρχιτέκτονος – μηχανικού κ. Α. Πασιά, της αρχαιολόγου κ. Κ. Δημοπούλου και των πολιτικών μηχανικών κ.κ. Ε. Κατσαβέλη και Β. Δελιζήση, καθώς και του εργατοτεχνικού προσωπικού (κ.κ. Σπ. Τσέος, Γ. Τσεκερίδης, Δ. Ουτσετάρης, Β. Λαζόπουλος, Δ. Στυλίδης).

2 Α. Πέtkος, «Τα τείχη της Βέροιας, προανασκαφική επισκόπηση», *Μνήμη Μανόλη Ανδρόνικου*, Παράρτημα Μακεδονικών αρ. 6, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 263-267.

Κατά τις εργασίες διερεύνησης και τεκμηρίωσης αποκαλύφθηκε η πορεία του νοτιοανατολικού τείχους³ εξωτερικά του πύργου στον ημιυπαίθριο χώρο του ανατολικού κτιρίου, ενώ στη συνέχεια η πορεία του εντοπίστηκε στο εσωτερικό του πύργου και στη δυτική του προέκταση. Οι πλευρές του είναι κτισμένες με πώρινους γωνιόλιθους, τοποθετημένους κατά τον άξονα του μήκους και άλλοτε κατά πλάτος μπατικά προς την τοιχοποιία συνθέτοντας ένα αμελές φορμηδόν και παρά μήκος σύστημα (εικ. 3). Το εσωτερι-

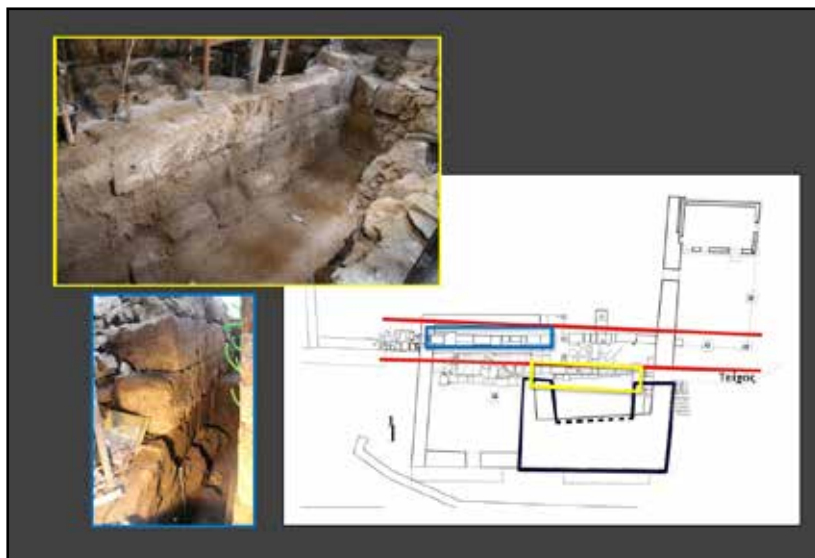
εικ. 2: Το ανατολικό και δυτικό κτίριο

κό της τοιχοποιίας του, συνολικού πάχους 2,40 μ., γεμίζει με αργούς λίθους και συνδετικό υλικό χώμα και πωρόλιθο σε μορφή κονιάς. Η εσωτερική, βόρεια όψη του τείχους έχει μέχρι στιγμής αποκαλυφθεί σε συνολικό μήκος 13 μ., και σε ύψος τριών έως έξι δόμων, ενώ κατά την διερεύνησή της διαπιστώθηκε ότι η πρώτη σειρά των δόμων εδράζεται απευθείας στο φυσικό έδαφος. Η αποκάλυψη του τείχους σε ύψος πέντε με έξι δόμων στη δυτική προέκταση του πύργου, σε αντίθεση με την συστηματική λιθολόγηση του τμήματος που αντιστοιχεί στα όριά του, οφείλεται πιθανόν στο γεγονός ότι το τμήμα αυτό του περιβόλου με την προσθήκη στενού επίσης τοίχου σε απόσταση 0,45 μ. αποτέλεσε τον βόρειο τοίχο του δυτικού τμήματος της οικίας που εδράζεται στον πύργο και την προέκτασή του. Διαπιστώθηκε, ωστόσο, ότι η εξωτερική όψη του τμήματος αυτού της οχύρωσης, όταν εξέλιπε η ανάγκη της οχυρωματικής λειτουργίας λιθολογήθηκε, και στο πάχος της τοιχοποιίας της κατασκευάστηκε λίθινη, κτιστή κλίμακα. Η ανεύρεση πώρινων γωνιόλιθων με περιτένεια στους κατώτερους δόμους υποδεικνύει μία αρχική ελληνιστική φάση, η οποία θα πρέπει να επιδέχθηκε διαδοχικές επεμβάσεις.

Η έρευνα αποσαφήνισε επίσης τον τρόπο σύνδεσης τείχους και πύργου, καθώς διαφάνηκε ότι τα πλευρικά τμήματα του πύργου, πάχους τοιχοποιίας 2,10 μ., εφαρμόζουν στην όψη του τείχους, χωρίς την συμπλοκή των μεταξύ τους δομικών στοιχείων⁴. Η χρονολόγηση του

3 Αρχικές δημοσιεύσεις περί της οχύρωσης της Βέροιας σε: M.E.M. Cousinery, *Voyage dans la Macedoine, contenant des recherches sur l'histoire, la geographie et les antiquites de ce pays I*, Paris 1831, s. 69. W. Leake, *Travels in Northern Greece*, III, London 1835, s. 290-292. A. Delacoulonche, *Mémoire sur le berceaux de la puissance macédonienne des bords de l' Haliakmon et ceux de l' Axios*, Archives des Missions Scientifiques et Littéraires, Première Serie 8 (1858), σ. 43-44. Ν. Σχινά, *Οδοιπορικοί σημειώσεις*, Αθήνα 1886, σ. 103-104. Β.Δ. Ζώτου Μολοσσού, *Ηπειρωτικά και Μακεδονικά Μελέται*, Δ, Αθήνα 1887, σ. 247-249. Καρπολόγου, *Σημειώσεις περί Βεροίας, Μακεδονικών Ημερολόγιον Αθηνών* 4 (1911), σ. 280-281. Στη συνέχεια στα Μακεδονικά και στο Αρχαιολογικό Δελτίο σε: Χ. Μακαρόνας, *Μακεδονικά* 1 (1940), σ. 481. Χ. Μακαρόνας, *Μακεδονικά* 2 (1941-1952), σ. 627-630. Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 17 (1961/62), Χρονικά, σ. 218, 219-221, σχέδ. 7-9. Μ. Ανδρόνικος, *ΑΔ* 20 (1965), Β3, σ. 433. Α. Ανδρειωμένου, *ΑΔ* 22 (1967), Β2, σ. 411. Α. Ανδρειωμένου, *ΑΔ* 24 (1969), Β2, 322. Ι. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 25 (1970), Β2, σ. 385. Αικ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 27 (1972), Β2, σ. 510, 513, 514. Αικ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 28 (1973), Β2, σ. 440, 441. Ι. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 30 (1975), Β2, σ. 261. Π. Πάντος, *ΑΔ* 32 (1977), Β2, σ. 224. Μ. Σιγανίδου, *ΑΔ* 33 (1978), σ. 268. Μ. Ανδρόνικου, *Αρχαία Επιγραφαί Βεροίας, Θεσσαλονίκη* 1950, σ. 26, 28-30. L. Brocas-Deflassieux, *Αρχαία Βέροια, Μελέτη τοπογραφίας, Βέροια* 1999, σ. 35-43.

4 Βλ. ωστόσο τη δημοσίευση των τειχών από τον Α. Πέτκο, στο πλαίσιο προανασκαφικής έρευνας, Α. Πέτκος, «Τα τείχη της Βέροιας, προανασκαφική επισκόπηση», *Μνήμη Μανόλη Ανδρόνικου*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 263-276, σ. 272 «όλοι οι πύργοι της φάσεως του 3ου αι. δένονται με τα σκέλη

εικ. 3: Το τμήμα του ΝΑ τείχους της Βέροιας που αποκαλύφθηκε κατά τις εργασίες διερεύνησης των δύο οικιών

κατώτερου τουλάχιστον τμήματος της δυτικής όψης του πύργου μέσα στον 3^ο αι. τεκμηριώνεται από την ανεύρεση υστεροελληνιστικού αναγλύφου με παράσταση ιππέα στραμμένου προς γυναικεία θεότητα που φέρει επιγραφή του 3^{ου} αι., η οποία, σύμφωνα με τον συνάδελφο αρχαιολόγο Γιάννη Γραϊκό, ενδέχεται να είναι απελευθερωτική. Την ίδια χρονολόγηση επιβεβαιώνει και η εύρεση, κατά τη διερεύνηση της θεμελίωσης στον χώρο μεταξύ του τείχους και της εσωτερικής όψης του πύργου, χάλκινου νομίσματος Γαλληνού.

Από την ανασκαφική έρευνα διαπιστώθηκε ότι στα χρόνια της βασιλείας του Γαλληνού ενισχύθηκε το νοτιοανατολικό τμήμα της οχύρωσης της Βέροιας με την οικοδόμηση ενός τετράπλευρου πύργου, παρόμοιων διαστάσεων με αυτών του πύργου ανατολικά της βόρειας πύλης της πόλης⁵. Οι παρόμοιες διαστάσεις των δύο τετράπλευρων πύργων και η χρήση μαρμάρινων τιμητικών και επιτύμβιων βωμών που χρονολογικά δεν υπερβαίνουν τα μέσα του 3^{ου} αι. υποδηλώνουν μία γενικευμένη ενίσχυση της οχύρωσης την περίοδο αυτή λόγω των επιδρομών των Γότθων, φαινόμενο που παρατηρείται και σε άλλες πόλεις, όπως το Δίον και τη Θεσσαλονίκη⁶.

Όσον αφορά στην διερεύνηση προγενέστερων φάσεων των οικιών με βάση το διαθέσιμο φωτογραφικό και αρχαιολογικό υλικό⁷, παρατηρούμε ότι σε δύο φωτογραφικές λήψεις των αρχών του 20^{ου} αι. διακρίνεται άποψη της Βέροιας με το κτίριο του Μύλου του Μάρκου, που μετατράπηκε σήμερα σε Βυζαντινό Μουσείο (εικ. 4). Εικονίζεται τμήμα του μύλου και τμήμα της οικίας που περιγράψαμε προηγουμένως, ενώ σε επαφή με αυτήν ο φακός αποτυπώνει δίוריχτη στέγη στενόμακρου κτιρίου, που ταυτίζεται με το εναπομείναν τμήμα της πρώτης – ανατολικής οικίας. Η λήψη της φωτογραφίας θα πρέπει να πραγματοποιήθηκε μετά το 1911, του τείχους».

5 Ν. Μουτσόπουλος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βεροίας*, Βέροια 2000, πίν. 1-2, σ. 3-5.

6 Ι.Π. Τουράτσογλου, *Η Ελλάδα και τα Βαλκάνια πριν από τα τέλη της Αρχαιότητας* (Απόπειρα ιστοριοοικονομικής προσέγγισης για μια εποχή σε κρίση και μετάλλαξη. Με αφορμή το «θησαυρό» Λάρισα/1992), Αθήνα 2006, σ. 17-33, 119, 122, 124, 125. Γ. Βελένης, *Τα τείχη της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 43-88, εικ. 51-52. Α. Μ. Theoharaki, "The ancient circuit wall of Athens. Its changing course and the phases of construction", *Hesperia* 80 (2011), σ. 71-156. Α. Χρυσοστόμου, «Έδεσσα 2008: τα νέα τμήματα της οχύρωσης στην πλατεία Βαρσίου», *AEMΘ* 22 (2008), σ. 79-88. Θ. Στεφανίδου – Τιβερίου, *Η οχύρωση του Δίου*, Θεσσαλονίκη 1998.

7 Στο σπίτι αυτό, σύμφωνα με τα στοιχεία των ιδιοκτησιών που απαλλοτριώθηκαν από το Υπουργείο Πολιτισμού, κατοικούσαν τρεις οικογένειες, όπου σε κάθε μία αντιστοιχούσε τμήμα της τριμερούς οργάνωσης της κάτοψης. Οι ελληνικές οικογένειες που κατοίκησαν στο σπίτι απέκτησαν τις ιδιοκτησίες τους μέσω της εποικιστικής αποκατάστασης του 1923 και των ενεργειών της Διεύθυνσης Γεωργίας και της Αγροτικής Τράπεζας. Ένας από τους ιδιοκτήτες και κάτοχος επίσης του παρακείμενου προς τα δυτικά ακινήτου, ο οποίος συνέγραψε πολυάριθμα ιστορικά χρονογράφημα, διέσωσε και περιέγραψε σε κείμενο προσωπικής αυτοβιογραφικής αφήγησης, το ενδιαμέσο διάστημα της συγκατοίκησης τούρκων και ελλήνων και αναφέρθηκε σε ορισμένα πρόσωπα με τα μικρά τους ονόματα, δίνοντας μία άμεση πληροφορία για μία εποχή όπου δύσκολα αντλεί κανείς στοιχεία από το αρχαιολογικό υλικό, καθώς οι εγγραφές των ελληνικών ιδιοκτησιών στο υποθηκοφυλακείο της Βέροιας, δεν αναφέρουν τους προηγούμενους ιδιοκτήτες (βλ. σε Γ. Αλεξιάδη, *Ρήγα Φεραίου 6*, Βέροια 1995, Ο ίδιος, *Κάτω από τη Δάφνη*, Βέροια 1995, σ. 15.).

εικ. 4: Γενικές φωτογραφικές λήψεις της Βέροιας και της περιοχής του μύλου του Μάρκου στις αρχές του 20^{ου} αι.

χρονολογία που ολοκληρώθηκε η κατασκευή του μύλου του Μάρκου. Φαίνεται λοιπόν, ότι στις αρχές του 20^{ου} αι. το τμήμα του σπιτιού που υψώνεται στα ψηλά νηρέκια δίπλα από τον πύργο, ανήκε σε ένα μεγαλύτερο στενόμακρο κτίριο με δίρριχτη στέγη, το οποίο θα διέθετε ημιυπαίθριους χώρους και από την δυτική πλευρά του ψηλού λιθόκτιστου μεσότοιχου εκτεινόμενους πιθανόν και στην περιοχή της συμβατικά ονομαζόμενης δεύτερης – δυτικής οικίας, υπόθεση που υποστηρίζεται από τα διακρινόμενα στον μεσότοιχο ίχνη ξύλινης υποδομής δαπέδου και κλεισμένου με λιθοδομή

ανοίγματος θύρας. Συνεπώς, τα αρχιτεκτονικά λείψανα που έχουν επιβιώσει με τη μορφή δύο οικιών θα πρέπει αρχικά να ανήκαν σε ένα μεγάλο ενιαίο σπίτι με αρκετούς ημιυπαίθριους χώρους ισογείων και ορόφων στραμμένους προς την εσωτερική αυλή του οικοπέδου, και αλληλοτομίες στο επίπεδο των στεγών. Το χρονολογικό στοιχείο που προσφέρει το αντίστοιχο *post quem* όριο για την υποτιθέμενη ενιαία οικία, αποτελούν οι τοιχογραφίες που αποκαλύφθηκαν μετά την αφαίρεση μεταγενέστερων επιχρισμάτων στον όροφο του ανατολικού κτιρίου. Οι τοιχογραφίες αποκαλύφθηκαν στα ανώτερα τμήματα τις λιθόκτιστης μεσοτοιχίας και εκατέρωθεν του τζακιού (εικ. 5). Διασώζουν φυτικά και γραμμικά διακοσμητικά στοιχεία, και το μεγαλύτερο τμήμα άποψης πόλης, αγαπητό θέμα στις τοιχογραφίες των αρχοντικών της δυτικής Μακεδονίας στα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αι.. Η αποκάλυψη συνιστά το δεύτερο παράδειγμα εντοπισμού τοιχογραφιών σε αρχοντικά της Βέροιας, καθώς τα μοναδικά σωζόμενα δείγματα από την πόλη προέρχονταν μέχρι πρότινος από το γνωστό αρχοντικό του Σιορ Μανωλάκη, που κτίστηκε κατά τη δεκαετία του 1830⁸. Το αρχοντικό του Σιορ Μανωλάκη ήταν κτισμένο στον χριστιανικό τομέα της πόλης, ενώ το αρχοντικό που διερευνούμε βρίσκεται εξωτερικά και εσωτερικά των τειχών της, σε τμήμα που αναμένεται μία πύλη⁹, και σε ένα σημείο που ακόμη και σήμερα λειτουργεί ως είσοδος προς την πόλη. Η προφορική παράδοση ταυτίζει την λαϊκή οικία που προσκολλάται στον τριγωνικό πύργο με το σημείο που αποδίδονταν τα διαπύλια τέλη, και αναφέρει επίσης ότι το τμήμα οικίας με τα ψηλά υποστηλώματα αποτελούσε το γραφείο του αγά, όπου πραγματοποιούνταν η ζύγιση διαφόρων προϊόντων και φυλάσσονταν πιθανόν πρότυπα βάρη. Βρισκόμαστε λοιπόν σε μία περιοχή που λόγω της ιδιότητας της ως περάσματος ελεγχόταν από την οθωμανική εξουσία, οι φορείς της οποίας κατασκεύασαν πιθανόν εκεί και την κατοικία τους στα πρότυπα του αρχοντικού του Σιορ Μανωλάκη¹⁰, η πολυμορφία του οποίου όσον αφορά την αλληλοδιείσδυση κλειστών και ημιυπαίθριων χώρων, θα χρησίμευσε ως πρότυπο και για το συγκεκριμένο σπίτι, καθώς λόγω της προϋπάρχουσας οχύρωσης και της ανάγκης εποπτείας της πύλης, η οργάνωσή του δεν προσομοιάζει με την τυπική εσωστρεφή διάταξη του βεροιώτικου σπιτιού.

8 Ν. Μουτσόπουλος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βεροίας*, Βέροια 2000, σ. 74 όπου αναφέρεται ότι στο αρχοντικό Βικέλα υπήρχαν εσωτερικές τοιχογραφίες που περιγράφονται από τον Βικέλα, οι οποίες θα πρέπει να καταστράφηκαν με την πυρκαγιά του 1864.

9 Πιθανόν η Οψικιανή (·).

10 Ν. Μουτσόπουλος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βεροίας*, Βέροια 2000, πίν., σ. 124.

εικ. 5: Οι τοιχογραφίες που αποκαλύφθηκαν στον όροφο του ανατολικού κτιρίου

Απ' όσα αναφέρθηκαν συνάγεται ότι η ανέγερση ενός αρχοντικού με ενοίκους Οθωμανούς αξιωματούχους θα πρέπει να τοποθετηθεί στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αι. Η αρχιτεκτονική διάρθρωση του σπιτιού δείχνει ότι θα διέθετε δωμάτια στραμμένα προς την εκτός πόλεως περιοχή, ενώ το εντός της πόλεως τμήμα του θα διαμόρφωνε περισσότερους ημιυπαίθριους χώρους. Μία δεύτερη φάση, η οποία στο ψηλότερο υφιστάμενο δωμάτιο εντοπίζεται στη μείωση του ύψους των φωτιστικών ανοιγμάτων και την τοποθέτηση ξύλινων κουφωμάτων και επενδύσεων με νεοκλασικές επιρροές,

θα πρέπει να προσέδωσε και στην ορθογώνια επί του πύργου οικία τη σημερινή της τριμερή διάρθρωση, που αποτελεί όψιμο δείγμα εσωτερικής οργάνωσης των αρχοντικών της Βέροιας με αντίστοιχα παραδείγματα στα τέλη του 19^{ου} αι.

Ανακεφαλαιώνοντας, τα σημαντικότερα στοιχεία που προέκυψαν κατά τη διερεύνηση της οχύρωσης και των δύο υπερκείμενων οικιών είναι τα εξής: εντοπίστηκε η πορεία του τείχους σε συνέχεια της νοτιοανατολικής αμυντικής γραμμής, αποσαφηνίστηκε η προσθήκη ενός τετράπλευρου πύργου σε επαφή με το προϋπάρχον τείχος στο πλαίσιο ενίσχυσης της οχύρωσης στα μέσα του 3^{ου} αι. και αναγνωρίστηκαν σύμφωνα με την τοιχοποιία της νότιας όψης του διαδοχικές επεμβάσεις και επισκευές τουλάχιστον μέχρι και τα υστεροβυζαντινά – μεταβυζαντινά χρόνια. Αποκαλύφθηκε επίσης ότι το τμήμα του τείχους αμέσως δυτικά του πύργου, μετατράπηκε στους αιώνες της οθωμανικής κατάκτησης, όταν εξέλιπε η ανάγκη της οχυρωματικής λειτουργίας σε λίθινη κλίμακα ανόδου προς τον πύργο. Σε επόμενη φάση ο πύργος και το σωζόμενο τμήμα της οικίας με τα ψηλά υποστηλώματα, αποτέλεσαν ενιαία οικία, η οποία σε μεταγενέστερη φάση επεκτάθηκε και δυτικότερα του πύργου. Η μετατροπή του τμήματος της οχύρωσης σε οικιστικό συγκρότημα θα πρέπει να συνέβη όταν αρχίζει να ατονεί η αμυντική λειτουργία του τείχους, η θέση του ωστόσο σε ένα σημείο εισόδου προς την πόλη διατήρησε τον ελεγκτικό και εποπτικό χαρακτήρα της τοποθεσίας, καθώς την έδρα του καστροφύλακα διαδέχθηκε πιθανόν αυτή του εντεταλμένου αξιωματούχου για τον έλεγχο της εισροής προϊόντων προς την πόλη¹¹.

11 Για τα καθήκοντα των τοπικών αρχόντων βλ. Β. Δημητριάδης, *Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπή*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 36-37 και 250-252.

ΟΙ ΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Γιώργος Λιόλιος, δικηγόρος – συγγραφέας
Ολυμπία Μπέτσα, φιλόλογος – msc σημειωτικής

Νέες πληροφορίες για το Τζαμί του Γιολά Γκελντί ή «Παρδαλό Τζαμί»

Η Βέροια των οθωμανικών χρόνων, ήταν ένα τυπικό δείγμα πόλης της νότιας βαλκανικής, όπου συνυπήρχαν διαφορετικές γλωσσικές, θρησκευτικές κι εθνοτικές ομάδες. Ενδυμασίες, γλώσσες και διάλεκτοι συναντιόνται στην Αγορά της και συνυπάρχουν σε μια μακραίωνη πορεία στον οθωμανικό χωρόχρονο. Σε μια συνέχεια, όπου Μουσουλμάνοι, Χριστιανοί κι Εβραίοι, Αρωμούνιοι, Σλάβοι, Τσιγγάνοι και Αιθίοπες υπηρέτες, πλάθουν μια πανδαισία ηχοχρωμάτων και αρωμάτων και προδίδουν στον στενό χώρο της πόλης αλλά στον μακρύ της χρόνο τον έντονα πολυπολιτισμικό της αέρα.

Ακόμα και μετά την προσάρτηση της το 1912 στο ελληνικό κράτος, για πολλά χρόνια εξακολουθούσε να εμφανίζει την οθωμανική της πολυμορφία, την οποία στη συνέχεια μετέλλαξε η ανταλλαγή των πληθυσμών –η αποχώρηση των Τούρκων (μουσουλμάνων) και η έλευση των Ελλήνων χριστιανών προσφύγων που θα αλλοίωναν την εθνολογική εικόνα της πόλης. Ωστόσο, στη διάρκεια του Μεσοπολέμου, η Βέροια εξακολουθούσε να θυμίζει πολλά από το οθωμανικό της παρελθόν, αφού εις τα δημόσια καταστήματα και εις τας Τραπεζας ομιλείται η Τουρκική γλώσσα μετ' ιδιαίτερας ευχαριστήσεως κατά τας μετά των πολιτών επικοινωνίας (εφ. Αστήρ Βεροίας, 29.10.1936)¹.

Η εικόνα της οθωμανικής Βέροιας μας είναι ικανοποιητικά γνωστή, ενώ οι περιηγητικές σημειώσεις του Τούρκου περιηγητή *Evliya Çelebi* (το «*Seyahatnâme*» - «Βιβλίο των ταξιδιών» ή

Αποψη της Οθωμανικής Βέροιας

Παρδαλό τζαμί (τμήμα)

¹ Από την εισαγωγή του Γιώργου Λιόλιου στην υπό έκδοση μονογραφία του, *Entre mozotros – μια σεφαραδίτικη κοινότητα της Μακεδονίας*.

σύμφωνα με το χειρόγραφο της Βιέννης Tarikh-i Seyyah - «Χρονικό του περιηγητή»²), συνιστούν μέχρι και σήμερα τον σημαντικότερο οδηγό για τον αριθμό και την ταυτότητα των κτισμάτων θρησκευτικού χαρακτήρα της μουσουλμανικής κοινότητας της πόλης. Στην οθωμανική Βέροια υπήρχαν λοιπόν, σύμφωνα με τον κατάλογο που διασώζουν οι περιηγητικές σημειώσεις του *Çelebi*, δεκατρία μουσουλμανικά τεμένη:

Παρδαλή βρύση

1. Το Τζαμί του Χουνκιάρ (παλαιά Μητρόπολη)
2. Το Τζαμί του Μουσά Τσελεμπί και αργότερα Τζαμί του Μενδρεσέ (ιεροδιδασκαλείου)
3. Το Τζαμί του Φιριντζή (Ναός της Αγ. Παρασκευής)
4. Το Τζαμί του Μαχμούτ Εφέντη (Μπογιαλί τζαμί)
5. Το Τζαμί του Μουφτή
6. Το Τζαμί του Εμίρ Τσελεμπί
7. Το Τζαμί του Τσελεμπί Σινάν Μπέη (Ορτά Τζαμί)
8. Το Τζαμί της Απέναντι Γειτονιάς (Καρσί Μαχαλά)
9. Το Τζαμί στο Τσερμένι (Τσερμέν)
10. Το Τζαμί της Πλαγιάς (Μπαϊρ)
11. Το Τζαμί του Γιολά Γκελντί
12. Το Τζαμί της Πόρτας του Νερού (Su Capisi)
13. Το Τζαμί της Μπαρμπούτας

Από τα παραπάνω σώζονται το Χουνκιάρ Τζαμί (παλαιά Μητρόπολη), το Μπογιαλί Τζαμί, το Ορτά Τζαμί και ως οικίες τα τζαμιά του Σούμπαση, της Μπαρμπούτας και το Μπαϊρ τζαμί³, ενώ σύμφωνα με τον *Çelebi* εννέα από αυτά ήταν μικρά συνοικιακά τεμένη. Επρόκειτο για τα ακόλουθα:

1. Το Τζαμί της Απέναντι Γειτονιάς (Καρσί Μαχαλά)
2. Το Τζαμί στο Τσερμένι (Τσερμέν)
3. Το Τζαμί της Πλαγιάς (Μπαϊρ), τμήματα του οποίου σώζονται σε διώροφη κατοικία, στη διακλάδωση των οδών Σμύρνης και Ταντάλου.
4. Το Τζαμί του Γιολά Γκελντί
5. Το Τζαμί της Πόρτας του Νερού (Su Capisi)
6. Το Τζαμί της Μπαρμπούτας, που σώζεται σήμερα ως κατοικία.

Στο άρθρο αυτό θα μας απασχολήσει η περίπτωση του τεμένους του Γιολά Γκελντί, με αφορμή νέες πληροφορίες που αντλούνται από τα Πρακτικά μιας ποινικής δίκης του 1925.

Για την ίδρυση και την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του δεν διασώζονται πληροφορίες, παρά μόνο για την ύπαρξη του σε μία πάροδο της οδού Αθανασίου Διάκου, λίγα μέτρα (βόρεια) της εκκλησίας της Αγ. Παρασκευής στην περιοχή της Καλλιθέας. Η περιοχή αυτή είναι μέχρι σήμερα γνωστή με το αινιγματικό προσωνύμιο «Γιολά Γκελντί», που σημαίνει ο δρόμος απ' όπου ήρθαν (ή «ήρθε για το δρόμο») και σύμφωνα με την προφορική παράδοση είναι

2 Βασίλης Δημητριάδης, *Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί*, (εκδ. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών), Θεσσαλονίκη 1973, 255.

3 Μαργιέ Αναστασία – Ματσόκη Άννα, *Η Οθωμανική Αρχιτεκτονική της Βέροιας*, Θεσσαλονίκη 2005, 41 – 43.

Παρδαλό τζαμί

το σημείο απ' όπου μπήκαν οι Τούρκοι σε μια από τις καταλήψεις της Βέροιας ύστερα από προδοσία του ξυλοκόπου Χατζηκατβία.

Λίγα μέτρα πριν από το τέμενος αυτό βρισκόταν μια κρήνη - η «Παρδαλή βρύση», απ' όπου πιθανότατα απέκτησε το προσωνύμιο του και το τέμενος του Γιολά Γκελντί. Η κρήνη είχε αποκτήσει το προσωνύμιο αυτό, διότι, σύμφωνα με την προφορική παράδοση, οι πιστοί μουσουλμάνοι που πήγαιναν να προσευχηθούν εκεί, έσκιζαν από το ρούχο τους ένα κομμάτι ύφασμα το οποίο κρεμούσαν πάνω σε μια βάτο που βρισκό-

ταν ακριβώς μπροστά της⁴. Εξ αιτίας λοιπόν αυτής της πολυχρωμίας, απέκτησε η κρήνη το προσωνύμιο «παρδαλή» αλλά και το ίδιο το τέμενος.

Η πληροφορία αυτή αντλείται από το κατηγορητήριο με το οποίο παραπέμφθηκε κάποιος πρόσφυγας - κάτοικος της περιοχής, ως κατηγορούμενος, στο ποινικό δικαστήριο, για το αδίκημα της κλοπής πραγμάτων του Δημοσίου.

Σύμφωνα με το κατηγορητήριο «κατά Οκτώβριον του 1924 εν Βεροία (ο κατηγορούμενος) εν γνώσει έλαβεν εις την κατοχήν του αυτογνωμόνως και άνευ της συγκαταθέσεως του έχοντος δικαίωμα, ιδιοκτήμονος Ελληνικού Κράτους, ξένα κινητά αυτού πράγματα, ήτοι άπαν το υλικόν του κατεστραμμένου τεμένους «Παρδαλό Τζαμί», ανήκον εις το Κράτος και όπερ θα διετίθετο προς όφελος και χρήσιν των προσφύγων, αξίας πλέον των εκατό και έλαττον. των τετρακισχιλίων δραχμών δια να το έχη παρανόμως ως ιδιοκτησίαν του».

Από τα Πρακτικά της δίκης που έγινε στο Μονομελές Πλημμελειοδικείο Βέροιας στις 12 Μαρτίου 1925⁵, αντλούμε μερικές ακόμα ενδιαφέρουσες πληροφορίες:

Επρόκειτο περί ενός μικρού τεμένους, το οποίο, σύμφωνα με την κατάθεση του Ανθυπομοίραρχου που είχε επιληφθεί προανακριτικά της υπόθεσης, είχαν καταστρέψει οι Τούρκοι φεύγοντας και το αποτελείωσαν οι πρόσφυγες. Μάλιστα, ο ίδιος μάρτυρας κατέθεσε ότι μόλις έλαβε την σχετική καταγγελία ενημέρωσε τον Μουφτή της πόλης, ο οποίος δεν φαίνεται να έδειξε κάποιο ενδιαφέρον, απαντώντας επί λέξει στον Ανθυπομοίραρχο «δε βαριέσαι, ετοιμόρροπο είναι».

Όπως προκύπτει, λοιπόν, από τη δικογραφία και τις καταθέσεις των λοιπών μαρτύρων, με την έλευση των προσφύγων τα υλικά του ήδη ετοιμόρροπου τεμένους, λεηλατήθηκαν από τους πρόσφυγες και χρησιμοποιήθηκαν για να κατασκευαστούν οικίες και πρόχειρα παραπήγματα ή ως καύσιμη ύλη, κατόπιν άδειας που χορηγούσε το Γραφείο Εποικισμού ή κάποιες φορές παράνομα, όπως αποκαλύπτει και η εξεταζόμενη περίπτωση.

Τελικά ο ατυχής πρόσφυγας κατηγορούμενος καταδικάστηκε για τη διάπραξη του αδικήματος της κλοπής της ξυλείας του τεμένους σε δεκαπενθήμερη ποινή φυλάκισης.

Μετά την κατεδάφιση του μεγαλύτερου τμήματος του τεμένους, κτίστηκε τη δεκαετία του 1950 κατοικία σε μερική έκταση του οικοπέδου του αρχικού τεμένους. Ωστόσο, εναπομείναν τμήμα του τζαμιού υφίσταται ακόμα σε διπλανό οικοπέδο. Οι παλαιοί κάτοικοι της περιοχής αναφέρονται στο χώρο όπου σήμερα υπάρχουν οι κατοικίες ως Τζαμί, το οποίο με βεβαιότητα μπορεί να ταυτιστεί με το Τζαμί του Γιολά Γκελντί ή «Παρδαλό Τζαμί». Η «Παρδαλή βρύση», σύμφωνα με αφηγήσεις τους, κατεδαφίστηκε, αλλά εξακολουθεί να υφίσταται τμήμα από το τοίχιο που υπήρχε, κατά την κάθοδο σε αυτήν.

⁴ Μαργιέ – Ματσόκη, ό.π., 118.

⁵ Υπ. αρ. 311 & 312/12.03.1925 αποφάσεις του Μονομελούς Πλημμελειοδικείου Βέροιας, από το Αρχείο Πρωτοδικείου Βέροιας που φυλάσσεται στα ΓΑΚ – Αρχεία Ν. Ημαθίας με ταξινομικές ενδείξεις ΑΒΕ: 142, ΑΕΕ: Δικ. 1.2, Φ. 2 υποφ. 22.

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

π. Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, Μέλος Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Το μοναστήρι του Αγίου Νικολάου "του μοναχού Ανθίμου", ως μετόχι της Ιεράς Μονής Γρηγορίου του Αγίου Όρους, στη Βέροια (18^{ος} - 19^{ος} αι.)

1. Εισαγωγικά – Οι πηγές

Μία από τις βοηθητικές επιστήμες της ιστορίας, η οποία έχει χρησιμοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό στην εξέταση επιμέρους θεμάτων της ιστορίας της Βυζαντινής περιόδου, αποτελεί η σφραγιδογραφία ή σφραγιστική ή σιγυλλογραφία, η οποία ασχολείται με την εξέταση των βυζαντινών σφραγίδων σε κάθε τους μορφή.¹ Το ενδιαφέρον του επιστημονικού κοινού προς την κατεύθυνση της αξιοποίησης των βυζαντινών σφραγίδων, ως βοηθητικής πηγής ιστορικής πληροφόρησης, αναπτύχθηκε ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, με βασικό εκπρόσωπο τον Gustave Schlumberger, ο οποίος εξέδωσε στο Παρίσι, κατά το έτος 1884, το σημαντικό, μέχρι και σήμερα, έργο του, με τίτλο *Sigillographie de l' empire byzantin*. Από τότε, πολλά αξιόλογα έργα έχουν δει το φως της δημοσιότητας, προσφέροντας πολύτιμα στοιχεία στην έρευνα.

Αντίθετα, το ενδιαφέρον του επιστημονικού κοινού προς την αξιοποίηση της σφραγιδογραφίας της Οθωμανικής περιόδου βρίσκεται ακόμη σε πρωταρχικό στάδιο, καθώς απουσιάζει, μέχρι στιγμής, από τη βιβλιογραφική παραγωγή κάποια σχετική μελέτη που να εξετάζει συνολικά και συστηματικά τις σφραγίδες που χρησιμοποιήθηκαν κατά την περίοδο αυτή. Ωστόσο, η εξέταση του υλικού αυτού, θεωρούμε ότι θα μπορούσε να μας προσφέρει μία σειρά ενδιαφερουσών πληροφοριών, οι οποίες σχετίζονται κυρίως με ζητήματα τοπογραφίας, προσωπογραφίας, τέχνης, θεσμών, διοίκησης, αλλά και γενικότερων πτυχών της ιστορίας της Οθωμανικής περιόδου. Ήδη, εδώ και αρκετά χρόνια, καταβάλουμε συστηματικές προσπάθειες για συγκέντρωση σφραγίδων (κυρίως των αποτυπωμάτων τους) που έχουν χρησιμοποιηθεί στη Βέροια και την ευρύτερη περιοχή της, κατά την Οθωμανική περίοδο, ευελπιστώντας ότι σύντομα θα έχουμε τη δυνατότητα να δημοσιεύσουμε τα σχετικά αποτελέσματα των ερευνών μας.

2. Μία σφραγίδα του μοναστηριού του αγίου Νικολάου του μοναχού Ανθίμου

Μέσα στο πλαίσιο των ερευνητικών μας ενδιαφερόντων, προς την προαναφερόμενη κατεύθυνση, εντάσσεται και μία αμφιπρόσωπη σφραγίδα του ναού του αγίου Αντωνίου Βέροιας, φωτογραφία και αποτυπώματα της οποίας έχει δημοσιεύσει στο παρελθόν ο Γεώργιος Χ. Χιονίδης, σε δύο από τις σημαντικές μελέτες του.² Η μία όψη της σφραγίδας, η οποία μας ενδιαφέρει στην προκειμένη περίπτωση, σχετίζεται με το μοναστήρι του αγίου Νικολάου, της ενορίας του αγίου Αντωνίου. Το μοναστήρι αυτό είναι γνωστό στη

1 Για μία γενική εικόνα σχετικά με το ζήτημα βλ. Δημήτρης Τσουγκαράκης, *Εισαγωγή στη Βυζαντινή σφραγιδογραφία*, Αθήνα 1999.

2 Γεώργιος Χ. Χιονίδης, *Ο όσιος Αντώνιος, ο νέος εκ της μακεδονικής Βέροιας. Βάσει ανεκδότων Βυζαντινών εγγράφων και λανθανόντων στοιχείων*, Βέροια 1965, 81.

βιβλιογραφία ως «μονή αγίου Νικολάου του μοναχού Ανθίμου», γεγονός που οφείλεται στην αναγραφή του ονόματος του συγκεκριμένου μοναχού (Ανθίμου) σε δύο κτιτορικές επιγραφές του σωζόμενου καθολικού. Η πρώτη από αυτές βρίσκεται στον βόρειο πεσσότοιχο του κυρίως ναού, προς το κεντρικό κλίτος και η δεύτερη πάνω από τη δυτική θύρα εισόδου. Χρονολογούνται στα 1565 και 1570 αντίστοιχα.³

Ο Θανάσης Παπαζώτος, υποστήριξε τα εξής σχετικά με το μοναστήρι: «Κατά τα φαινόμενα ο ναός του Αγίου Νικολάου είναι κτίσμα εξ ολοκλήρου του 16^{ου} αιώνα και σίγουρα καθολικό μονής. Η διακόσμηση του ναού άρχισε στα 1565 και ολοκληρώθηκε ύστερα από πέντε χρόνια. Τονίζουμε ότι στο χρονικό διάστημα 1565 – 1571 μητροπολίτης είναι ο Θεοφάνης Μαλάκης, υποστηρικτής μάλλον αυτής της δραστηριότητας, η οποία και πρωτοεμφανίζεται στα χρόνια της αρχιερατείας του. Ο μοναχός Ανθιμος και ιδρυτής της μονής του Αγίου Νικολάου ήταν ίσως πρόσωπο του άμεσου περιβάλλοντος του μητροπολίτη. Δεν είναι βέβαια γνωστό αν η μονή ήταν πατριαρχική ή εξαρτημένη από τη μητρόπολη της Βέροιας».⁴

Ορισμένες ιδιαίτερα σημαντικές πληροφορίες, οι οποίες θεωρούμε ότι μπορούν να φωτίσουν περισσότερο τα κενά που εμφανίζονται αναφορικά με την ιστορία του μοναστηριού, μπορούμε να αντλήσουμε μέσα από την εξεταζόμενη σφραγίδα του αγίου Νικολάου, η οποία φυλασσόταν στο ναό του αγίου Αντωνίου της Βέροιας.

Στη μία από τις δύο όψεις της αμφιπρόσωπης σφραγίδας, απεικονίζεται ο άγιος Νικόλαος, ντυμένος με αρχιερατική περιβολή, φέροντας εκατέρωθεν της κεφαλής του την συντομογραφημένη μεγαλογράμματη επιγραφή «ΑΓΣ / ΝΚΛ», δηλαδή «ΑΓ[ΙΟ]Σ / Ν[Ι]Κ[Ο]Λ[Α]Ο[Σ]». Περιμετρικά της σφραγίδας, υπάρχει, επίσης, η ακόλουθη κυκλοτερής μεγαλογράμματη επιγραφή: «† ΣΦΡΑΓΙΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΙΣ Τ ΑΓ ΙΚΛ ΓΡΓΡ Τ ΑΓΙΟΥ ΟΡΣ ΑΘ 1713». Η επιγραφή αναπτύσσεται, λόγω έλλειψης χώρου, με τη χρήση πολλών συντομογραφημένων λέξεων, οι οποίες ωστόσο, δεν είναι δύσκολο να αναλυθούν. Το κείμενο, λοιπόν, της επιγραφής, αναλύοντας τις συντμήσεις και συντομογραφίες που παρουσιάζει, και αποκαθιστώντας τη χρήση μη συμβατών με το ελληνικό αλφάβητο γραμμάτων, όπως τα γράμματα «Ι»⁵ και «Υ», αναφέρει τα εξής: «† ΣΦΡΑΓΙΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ Μ[Ι]ΟΝ[Η]Σ Τ[ΟΥ] ΑΓ[ΙΟΥ] Ν[Ι]Κ[Ο]Λ[Α]Ο[Υ] ΓΡ[Η]Γ[Ο]Ρ[ΙΟΥ] Τ[ΟΥ] ΑΓΙΟΥ ΟΡ[ΟΥ]Σ ΑΘ[ΗΝΩΝ] 1713».

Με βάση τις παραπάνω πληροφορίες (που αντλούμε από την επιγραφή της σφραγίδας του αγίου Νικολάου), έχουμε την άποψη ότι μπορούμε, πλέον, να εκφράσουμε ορισμένες περισσότερες συγκεκριμένες και αξιόπιστες συμπληρωματικές πληροφορίες, για την ιστορία του μοναστηριού. Τουλάχιστον κατά τις αρχές του 18^{ου} αιώνα, το μοναστήρι εμφανίζεται ως μετόχι της αγιορείτικης μονής Γρηγορίου, γεγονός που μας δημιουργεί ορισμένα σημαντικά ερωτήματα. Θα μπορούσαμε, άραγε, να θεωρήσουμε ότι η ίδρυση του μοναστηριού από τον μοναχό Ανθιμο, στα μέσα του 16^{ου} αιώνα, έχει κάποια σχέση με την υπαγωγή του, ως μετόχι, στη μονή Γρηγορίου; Η ακόμη, μήπως η ίδρυση του μοναστηριού συνδέεται με το γενικότερο ενδιαφέρον του μητροπολίτη Θεοφάνη Μαλάκη, ο οποίος ίσως να προσκάλεσε τον μοναχό Ανθιμο (από τη μονή Γρηγορίου;) για να ιδρύσει και να στελεχώσει το μοναστήρι του αγίου Νικολάου; Και αν υποθέσουμε ότι είναι δυνατό να απαντήσουμε θετικά στα παραπάνω ερωτήματα, τότε μέχρι τότε μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το μοναστήρι αυτό συνέχισε να λειτουργεί, έχοντας καθεστώς μετοχίου;

Ασφαλώς, η έλλειψη επιπρόσθετων πηγών ιστορικής πληροφόρησης, δεν αφήνει, μέχρι

3 Βλ. Θανάσης Παπαζώτος, *Η Βέροια και οι ναοί της (11^{ος} – 18^{ος} αι.)*, Αθήνα 1994, 114 – 118.

4 Παπαζώτος, *Η Βέροια*, ό.π., 280 – 281.

5 Το γράμμα «Ν», θα έπρεπε να έχει χαραχτεί σε αρνητική μορφή ως «Ι», προκειμένου να μπορεί στο αποτύπωμα της σφραγίδας να αποδοθεί σωστά. Η αρνητική του αποτύπωση σε έγγραφο, συμβαίνει λόγω του γεγονότος ότι η χάραξη του στην επιφάνεια της σφραγίδας δεν έχει γίνει με αρνητικό τρόπο. Σε παλαιότερο δημοσίευσμά μας, εκφράσαμε την άποψη ότι το γεγονός της ύπαρξης του γράμματος «Ι» σε εγχάρακτες επιγραφές ναών της Βέροιας, δεν αποκλείεται να οφείλεται σε πιθανές επιρροές των χαρακτών από σλαβικά αλφάβητα. Ωστόσο, με βάση τα δεδομένα της σφραγιστικής της Οθωμανικής περιόδου, θεωρούμε ότι είναι, ακόμη, πιθανό, το γεγονός αυτό, να οφείλεται και σε ενδεχόμενη σχέση ή επαφή των χαρακτών των συγκεκριμένων επιγραφών με σφραγιστικά πρότυπα της ίδιας περιόδου.

στιγμής, περιθώρια για σαφείς απαντήσεις και συμπεράσματα. Θα είχε ενδιαφέρον, πάντως, η μελλοντική έρευνα σε αρχεία της μονής Γρηγορίου (εφόσον έχουν διασωθεί) ή και σε άλλα αρχεία της ίδιας περιόδου, στα οποία ενδεχομένως να κρύβονται περισσότερες πληροφορίες.

Αυτό που μπορούμε να εικάσουμε, μέσα από την εξεταζόμενη σφραγίδα, είναι η πιθανότητα συνέχισης της λειτουργίας του μοναστηριού, ως αγιορείτικου μετοχίου, μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Από το 1811, η σφραγίδα φαίνεται ότι αλλάζει χρήση, με τη χάραξη, στη δεύτερη όψη της, ενός νέου σφραγιστικού θέματος, το οποίο σχετίζεται με τη «μονή του αγίου Αντωνίου του νέου».

Σε κάθε περίπτωση, αυτό που έχει, ούτως ή άλλως, ιδιαίτερη σημασία για την τοπική εκκλησιαστική ιστορία της περιοχής, είναι το γεγονός ότι μέσα από την εξέταση της προαναφερόμενης επιγραφής, μας δίνεται η δυνατότητα να αποκτήσουμε μία πρώτη εικόνα για τη λειτουργία ή την υπαγωγή, ως μετοχίου, του μοναστηριού του αγίου Νικολάου του μοναχού Ανθίμου στη μονή Γρηγορίου του Αγίου Όρους, κάτι που μέχρι στιγμής μας ήταν άγνωστο από άλλες πηγές.

Σφραγίδα της Ιεράς Μονής Αγίου Νικολάου "του μοναχού Ανθίμου" Βέροιας, μετοχίου της Ιεράς Μονής Γρηγορίου Αγίου Όρους

ΤΑ ΡΟΥΜΛΟΥΚΙΩΤΙΚΑ

Ιωάννης Μοσχόπουλος, δικηγόρος - ερευνητής

Πληροφορίες για το οικιστικό δίκτυο της πεδιάδας του Ρουμλουκιού – Καμπανίας κατά την πρώιμη οθωμανοκρατία

Μετά την κατάκτηση της περιοχής από τους Οθωμανούς, πολύτιμα στοιχεία για τα χωριά της πεδιάδας μεταξύ της Βέροιας και του Αξιού ποταμού αντλούμε από τους φορολογικούς καταλόγους που συντάσσονταν για την κατανομή των φόρων σε κάθε ένα από αυτά. Διάφοροι ερευνητές οθωμανολόγοι και κυρίως ο Βασίλης Δημητριάδης, που ερεύνησε τα οθωμανικά αρχεία για τα χωριά της Θεσσαλονίκης, ο Αντώνης Αναστασόπουλος και η Ελένη Γκαρά, που ερεύνησαν τα οθωμανικά αρχεία του ιεροδικείου της Βέροιας και πολλοί άλλοι (που αναφέρονται παρακάτω) έχουν εισφέρει πολλά στοιχεία προς αυτή την κατεύθυνση, ενώ θεωρείται βέβαιο ότι συνεχώς θα δημοσιεύονται νεότερες πληροφορίες, τις οποίες αναμένουμε με ενδιαφέρον.

Ανάμεσα λοιπόν στα χωριά του γαζή Εβρενός μπέη που αναφέρονται στο συνοπτικό «τεφτέρι» του βιλαετίου του Αβρέτ Χισάρ (Γυναικόκαστρο Κιλίκις) των μέσων του 15ου αι. είναι και τα ακόλουθα χωριά του Ρουμλουκιού-Καμπανίας:

«[...] 67. Κίρτζιστα (Ο Β. Δημητριάδης δεν ταυτοποιεί το τιμάριο αυτό με κάποιο σημερινό χωριό, οπότε είναι ερευνητέο εάν πρόκειται για το βυζαντινό χωριό στρατιωτών της Κριτζίστα ή Κριτζίστα της Καμπανίας, είτε για την Γκίρτσιστα της Γευγελής ή για κάποιο άλλο χωριό)¹ 10 σπίτια χριστιανών από τα οποία 1 χήρας. Τιμάριο του Στάντσε, γιου του Παλμίζ (;) Πέρασε σ' αυτόν από τον *Mustafa*, γιο του *Germiyan*.

69. Μπάρμπες [σημερινή Βεργίνα] 15 σπίτια χριστιανών από τα οποία 1 άγαμου και 1 χήρας. Τιμάριο του *Kassim* και του *Ahmed*, γιων του *Kul Hamza*. Εγιναν έφεδροι (*eskunci*) από φύλακες (*mustahfizan*). [...]».²

Σε χάρτη που εκπόνησε ο Β. Δημητριάδης για τα χωριά της Θεσσαλονίκης τον 15^ο - 16ο αι. σημειώνει:³

α) ως ανήκοντα στο βακούφι του γαζή Εβρενός μπέη τα εξής: Αντά τσιφλίκι (Νησί), Γκινταχώρ (Αλεξάνδρεια), Κιορφέ (Κορυφή), Μπολάτ (Πλατύ), Τσινάρ Φούρνος (Τσινάφορο - Πλάτανος), Τσιφλικούδα (Κάλιανη-Αλωρος), Κλειδί, Γιουντζιλάρ (Κύμινα), Καγιαλί (Βραχιά), Γιουντ Ογλανί (Βαλμάδα), Κιολεκέ (Χαλάστρα), Κουλουπάντζα (δεν υπάρχει), Λάπρα (δεν υπάρχει).

β) ως τιμάρια Μπάρμπες (Βεργίνα), Μυλοβάν (Μεγάλη Γέφυρα).

Στο συνοπτικό «τεφτέρι» του βιλαετίου Θεσσαλονίκης των μέσων του 15ου αι. αναφέρονται τα χωριά:

«[...] 36. Καμάνιτσα [Ο Β. Δημητριάδης υποθέτει πως είναι το σημερινό χωριό Γεωργιανοί Βεροίας (;), αλλά είναι ερευνητέο εάν πρόκειται για το βυζαντινό ζευγηλατείο του Κομανίτζι της Καμπανίας (; ή ίσως Βεροίας) ή για κάποιο άλλο χωριό;]⁴ 13 σπίτια χριστιανών από τα οποία 1 άγαμου και 1 χήρας (ουδέν σπίτι μουσουλμάνων αναφέρεται). Τιμάριο του *Mustafa*

1 Βλ. Μοσχόπουλος 2004, σ. 217.

2 Δημητριάδης 1980, σ. 376 επ., 388, 392.

3 Δημητριάδης 1980, σ. 392.

4 βλ. Μοσχόπουλος 2004, σ. 214.

Selaniki.⁵

75. Βαλμάδες (Ο Β. Δημητριάδης δεν ταυτοποιεί το τιμάριο αυτό με κάποιο σημερινό χωριό. Είναι ερευνητέο εάν πρόκειται για το χωριό Βαλμάδα Θεσσαλονίκης, σημερινό Ανατολικό) 7 σπίτια χριστιανών (ουδέν σπίτι μουσουλμάνων αναφέρεται). Τιμάριο του *Yusuf*, γιου του *Ismail Bey*, γιου του *Oz Bey*. Υπόκειται στο *Bogdanos* [...].⁶

Ο Β. Δημητριάδης, σε χάρτη των χωριών της Θεσσαλονίκης τον 15ο και 16ο αι.,⁷ σημειώνει: Τιμάρια: Μπάρμπες (Βεργίνα). Βακούφια: Γκινταχόρ (Γιδαχώρι: Αλεξάνδρεια), Αντά τσιφλίκ (Νησί), Κιορφέ (Κορυφή), Μυλοβός (Μεγ. Γέφυρα), Μπολάτ (Πλατύ), Τσινάρ Φούρνος (Πλάτανος), Κλειδί, Τσιφλικούδα, Γιουντζιλάρ (Κύμινα), Γιουντ Ογλανί (Βαλμάδα), Λάπρα, Κουλουπάντζα, Κιολεκέ (Χαλάστρα).⁸

Στις αρχές του 16ου αι. ο καζάς της Βέροιας εκτεινόταν σε μια περιοχή περίπου 2.500 τετραγωνικών χιλιομέτρων (η οποία συμπίπτει, κατά προσέγγιση, με τον σημερινό νομό Ημαθίας και το βόρειο τμήμα του νομού Πιερίας), από το Βέρμιο στα δυτικά μέχρι τον Θερμαϊκό κόλπο στα ανατολικά και από τον Λουδία ποταμό και τη λίμνη των Γιαννιτσών στα βόρεια μέχρι τα Πιέρια και την Κατερίνη στα νότια. Τα όρια του καζά φαίνεται ότι παρέμειναν εν πολλοίς σταθερά (μέχρι τη δημιουργία του καζά της Νάουσας γύρω στα 1640). Η περιοχή της σημερινής βόρειας Πιερίας αποτελούσε ιδιαίτερη υποδιοίκηση (ναχιγιέ), με έδρα το Κίτρος.⁹

Σύμφωνα με το *Tapu Tahrir* του 1530 (*Muhasebe-i vilayet-i Rum-ili Defteri* (937/1530), *Basbakanlik devlet arxivleri genel mudurlugu, Osmanli arsivi daire Baskanligi Yayin Nu: 65, Ankara 2003*), στον μεν καζά Σελανίκ καταγράφηκαν τα χωριά: *Cullahlar, Kayaglu, Klidi, Korfi, Kuleki, Lapra Korusu, Plati, Yund-koy*,¹⁰ στον δε καζά Καρά-Φερού καταγράφηκαν τα χωριά: *Alagabori, Amos, Balatice, Barbes, Furka, Iskilic, Istavros, Kalyani, Kato-Gode, Kavasla, Kolura, Kutlis, Libanova, Loncinis, Lutros, Mavrangel, Menlik, Milova, Nihor, Nisi, Nova-kasri, Piskobi, Rapsomanik, Resan, Sadine, Trihliyo, Trihoviste, Yeraki*.¹¹

Μέσα στον καζά της Καρά Φεριέ (Βεροίας) υπήρχαν και κάποια βακουφικά χωριά, δηλαδή χωριά που το εισόδημά τους προοριζόταν για τη συντήρηση φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Στα παλαιότερα βακούφια της περιοχής ανήκαν τα χωριά Κορυφή, Λιδρί, Λυζικό, Νέο (Ινε;) και Πλόκι, που ανήκαν στο βακούφι του γαζή Εβρενός μπέη. Μερικά παλιά βακούφικα χωριά, όπως το Μακρογούζι (του Μεχμέτ μπέη), η Καβάσιλα και Ρέσανη – και το χωριό Κατεργάρη; – (του Γιακούμπ μπέη, γιου του Ατεσίν), με την πάροδο των χρόνων (17ο αι.) ήταν σαν τα συνηθισμένα χωριά ως προς τη φορολογία και οι κάτοικοί τους έπρεπε να πληρώνουν τους συνήθεις αλλά και τους έκτακτους φόρους. Το ίδιο συνέβαινε και με τα χωριά Λουτρός, Σταυρός, που το δεύτερο μισό του 16ου αι. μετατράπηκαν σε βακούφι από τον σουλτάνο Σουλεϊμάν Α'. Το σημαντικότερο βακούφι της περιοχής το αποτελούσαν τα χωριά Βονταλάρι (αταύτιστο), Βούλτσιστα (Λιβάδι Πιερίας), Ελευθεροχώρι, Κοπανός Νάουσας, Νεόκαστρο, Νησέλι, Μελίκη, Πρόδρομος, Σφήνιστα (Κυψέλη Ημαθίας). Τα χωριά αυτά, που το 1548 καταγράφονταν ως ιδιοκτησία του σουλτάνου Σουλεϊμάν Α', περικλείονταν (η μεγαλύτερη συστάδα τους) από τη νότια όχθη του Αλιάκμονα και τις βόρειες υπώρειες των Πιερίων. Όταν αυτός τα αφιέρωσε στο βακούφι της αγαπημένης του κόρης Μιχριμάχ σουλτάνας (1522-1578),¹² οι κάτοικοί τους απέδιδαν τον φόρο της δεκάτης στο μεγάλο ιμαρέτι της στο Σκούταρι. Το ιμαρέτ της Μιχριμάχ σχεδιάσθηκε από τον διάσημο αρχιτέκτονα (ελληνικής καταγωγής) Μιμάρ Σινάν (Ιωσήφ Δογάνογλου;), χτίστηκε περί το 1546-1548 και περιελάμβανε τέμενος, ιεροδιδασκαλείο και ξενώνα. Όταν αυτά τα χωριά έγιναν βακούφικα (προφανώς πριν από

⁵ Δημητριάδης 1980, σ. 394.

⁶ Δημητριάδης 1980, σ. 397.

⁷ Δημητριάδης 1980, σ. 391 επ.

⁸ Δημητριάδης 1980, σ. 392, 393.

⁹ Γκαρά 2007, σ. 55.

¹⁰ *Tapu Tahrir* 1530, σ. 142.

¹¹ *Tapu Tahrir* 1530, σ. 144. Το *Kato Gode* μάλλον ταιριάζει με το Κάτω Γούδα, δίπλα από το Κίτρος· βλ. Γκαρά 2007, σ. 59.

¹² Την απέκτησε με την πρώην χριστιανή Χιουρέμ (Ρωξελάνη).

το 1566, χρονολογία θανάτου του Σουλεϊμάν) είχαν ιδιαίτερη διοίκηση και φορολογικά προνόμια (δεν πλήρωναν έκτακτους φόρους), που τα έκαναν να ξεχωρίζουν από τους άλλους οικισμούς του καζά και να έχουν μάλλον χαλαρή σχέση με τις αρχές της πόλης, αλλά συνέχιζαν να αποτελούν οργανικό μέρος του καζά της Βέροιας. Με το πέρασμα του χρόνου ορισμένα έχασαν το ιδιαίτερο καθεστώς τους.¹³

Η ύπαιθρος της Βέροιας όλο τον 16ο και το πρώτο μισό του 17ου αι. ήταν γεμάτη χωριά. Ο καζάς ήταν πυκνοκατοικημένος ήδη στις αρχές του 16ου αι., ενώ γύρω στα 1543 υπήρχαν 188 οικισμοί, τόσο στα πεδινά όσο και στις υπώρειες του Βερμίου και των Πιερίων. Εκείνη την εποχή καταγράφεται και το πληθυσμιακό ζενίθ του καζά (μεταξύ 33.000 και 47.000 κατοίκων). Τα περισσότερα χωριά ήταν μικροί οικισμοί, αφού το 35-50% από αυτά είχαν μέχρι 20 οικογένειες.¹⁴ Η Ε. Γκαρά, σε χάρτη που εκπόνησε με βάση τα οθωμανικά αρχεία του ιεροδικείου της Βέροιας της εποχής γύρω στο 1550, τοποθετεί τα χωριά του καζά της, συνεπώς και τα χωριά του Ρουμλουκιού.¹⁵ Με βάση αυτόν τον χάρτη, τα χωριά του Ρουμλουκιού ¹⁶ διακρίνονται σε:

α) βακουφοχώρια (των απογόνων του Εβρενός μπέη): Άσμπογα+Μακρογούζι (σύμφωνα με την Ελ. Γκαρά, πρόκειται για οικισμούς προφανώς πολύ κοντινούς, αλλά κάποια στιγμή και μετά φαίνεται να εξαφανίζεται το Άσμπογα και να μένει μόνο το Μακρογούζι), Καβάσιλα, Ρέσση.

β) σε βακουφοχώρια της Μιχριμάχ σουλτάνας: Βονταλάρι, Βούλτιστα, Ελευθεροχώρι, Μελίκη, Νεόκαστρο, Νησέλι (ανήκε κι αυτό στη συστάδα των χωριών, διότι η τότε θέση του ήταν νοτίως της κοίτης του Αλιάκμονα, όπως εξάλλου δείχνει και η σημερινή παλιομάνη), Πρόδρομος (τότε πρέπει να βρισκόταν νοτιοανατολικότερα, στην σημερινή κτηματική περιοχή «Οικόπεδα»), Σφήνισα.

γ) στα απλά χωριά (δεν είχαν βακουφικό καθεστώς. Ορισμένα ήταν προσαρτήματα της πόλης της Βέροιας και ανήκαν στο ίδιο χάσι με αυτή, ενώ τα υπόλοιπα ανήκαν σε τιμάρια): Αλαμπόρι, Άμμος, Αϊ-Γιώργης, Γαλαχτός, Γεράκι, Διαβατός, Επισκοπή, Κάλιανη, Κουζίκα, Κουλούρα, Κούτλες, Λιμπάνοβα, Λόντζανος, Λουτρός, Μαυραγγέλη, Μαυρόλακκος, Μπάρμπες, Νεοχώρι, Νησί, Παλατίτσια, Ποζαρίτες, Προβατάρ(ι), Ραφομανίκι, Σάδενα, Σκυλίτσι, Σταυρός, Τριχοβίστα.

Δ) στα αταύτιστα χωριά (τοποθετήθηκαν στον χάρτη με κριτήριο τη θέση με την οποία εμφανίζονται στα φορολογικά κατάστιχα, π.χ. όταν ένα αταύτιστο χωριό εμφανίζεται μεταξύ δύο ταυτισμένων, υποθέτει ότι βρισκόταν κάπου εκεί. Η υπόθεσή της αυτή βασίζεται στα όσα είναι γνωστά για το πώς διεξάγονταν οι φορολογικές απογραφές και πώς συντάσσονταν κατόπιν τα κατάστιχα. Πάντα υπάρχει η πιθανότητα να εμφανίζονται ανακατεμένα κάποια χωριά στα κατάστιχα, αλλά συνήθως βρίσκονται σε συστάδες γειτονικών οικισμών). Βορειοδυτικά του Νησίου, μέσα στον χώρο του Βάλτου, τα χωριά: Γκιόνι(ι), Γουψάνη, Εφλαχλάρι, Καλογεροπήγαδο, Κρύο Νερό, Κουδούνιανη, Λιζικό, Ντιγιόλ, Ξέβαθο. Μεταξύ Ρέσσης και Κάλιανης τα χωριά: Αλετρά, Αλτουνλάρι, Ίπρος (;), Καλαρίτα, Καντί Τσαγίρι και Νιχώρι, Ουχτουμόν, Πιπάν(ι), Πολίτ(ι), Σουλεϊμάν Ομπάς. Μεταξύ Αλαμπόρι και Κάλιανης τα χωριά: Τρικούκι, Τριχαλέπι, Χόλοβα. Νότια από τις Κούτλες έως τον Γαλακτό, τα χωριά ή τις τοποθεσίες: Αϊ-Γιάννης, Αναβαταριά, Λόγγος, Μαυρογιάννη, Χρυσορέκι.¹⁷

Η Ελ. Γκαρά επισημαίνει ότι η ίδρυση ημιορεινών και ορεινών οικισμών στον ελληνικό χώρο αποδίδεται συνήθως στην απόσυρση χριστιανικών πληθυσμών από τα πεδινά κατά τη διάρκεια της κατάκτησης. Αναμφίβολα, υπήρξαν τέτοιες περιπτώσεις, αλλά τα πληθυσμιακά

13 Anastasopoulos 1999, σ. 42 – Gara 2000, σ. 67 επ., 86 επ., 178 – Γκαρά 2007, σ. 55, 59. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι βόρειες προσβάσεις των Πιερίων και η πεδινή περιοχή παράλληλα προς αυτές ήταν ανέκαθεν βασιλικές γαίες κατά την αρχαιότητα, αυτοκρατορικά κτήματα κατά τη ρωμαιο-βυζαντινή περίοδο, οπότε κατόπιν εύλογα έγιναν σουλτανικές ιδιοκτησίες. Μοσχόπουλος 1985, σ. 32 επ., 41 επ., 73 επ. – Μοσχόπουλος 2004, σ. 155 επ.

14 Γκαρά 2007, σ. 55.

15 Γκαρά 2007, σ. 59.

16 Το τοπωνύμιο δεν μαρτυρείται στις τότε πηγές, κατά τη ρητή διαβεβαίωση της Ελ. Γκαρά.

17 Γκαρά 2007, σ. 59.

μεγέθη της περιόδου 1380-1430 δεν επαρκούν για την εξήγηση της εικόνας που παρουσιάζει ο καζάς της Βέροιας στις αρχές του 16ου αι. Με δεδομένη την απουσία εποίκισμου στα πεδινά, ο πολλαπλασιασμός των οικισμών του καζά και η εξάπλωσή τους στον ορεινό χώρο μπορεί να ερμηνευθεί με δημογραφική ανάκαμψη και επέκταση των καλλιεργειών.¹⁸

Η εξέλιξη της κατοίκησης στην ύπαιθρο, σε συνδυασμό με τις γενικές δημογραφικές εξελίξεις στον καζά, οδηγεί σε μάλλον απρόσμενα συμπεράσματα. Η δημογραφική στασιμότητα του αγροτικού πληθυσμού μεταξύ 1519 και 1543 και η πληθυσμιακή κάμψη των επόμενων δεκαετιών (μεταξύ 1543 και 1568 ο φορολογούμενος πληθυσμός του καζά μειώθηκε κατά 25%) είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή συρρίκνωση των οικισμών, δεν οδήγησε όμως σε εγκατάλειψη. Αντίθετα, πολλά χωριά εγκαταλείφθηκαν μεταξύ 1568 και 1601, σε μια περίοδο δημογραφικής ανάκαμψης για τον καζά, και ο πληθυσμός τους διοχετεύθηκε εν μέρει στην πόλη και σε άλλα χωριά. Αυτό συνδέεται με μια γενικότερη αλλαγή του οικιστικού προτύπου: η τάση ήταν να μειώνεται ο αριθμός των χωριών και να αυξάνεται ο πληθυσμός τους.¹⁹ Ίσως να επηρέασαν και οι διάφορες επιδημίες, αφού, σύμφωνα με πληροφορία της 8.5.1555, «[...] σ' όλο τον Μωρηάν, Θεσσαλίαν και Μακεδονίαν και εις πολλά μέρη της Τουρκίας υπάρχει πανώλης [...]».²⁰

Ειδικοί επιστήμονες, όπως ο Ν. Χάμμοντ, ο Μ. Χατζόπουλος και ο Π. Χρυσοστόμου, δέχονται ότι η έκταση της λίμνης Λουδία (που κατά την αρχαιότητα ήταν αρκετά περιορισμένη) κατά τον 16ο αι. άρχισε να αυξάνεται, ενώ από τότε άρχισε να σχηματίζεται η μεγάλη λίμνη των Γιαννιτσών. Προφανώς τότε δηλαδή άρχισε να φράζει το στόμιο της εκβολής των υδάτων της μέσω του Καρά Ασμάκ στον Θερμαϊκό κόλπο, οπότε ανερχόταν η στάθμη της και τα νερά της επεκτείνονταν, κατακλύοντας περισσότερες αβαθείς εκτάσεις.²¹ Από τότε προφανώς άρχισαν να περιορίζονται οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις της πεδιάδας.

Απόσπασμα από το βιβλίο του με τίτλο «ΤΟ ΡΟΥΜΛΟΥΚΙ (ΚΑΜΠΑΝΙΑ) κατά την πρώτη και μέση Οθωμανοκρατία [14^{ος} αιώνας – 1830]» / Απρίλιος 2013 / ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ / mosio@otenet.gr / 2333025005

¹⁸ Γκαρά 2007, σ. 55.

¹⁹ Γκαρά 2007, σ. 55.

²⁰ Μέριτζιος 1948, σ. 147, 204 επ.

²¹ Χρυσοστόμου 1994, σ. 206 – Χρυσοστόμου 1989, σ. 8, 9.

ΤΑ ΝΑΟΥΣΑΙΙΚΑ

Χρήστος Σ. Ζάλιος, εκπαιδευτικός

Τα Λευκάδια Νάουσας

Η Κοινότητα των Λευκαδίων βρίσκεται σε απόσταση 6 χιλιομέτρων βορειοανατολικά της πόλης της Νάουσας και σε υψόμετρο 91 μέτρων από τη θάλασσα. Σύμφωνα με την απογραφή του έτους 2001, έχει πληθυσμό 967 κατοίκους και έκταση 8.576 στρέμματα. Κύρια ασχολία των κατοίκων είναι η γεωργία.

Τα Λευκάδια μέχρι το 2010 ανήκαν στο Δήμο Ανθεμίων, ο οποίος είχε δημιουργηθεί μετά την Καποδιστριακή ένωση επτά κοινοτήτων (Κοπανού, Επισκοπής, Μονοσπίτων, Χαρίεσσας, Λευκαδίων, Μαρίνας και του οικισμού των Πολλών Νερών) ενώ σήμερα ανήκουν στον καλλικρατικό Δήμο Νάουσας.

Εκκλησιαστικά η Κοινότητα ανήκει από παλιά στη Μητρόπολη Έδεσσας. Το χωριό έχει δύο εκκλησίες την Αγία Παρασκευή και τον Άγιο Σπυρίδωνα.

Παλαιότερη ονομασία

Το παλαιό όνομα του χωριού ήταν Γκολεσιάνη(ι) ή Γκουλιασιάνη ή Γκουλισιάνι. Το όνομα προέρχεται από την λέξη «γκόλε» που στο τοπικό «σλαβοφανές» γλωσσικό ιδίωμα σημαίνει γυμνό. Γι' αυτό και κάποια περίοδο το χωριό είχε μετονομαστεί σε «Γυμνοτόπι».

Α. Πρώτες ιστορικές πηγές

Αρχαίοι χρόνοι

Από τα κεραμικά κυρίως ευρήματα στην ευρύτερη περιοχή μεταξύ της Νάουσας και των χωριών Λευκάδια και Κοπανός, προσδιορίζεται η ύπαρξη οικισμών από την ύστερη εποχή του Χαλκού, την εποχή του Σιδήρου, την κλασική αλλά και την ελληνιστική εποχή. Η περιοχή κατοικούνταν από τη δεύτερη χιλιετία, πολύ πριν από την εγκατάσταση των μακεδονικών φύλων.

Οι αρχαιότεροι κάτοικοι των περιοχών γύρω από το Βέρμιο και επομένως της Νάουσας και των γύρω συνοικισμών, σύμφωνα με πληροφορίες του Στράβωνος ήταν οι Βρίγες, οι οποίοι ήταν έθνος θρακικό. Αυτοί κατοικούσαν την περιοχή κατά τους προϊστορικούς χρόνους, όταν στην υπόλοιπη Ελλάδα υπήρχαν οι αυτόχθονες που ονομάστηκαν Πελασγοί. Οι μεν Βρίγες πέρασαν στην Ασία και μετονομάστηκαν Φρύγες, η δε περιοχή που κατοίκησαν ονομάστηκε Φρυγία. Αυτοί που εκτόπισαν τους Βρίγες από την Ημαθία ήταν οι Βοττιαίοι, οι οποίοι φαίνεται να κατέχουν την περιοχή μεταξύ Αξιού και Λουδία και εν συνεχεία την Ημαθία, έχοντας πρωτεύουσα την Πέλλα. Ο Ηρόδοτος σημειώνει ότι οι Βοττιαίοι εκδιώχτηκαν από το Θερμαϊκό κόλπο από τους Μακεδόνες και αναγκάστηκαν να στραφούν νοτιοανατολικά προς την Ποτίδαια.

Οι επελθόντες Μακεδόνες ενώθηκαν με τους απομεινάντες Φρυγοπελασγικούς λαούς και απετέλεσαν τους κατοίκους των ιστορικών χρόνων, οι οποίοι με τους υπόλοιπους Μακεδόνες μεγαλούργησαν στα χρόνια της ακμής του Μακεδονικού κράτους.

Ο Ηρόδοτος¹ αναφέρει ως αρχηγό της Μακεδονικής δυναστείας τον Περδίκκα «ο Αλέξανδρος αυτός ήταν απόγονος της έβδομης γενιάς του Περδίκκα ο οποίος απέκτησε τη βασιλεία κατά τον εξής τρόπο. Τρεις αδελφοί από τους απογόνους του Τημένου από το Άργος κατέφυγαν στην Ιλλυρία, ο Γανάνης, ο Αέροπος και ο Περδίκκας και από την Ιλλυρία πέρασαν στην Άνω Μακεδονία και έφτασαν στην πόλη Λεβαία .... Έφτασαν σε μια άλλη περιοχή και εγκαταστάθηκαν πλησίον των κήπων.... Επάνω από τους κήπους υπάρχει ένα βουνό που ονομάζεται Βέρμιο».

Είναι γενικά αποδεκτό ότι η Μακεδονική Δυναστεία καταγόταν από τη βασιλική οικογένεια του Άργους η οποία είχε πρόγονο τον Ηρακλή. Γι' αυτό το λόγο όλοι οι ιστορικοί αποκαλούν τους βασιλείς της Μακεδονικής Δυναστείας Αργεάδες και Τημενίδες², δηλαδή απογόνους του Βασιλέα του Άργους Τημένου.

Στα χρόνια του μακεδονικού βασιλείου (4^{ος} - 2^{ος} αι. π.Χ.), στην «Ερατεινή Ημαθία», μια από τις σημαντικές πόλεις που ξεχώρισαν και ήκμασαν ήταν η αρχαία Μίεζα³. Τα απομεινάρια της αρχαίας πόλης που ταυτίζεται από τους αρχαιολόγους με το χώρο που βρίσκεται ανάμεσα στη Νάουσα, τα Λευκάδια και τον Κοπανό, βρίσκονται στη μέση περίπου της σημερινής οδικής αρτηρίας που οδηγεί από τη Βέροια στην Έδεσσα. Οι πρώτοι που εντόπισαν τον αρχαιολογικό χώρο των Λευκαδίων ήταν ο Γάλλος περιηγητής Delacoulonche και ο Δανός αρχιτέκτονας Kinch.

Σημαντικά οικοδομήματα στη περιοχή εκτός από τους τάφους :

✓ Ένα από τα σημαντικά οικοδομήματα που αποκαλύφθηκε το 1992 στην περιοχή των Λευκαδίων, είναι ένα θέατρο ελληνιστικών χρόνων (2^{ος} αι. π.Χ.), με χωρητικότητα 2.000 περίπου θεατών.

✓ Στη θέση Ισβόρια εντοπίστηκε το Νυμφαίο, όπου ο φιλόσοφος Αριστοτέλης, ίδρυσε σχολή για να φοιτήσει ο νεαρός Αλέξανδρος και οι συνομήλικοί του νεαροί γόνοι βασιλικών οικογενειών της Μακεδονίας.

✓ Στη θέση Τσιφλίκι Λευκαδίων, σύμφωνα με την αρχαιολόγο Αλλαμανή Βικτώρια, αποκαλύφθηκε πρόσφατα τμήμα οχυρωματικού περιβόλου των ελληνιστικών χρόνων. Η ακριβής θέση του οικισμού, η χωροταξική του οργάνωση και τα όριά του δεν είναι ακόμα γνωστά. Πιθανότατα ο οικισμός θα είχε τη μορφή μιας μικρής γεωργικής εγκατάστασης (Αλλαμανή 1995).

Οι Μακεδονικοί τάφοι των Λευκαδίων

Στον αρχαιολογικό χώρο της Μίεζας περιλαμβάνονται τέσσερις σπουδαίοι αλλά και άλλοι μακεδονικοί τάφοι, οι οποίοι βρίσκονται στον περιβάλλοντα χώρο, έξω από τα τείχη της πόλης και φαίνεται πως είναι τοποθετημένοι στις δύο πλευρές της κύριας οδικής αρτηρίας που οδηγούσε από τη Μίεζα στην Πέλλα.

Οι μακεδονικοί τάφοι των Λευκαδίων, κατά την αρχαιολόγο Κατερίνα Ρωμιοπούλου, παρά το ότι βρέθηκαν συλημένοι, αποτελούν πολύτιμη πηγή πληροφοριών για την υστεροκλασική

1 Ηρόδοτος VIII 137,1 και 138,2-3

2 Ο Ηρόδοτος αναφέρει, ότι, όταν οι Τιμενίδαι (το 700 π.χ.) έφτασαν από την πάνω Μακεδονία, κατοίκησαν κοντά σε κήπους, οι οποίοι ήταν του μυθικού βασιλιά των Φρυγών, Μίδα. Στους κήπους αυτούς φύτεωναν τριαντάφυλλα, που είχαν εξήντα φύλλα και υπερτερούσαν από τα άλλα στη μυρωδιά. Στους κήπους αυτούς, όπως ισχυρίζονταν οι Μακεδόνες, συνελήφθη ο Σειληνός. Και πάνω από τους κήπους βρισκόταν το όρος Βέρμιο, που ήταν αδιάβατο κατά τη διάρκεια του χειμώνα.

3 Η Μίεζα, ως γνωστόν, είναι η μυθική αδελφή της Βέροιας και του Όλγανου, κόρη του Βέρητος, το οποίο αποτελεί ένδειξη αρχαιότητας της ομώνυμης πόλης και συγκεκριμένης σχέσης αυτής με παλαιότατη βασιλική δυναστεία (Πέτσας 1966).

και την ελληνιστική αρχιτεκτονική αλλά και για την αρχαία μνημειακή ζωγραφική. Είναι τα μοναδικά μνημεία στην Ελλάδα κλασικής και ελληνιστικής εποχής, που στο εσωτερικό τους έχουν μεγάλες επιφάνειες με πολύχρωμες συνθέσεις ζωγραφισμένες με τις τεχνικές που διαμορφώθηκαν τον 4^ο αι. π.Χ. Οι τέσσερις σπουδαιότεροι τάφοι στους οποίους και θα αναφερθούμε είναι : ο τάφος του Kinch, ο τάφος των Λύσωνος και Καλλικλέους, ο τάφος της Κρίσεως και ο τάφος των Ανθεμίων.

Ο τάφος του Kinch

Πρώτος ο Δανός αρχιτέκτονας K. F. Kinch, το 1887 ανέσκαψε και μελέτησε τον σημαντικό αυτό τάφο στα Λευκάδια γι' αυτό και πήρε το όνομά του. Ο Kinch τα έτη 1887, 1889 και 1892 στο πλαίσιο της μελέτης του, έκανε εκτός των άλλων, σχέδια και ζωγραφικές αναπαραστάσεις από τις τοιχογραφίες που υπήρχαν τότε στο εσωτερικό του τάφου. Δυστυχώς σήμερα οι τοιχογραφίες έχουν καταστραφεί και γνωρίζουμε γι' αυτές μόνο από τα σχέδια που διασώθηκαν από τον KINCH.

Η σημαντικότερη απεικόνιση που υπήρχε, ήταν στο βάθος του θαλάμου στον ανατολικό τοίχο. Σ' αυτήν βλέπουμε ένα μακεδόνα ιππέα, να επιτίθεται με το δόρυ του εναντίον ενός Πέρση πεζού που προσπαθεί να αμυνθεί κρατώντας μια μακεδονική ασπίδα (βλ. εικ. 1).

Ο τάφος είναι διθάλαμος, με καμαρωτή στέγη στο θάλαμο και επίπεδη στον προθάλαμο. Ήταν καλυμμένος με τύμβο ύψους 2,50 μέτρων. Η πρόσοψή του είναι δωρικού ρυθμού και η είσοδος περιβάλλεται από δύο παραστάδες. Στο εσωτερικό υπήρχαν έγχρωμες απεικονίσεις οι οποίες όμως δυστυχώς έχουν καταστραφεί. Χρονολογείται στο πρώτο μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. Η μελέτη δημοσιεύτηκε από τον Kinch στα πρακτικά της Δανικής Ακαδημίας το 1920.

Το 1970 μετά από εργασίες καθαρισμού και συντήρησης από την Αρχαιολογική Υπηρεσία έγινε η αποκατάσταση του τάφου στη σημερινή του μορφή.

Ο τάφος Λύσωνος και Καλλικλέους

Στα Λευκάδια, στο χτήμα του Αμανατίδη, βρέθηκε τυχαία την άνοιξη του 1942, αξιόλογος μακεδονικός τάφος των ελληνιστικών χρόνων. Η ανασκαφή έγινε από τον Χαράλαμπο Μακαρόνα το φθινόπωρο του ιδίου έτους και δημοσιεύτηκε το 1993 σε αυτοτελές βιβλίο από την συνεργάτιδά του κ. Stella Miller.

Ο τάφος που χρονολογείται γύρω στο 200 π.Χ., αποτελείται από νεκρικό θάλαμο με καμαρωτή στέγη και κεραμοσκεπή, διαστάσεων 3x4μ. και μικρό προθάλαμο με επίπεδη στέγη. Η πρόσοψη αποτελείται από ψηλό τοίχο, ο οποίος φέρει πάνω από την πόρτα μικρό αέτωμα πάνω σε τετράγωνη εξοχή. Ο θάλαμος όπως και ο προθάλαμος είναι διακοσμημένος με πλούσιες τοιχογραφίες.

Πάνω στο υπέρθυρο της θύρας, η οποία οδηγεί στον κύριο θάλαμο, υπάρχει γραπτή επιγραφή : «*Λύσωνος - Καλλικλέους των Αριστοφάνου*».

Ψηλά στα ημικυκλικά τύμπανα των τοίχων είναι ζωγραφισμένα δύο σύνολα οπλισμού: Στο ένα τύμπανο βλέπουμε δύο κρεμασμένα σπαθιά, δύο περικεφαλαίες, δύο περικνημίδες και στο κέντρο μια ασπίδα με το οκτάκτινο μακεδονικό αστέρι (βλ. εικ. 2).

Στο άλλο τύμπανο έχουμε δύο κρεμασμένα σπαθιά, δύο πανοπλίες του βαρέως μακεδονικού ιππικού και στο κέντρο μακεδονική ασπίδα την απεικόνιση της οποίας συναντούμε πολλές φορές και στα νομίσματα του κοινού των Μακεδόνων (βλ. εικ. 3).

Στους τρεις τοίχους, υπάρχουν δύο σειρές από ορθογώνιες κόγχες στις οποίες βρέθηκαν αγγεία καθώς και στάχτες με τα υπολείμματα των καμένων οστών των νεκρών. Συνολικά βρέθηκαν είκοσι δύο κόγχες, από τις οποίες πέντε ήταν κενές. Πάνω από κάθε νεκρική θήκη είναι γραμμένο το όνομα του νεκρού. Από ό,τι φαίνεται στις επάνω θήκες είχαν ταφεί οι άνδρες της οικογένειας, ενώ στις κάτω οι γυναίκες τους.

Στη στενή πλευρά απέναντι από την είσοδο, υπάρχουν οι θήκες του Λύσωνος, του μεγαλύτερου από ό,τι φαίνεται από τους γιούς του Αριστοφάνους και της συζύγου του

Δημαρέτης Ζωΐλου, από κάτω δε οι θήκες των αδελφών του, δηλαδή του Καλλικλέους μαζί με της συζύγου του Φίλας Αριστέου, και του Εύιππου μαζί με της συζύγου του, Σπάρτης Λύσωνος, κόρης του μεγαλύτερου αδελφού αυτού.

Στις θήκες της αριστερής μακριάς πλευράς είχαν ταφεί οι αρσενικοί απόγονοι του Λύσωνος μέχρι τέταρτης γενιάς, δεξιά δε οι αρσενικοί απόγονοι του Καλλικλέους μέχρι τρίτης γενιάς. Ο Εύιππος φαίνεται ότι δεν άφησε απογόνους.

Κατά τον Μακαρόνα τα παλαιογραφικά τεκμήρια των επιγραφών, ο διάκοσμος και η αρχιτεκτονική του μνημείου επιτρέπουν την χρονολογική τοποθέτησή του στα χρόνια της βασιλείας του Περσέα, του τελευταίου δηλαδή ηγεμόνα της δυναστείας των Αντιγονιδών.

Ο τάφος της Κρίσεως ή τάφος των Λευκαδίων

Το 1954 εντελώς τυχαία ανακαλύφθηκε και ανασκάφηκε στην περιοχή των Λευκαδίων από τον αρχαιολόγο Φώτιο Πέτσα, ένας μεγάλος διθάλαμος και με διώροφη πρόσοψη μακεδονικός τάφος. Κατά τον Φ. Πέτσα ο τάφος αυτός είναι ο μεγαλύτερος, με την πιο λαμπρή διακόσμηση και ως μνημείο, ο σπουδαιότερος από όλους τους μακεδονικούς τάφους. Ο τύμβος στην αρχική του μορφή είχε ύψος περίπου 1,5 μ. και διάμετρο περίπου 10 μ. Ο προσανατολισμός του μνημείου είναι τέτοιος, ώστε η πρόσοψή του να βλέπει προς τη Δύση.

Το μνημείο αποτελείται από έναν απλό προθάλαμο και από το νεκρικό θάλαμο με σπουδαία αρχιτεκτονική διακόσμηση. Η πρόσοψη του τάφου αποτελείται από δύο ορόφους από τους οποίους ο κάτω είναι δωρικού ρυθμού με τέσσερις ημικίονες και δύο παραστάδες, ενώ ο πάνω ιωνικού ρυθμού με έξι ημικίονες και δύο παραστάδες, μεταξύ δε αυτών υπάρχουν επτά εικονικά παράθυρα (βλ. εικ. 4).

Οι έντεκα μετόπες του δωρικού γείσου διακοσμούνται με παραστάσεις από τη μυθική σύγκρουση Κενταύρων και Λαπιθών. Το αέτωμα επίσης φέρει παράσταση από έγχρωμο κονίαμα.

Στη διώροφη πρόσοψή του εικονίζεται παράσταση εμπνευσμένη από έργο του Πλάτωνα, το Γοργία. Εικονίζεται ο νεκρός τον οποίο οδηγεί ο ψυχοπομπός Ερμής στους κριτές του Άδη, τον Αιακό και το Ροδάμανθ, οι οποίοι θα αποφασίσουν εάν θα τον κατατάξουν στους καλούς για να καταλήξει στις νήσους των Μακάρων ή στους κακούς για να βασανίζεται αιώνια στα Τάρταρα.

Ο νεκρός που είναι ντυμένος με τη μακεδονική στρατιωτική ενδυμασία ενός άρχοντα, παρουσιάζεται όρθιος να στρέφεται και να κινείται προς τα δεξιά. Έχει το αριστερό χέρι στη θήκη του ξίφους του και με το δεξί έχει υψώσει το δόρυ σαν να είναι έτοιμος να ξεκινήσει.

Ο νεκρός θεωρείται ότι είναι εικονιστική παράσταση, σε αντίθεση με τις άλλες τρεις μορφές, για τις οποίες ο ζωγράφος θα είχε γνωστά πρότυπα από τη μακρόχρονη παράδοση. Σύμφωνα μ' αυτό μπορεί να ειπωθεί ότι η παράσταση του νεκρού αποτελεί απόδειξη για την ενδυμασία και τον οπλισμό ενός πολεμιστή της εποχής του, που μάλλον δεν πέθανε πολεμώντας γιατί λείπει η ασπίδα του και δε φορά κράνος.

Στη ζωφόρο εικονίζεται μάχη εφίππων και πεζών Μακεδόνων κατά Περσών, οι οποίοι αγωνίζονται κατά ζεύγη, ένας πεζός σε συνεργασία με έναν έφιππο.

Το μνημείο ανήκει στα χρόνια μετά το 300 π.Χ., ο νεκρός ήταν σύγχρονος της γενιάς του μεγάλου Αλεξάνδρου και πέθανε σε μεγάλη ηλικία, μάλλον στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. Ο Μανώλης Βαλσαμίδης στο βιβλίο του "ΜΙΕΖΑ" διατυπώνει τη βεβαιότητα ότι ο τάφος είναι του Πευκέστα του Μιζέα.

Ο τάφος των Ανθεμίων

Αποκαλύφθηκε τυχαία το χειμώνα του 1970. Ήταν ήδη συλημένος και ανασκάφηκε συστηματικά από την αρχαιολόγο Κατερίνα Ρωμιοπούλου (1971-1973).

Είναι ένας διθάλαμος μακεδονικός τάφος με πρόσοψη ιωνικού ρυθμού και καμαρωτή στέγη (βλ. εικ. 5). Καλυπτόταν με τύμβο ύψους 2,50 μέτρων και διαμέτρου 15-17 μέτρων. Ο

θριγκός και το αέτωμα στηρίζονται σε τέσσερις πώρινους Ιωνικούς κίονες επιχρισμένους με λευκό κονίαμα. Στο τύμπανο του αετώματος, έχουμε απεικόνιση του ζεύγους των θεών του κάτω κόσμου, του Πλούτωνα και της Περσεφόνης, το δε αέτωμα είναι διακοσμημένο με τρία μεγάλα ανάγλυφα ανθέμια.

Οι τοίχοι του προθάλαμου είναι λιτά διακοσμημένοι, στην οροφή όμως υπάρχει μια καταπληκτική ζωγραφική σύνθεση που αποτελείται από έξι εναλλασσόμενα ανθέμια με μεγάλα νερολούλουδα με απέραντους έλικες.

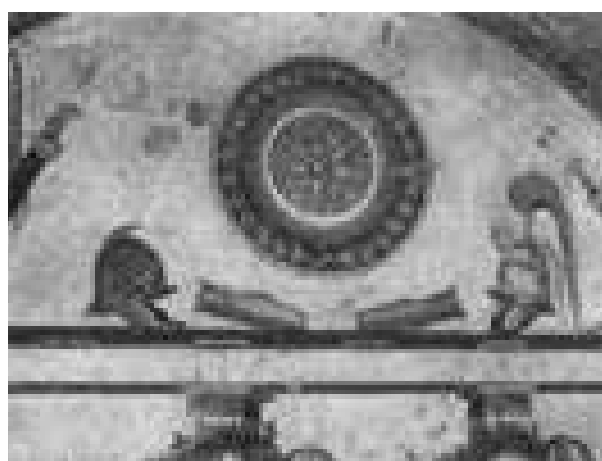
Ο νεκρικός θάλαμος ήταν σφραγισμένος με μια εντυπωσιακή δίφυλλη μαρμάρινη πόρτα διαστάσεων 3,50x1,80 μ. Εντός του θαλάμου διακρίνουμε ένα μακρύ χτισμένο πεζούλι για τα κτερίσματα και τις προσφορές καθώς και μια ορθογώνια θήκη όπου τοποθετούταν η λάρνακα με τα υπολείμματα από την καύση του νεκρού.

Ο τάφος σύμφωνα με την αρχαιολόγο Κ. Ρωμιοπούλου χρονολογείται στο πρώτο μισό του 3^{ου} αι. π.Χ.

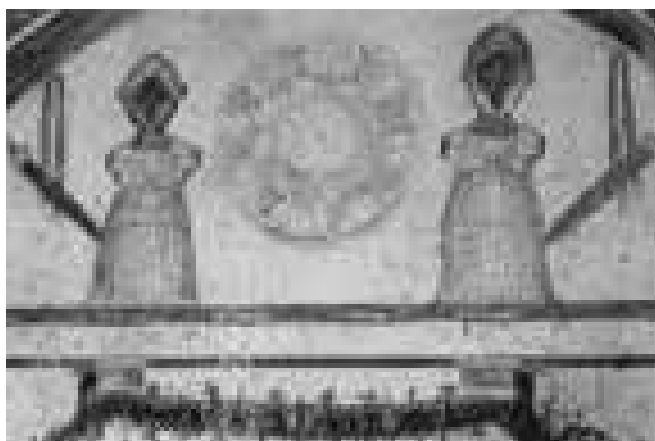
Εικόνα 1

Τοιχογραφία από τον τάφο του Kinch, στην οποία βλέπουμε ένα Μακεδόνα ιππέα να επιτίθεται με το δόρυ του εναντίον ενός πεζού Πέρση

Εικόνα 2

Σύνολο οπλισμού που περιλαμβάνει τη μακεδονική ασπίδα με το οκτάκτινο αστέρι

Εικόνα 3

Σύνολο οπλισμού που περιλαμβάνει τη μακεδονική ασπίδα που συναντούμε και στα νομίσματα του κοινού των Μακεδόνων

Εικόνα 4

Ο τάφος της Κρίσεως
ή τάφος των Λευκαδίων

Εικόνα 5

Ο τάφος των Ανθεμίων

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ

Αρίστη Κουκουρίκου – Διευθύντρια 4ου Δ. Σχολείου Βέροιας,
MSc στις Επιστήμες της Αγωγής, Υποψήφια Δρ. Ιστορίας

Ανακαλύπτοντας την τοπική ιστορία μέσα από τα έργα τέχνης Μία διαθεματική προσέγγιση της τοπικής ιστορίας

Εμπλεκόμενες γνωστικές περιοχές: Γλώσσα, Ιστορία, Εικαστικά, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, Πληροφορική

Στόχοι

Οι μαθητές:

1. Να σκεφτούν για την τοπική ιστορία και τα έργα τέχνης που θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν για να πουν την ιστορία του τόπου στον οποίο ζουν ή βρίσκεται το σχολείο τους.
2. Να κατανοήσουν τη διαφορά μεταξύ της ιστορίας που μπορεί να «συναρμολογηθεί» από τα καθημερινά αντικείμενα που εμείς θεωρούμε δεδομένα και από τα έργα τέχνης που έχουν δημιουργηθεί για να εξασφαλίσουν στις κοινωνίες τη μνήμη των πραγμάτων που συνέβησαν.
3. Να αναπτύξουν δεξιότητες συνέντευξης.
4. Να αναπτύξουν δεξιότητες παρουσίασης στις ΤΠΕ.
5. Να αναπτύξουν δεξιότητες λήψης αποφάσεων και την ικανότητα να δικαιολογήσουν μία επιλογή.

Γλώσσα:

Συζήτηση, λήψη αποφάσεων και προβληματισμός, δεξιότητες προφορικού λόγου, εργασία σε ομάδες και χρήση των ιδεών των άλλων για να αναπτύξουν απόψεις, αναζήτηση στοιχείων και η δυνατότητα χρήσης μιας ποικιλίας της γλώσσας για να περιγράψουν.

Προσαρμογή του λόγου και της γλώσσας ανάλογα με το κοινό, ακρόαση συζήτησης ή/και των παρουσιάσεων και εντοπισμός των βασικών σημείων. Ανάπτυξη της ικανότητας να χρησιμοποιούν δραματικές τεχνικές για να διερευνούν ζητήματα και να χρησιμοποιούν χαρακτήρα, δράση και αφήγηση για να μεταφέρουν την ιστορία και τα θέματα. Χρήση ποικίλων γραπτών συνθέσεων.

Ιστορία: Χρονολογική κατανόηση, ιστορική ερμηνεία, ιστορική έρευνα

Εικαστικά: Φαντασία και κατασκευή των ιστοριών

Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή: Κατανόηση της σημασίας να διατηρηθεί η ιστορία της κοινότητας για όλους τους πολιτισμούς

Πληροφορική: Έρευνα στο Διαδίκτυο, δημιουργία παρουσιάσεων, δημοσίευση σε ιστοσελίδα

Δραστηριότητες διδασκαλίας και μάθησης

Εισαγωγή

1. Εκτυπώστε ή δείξτε σε οθόνη προβολής κάποια ενδεικτικά έργα τέχνης της παγκόσμιας ιστορίας.

2. Πείτε στους μαθητές σας ότι κάποια από αυτά ανακαλύφθηκαν σε ταφικούς θαλάμους και είχαν ως στόχο να βοηθήσουν στην προετοιμασία του νεκρού για το ταξίδι του στη μετά θάνατο ζωή. Εξηγείτε ότι ανασκάφηκαν από ανθρώπους στην προσπάθειά τους να μάθουν περισσότερα για τους αρχαίους πολιτισμούς.

3. Ρωτήστε την τάξη αν νομίζουν ότι οι δημιουργοί των αντικειμένων σκόπευαν να ανακαλυφθούν αυτά. Θα μπορούσατε να συνεχίσετε τη συζήτηση με το ποια αντικείμενα θάβουν σήμερα οι άνθρωποι – αν όχι καθόλου.

4. Συντονίστε μία συζήτηση στην τάξη για το ποια αντικείμενα μπορούμε να δούμε σήμερα τα οποία στήθηκαν για να μας κάνουν να θυμόμαστε την ιστορία και να λένε στους ανθρώπους μελλοντικά για τον πολιτισμό τους. Αυτά θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν μνημεία πολέμου, αγάλματα εθνικών ή τοπικών ηγετών ή διάσημων ανθρώπων, πορτρέτα, έργα τέχνης.

5. Ως τάξη συζητείστε τη διαφορά ανάμεσα σε κάποιον που κάνει ένα έργο τέχνης και σε κάποιον που το παρήγγειλε. Για παράδειγμα, ένα άτομο θέλει να φαίνεται με ένα συγκεκριμένο τρόπο σε έναν πίνακα ζωγραφικής και συχνά θα δώσει στον καλλιτέχνη συγκεκριμένες κατευθύνσεις, έτσι μερικές φορές ο πίνακας δείχνει περισσότερα σχετικά με το πρόσωπο που αναθέτει το έργο παρά για τον καλλιτέχνη.

A' δραστηριότητα

1. Χωρίστε την τάξη σε ομάδες και δώστε σε κάθε ομάδα να επεξεργαστεί και να αναλύσει ένα αντικείμενο της παγκόσμιας ιστορίας (σε εκτύπωση), συμπληρώνοντας ένα φύλλο εργασίας με ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Περιγράψτε σύντομα με τι μοιάζει το αντικείμενό σας και από τι υλικό είναι φτιαγμένο
- Δείχνει κάποιο διάσημο άνθρωπο;
- Καταγράφει ένα γεγονός ή μία χρονική περίοδο;
- Είχε σκοπό να προειδοποιήσει τους ανθρώπους που το κοιτούν;
- Έγινε για θρησκευτικούς λόγους;
- Ποιος νομίζεις ήθελε αυτό το έργο τέχνης και για ποιο λόγο;
- Γιατί νομίζεις ότι το πρόσωπο που έφτιαξε ή ζήτησε να γίνει αυτό το αντικείμενο ήθελε να το δουν οι άνθρωποι;

2. Χρησιμοποιώντας πληροφορίες από το διαδίκτυο, ζητήστε από κάθε ομάδα να συμπληρώσει το φύλλο εργασίας και κάντε ανατροφοδότηση στην υπόλοιπη τάξη.

B' δραστηριότητα

1. Οι μαθητές παραμένουν στις ομάδες τους. Πείτε σε κάθε ομάδα ότι θα μπορούσαν να μπουν σε μία μηχανή του χρόνου και να ταξιδέψουν πίσω, στο παρελθόν, προκειμένου να πάρουν συνέντευξη από το πρόσωπο που έφτιαξε το αντικείμενο που τους δόθηκε. Πείτε στους μαθητές ότι πρέπει να σκεφτούν τι ερωτήσεις θα κάνουν και να εξετάσουν την απάντηση που μπορεί να δώσει ο κατασκευαστής. Παρουσιάστε τα παιχνίδια ρόλων στην

τάξη.

2. Συζητείστε ως τάξη ποιος κατασκευαστής αντικειμένου ήταν ο πιο ενδιαφέρων και ποια περιοχή θα ήθελαν να ερευνήσουν περισσότερο.

Γ' δραστηριότητα

Χρησιμοποιώντας τις πληροφορίες από τα παιχνίδια ρόλων, συζητήστε ως τάξη τους λόγους για τους οποίους δημιουργήθηκαν τοπικά έργα τέχνης και δημιουργήστε μία λίστα στον πίνακα. Θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν μνήμες των προγόνων, γιορτές σημαντικών γεγονότων ή ανθρώπων κλπ.

Δ' δραστηριότητα

1. Χρησιμοποιώντας το Διαδίκτυο, βρείτε κάποια παραδείγματα από τον τόπο σας. Εκτυπώστε εικόνες έργων τέχνης ή έχετε κάποια έτοιμα στην οθόνη προβολής.

2. Χωρίστε την τάξη σε ομάδες των 3-4 μαθητών και ζητήστε από την καθεμιά να σκεφτεί τι μπορεί να τους πει το αντικείμενο για την τοπική ιστορία. Χρησιμοποιώντας το Διαδίκτυο, πληροφοριακά βιβλία ή/και μία επίσκεψη σε τοπικό μουσείο για τη διεξαγωγή έρευνας για την περιοχή τους, ζητήστε από κάθε ομάδα να ετοιμάσει μία παρουσίαση (χρησιμοποιώντας το λογισμικό παρουσίασης) για την υπόλοιπη τάξη.

3. Δημιουργήστε μία ξεχωριστή σελίδα στην ιστοσελίδα του σχολείου σας και ανεβάστε τις παρουσιάσεις των ομάδων.

Ολομέλεια

Χρησιμοποιώντας τις πληροφορίες τοπικής ιστορίας που θα συζητηθούν κατά τις παρουσιάσεις των ομάδων, ζητήστε από την τάξη να ψηφίσει για το ποια νομίζουν ότι είναι η πιο σημαντική πτυχή της τοπικής ιστορίας τους και γιατί.

Δραστηριότητες Επέκτασης

1. Συντονίστε μία συζήτηση σχετικά με την ιστορία του σχολείου σας και ζητήστε από τους μαθητές σας να εντοπίσουν τυχόν αντικείμενα που συνδέονται με την ιστορία του σχολείου τους (ένα παλιό κουδούνι, μία αναμνηστική πλακέτα, ένας παλιός πίνακας ή ένα παγκάκι κλπ.). Ζητήστε από τους μαθητές να ψηφίσουν το αντικείμενο που θα μπορούσε να ανεβεί στην ιστοσελίδα του σχολείου σας.

2. Οργανώστε μία εκδήλωση τοπικής ιστορίας στο σχολείο σας ή πάρτε μέρος σε μία ανάλογη ενός τοπικού μουσείου. Ζητήστε από τους γονείς και τα μέλη της κοινότητας να βρουν ένα αντικείμενο στο σπίτι τους με τοπική σημασία που οι μαθητές μπορούν να φωτογραφίσουν, να περιγράψουν και να ανεβάσουν στην ιστοσελίδα του σχολείου σας

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ...

Δρ. Εμμανουήλ Γ. Ξυνάδας, Πρόεδρος Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η.

Οι επιδράσεις των ξένων προπαγανδών στη λειτουργική ζωή των κατοίκων της Ημαθίας, κατά την ύστερη οθωμανοκρατία μέσα από δημοσιεύματα του ημερήσιου και περιοδικού τύπου.

Η προσπάθεια εισαγωγής της βουλγαρικής γλώσσας στην Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Σφίνιτσας.

Με την ίδρυση των νέων εθνικών κρατών στο Βαλκανικό χώρο, κατά τον 19^ο αιώνα (του ελληνικού - 1830, της σερβικής ηγεμονίας - 1848, του ρουμανικού - 1859, του βουλγαρικού - 1878) και ειδικότερα μετά την υπογραφή της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου (1878) εντείνονται οι διάφοροι εθνικοί ανταγωνισμοί στο Μακεδονικό χώρο¹. Τα νεοσύστατα κράτη των Βαλκανίων ακολουθώντας πολιτική εθνικής διείσδυσης αποσκοπούσαν στην προσάρτηση εδαφών ανάλογα με τις επεκτατικές τους βλέψεις. Ιδιαίτερα αισθητές έγιναν οι προπαγανδιστικές προσπάθειες διεκδίκησης εδαφών και εξαγοράς συνειδήσεων του πληθυσμού από πλευράς των νεοσύστατων κρατών της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας. Παράλληλα, παρατηρείται και η δράση θρησκευτικών προπαγανδών όπως της Ρωμαιοκαθολικής, η οποία προσπαθούσε να προσελκύσει στην Ουνία μέρος του πληθυσμού της Μακεδονίας και η Προτεσταντική η οποία έδρασε με ανάλογους σκοπούς².

Οι απαρχές της βουλγαρικής εθνικής κίνησης εντοπίζονται στην έκτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα και συνδέονται με τα πρόσωπα των αδελφών Μιλαδίνωφ, οι οποίοι με ιδιαίτερο ζήλο άρχισαν να διαδίδουν τη βουλγαρική γραφή ανάμεσα στους σλαβόφωνους πληθυσμούς και να εισηγούνται την εισαγωγή της διδασκαλίας της βουλγαρικής γλώσσας στα σχολεία διαφόρων επαρχιών όπου το σλαβόφωνο στοιχείο ήταν πολυάριθμο³. Λίγα χρόνια αργότερα (1870) ιδρύθηκε η Βουλγαρική Εξαρχία και μετά από δύο χρόνια (1872) ανακηρύχθηκε η εκκλησιαστική της αυτονομία. Με την κίνηση αυτή η Βουλγαρική Εκκλησία ουσιαστικά ανεξαρτητοποιούνταν και διέκοπτε τις εκκλησιαστικές της σχέσεις με το Οικουμενικό Πατριαρχείο⁴.

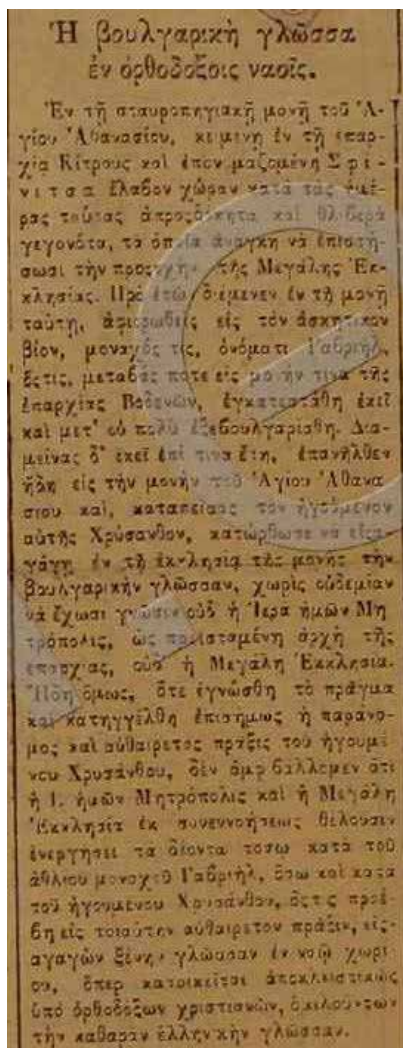
Η επεκτατική πολιτική και η πολιτική διείσδυσης των βαλκανικών κρατών στη Μακεδονία εκτυλίχθηκε κατά κύριο λόγο σε δύο βασικά πεδία, το εκκλησιαστικό και το εκπαιδευτικό,

1 Βούρη Σοφία, *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας - Εκκλησία και Κράτος 1889-1905*, Gutenberg, Αθήνα, 1999, 25 και Ξυνάδας Γ. Εμμανουήλ, Κοσμάς Ευμορφόπουλος (1860-1901) Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως, Βεροίας και Ναούσης, Πελαγονίας, Νικοπόλεως και Πρεβέζης. Εκκλησιαστική και εθνική δράση. Η προσφορά του στην εκπαιδευτική διαδικασία και την Ψαλτική Τέχνη, (Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή) Θεσσαλονίκη, 2012, 12-13.

2 Αγγελόπουλος Αθανάσιος, *Ξέναι προπαγάνδαι εις την έπαρχίαν Πολυανής κατά την περίοδον 1870-1912*, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη, 1993, 12, Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, *Νεότερη ιστορία της Μακεδονίας (1830-1912) Από τη γένεση του νεοελληνικού κράτους ως την απελευθέρωση*, Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 1999, 76-84, και Ξυνάδας Μητροπολίτης, ο.π., 13. Βλ. επίσης Νικολαΐδου Ελευθερία, *Οί κρυπτοχριστιανοί της Σπαθίας (άρχές 18^{ου} αϊ. -1912)*, Ι.Μ.Α.Χ., Ιωάννινα, 1979.

3 Βακαλόπουλος, *Νεότερη*, ο.π., 56-57.

4 Για τη Βουλγαρική Εξαρχία βλ. Στεφανίδης Βασίλειος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Αθήνα, 1998, 740-742, Γεδεών Μανουήλ, *Έγγραφα Συνοδικά και Πατριαρχικά περί του Βουλγαρικού Ζητήματος*, έκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, Έν Κωνσταντινουπόλει, 1908, Καραθανάσης Αθανάσιος, *Ο Έλληνισμός και η μητρόπολη του Νευροκοπίου κατά τον Μακεδονικό Αγώνα*, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη, 1991, 25-34 και Βακαλόπουλος, *Νεότερη*, ο.π., 68-73.

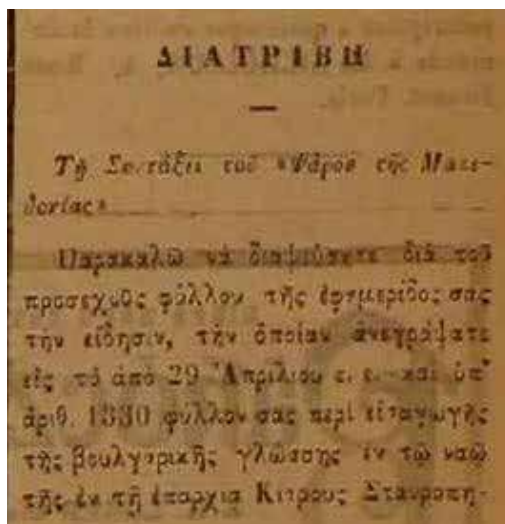

καθώς αυτά τεκμηριώναν την εθνική συνείδηση και καταγωγή των κατοίκων του μακεδονικού χώρου⁵.

Ορισμένα από τα μέσα τα οποία χρησιμοποίησαν οι ξένες προπαγάνδες για να επιτύχουν τους σκοπούς τους ήταν ο χρηματισμός, ιδιαίτερα του πληθυσμού της υπαίθρου, η γλώσσα, τόσο στην εκπαίδευση, όσο και στη λατρεία και γενικά καθετί το οποίο μπορούσε να αποτελέσει συνδετικό κρίκο ανάμεσα στους προπαγανδιστές και τους κατά τόπους κατοίκους της Μακεδονίας⁶.

Έτσι, παρατηρείται η προσπάθεια της Βουλγαρίας να προσελκύσει τον σλαβόφωνο πληθυσμό της Μακεδονίας χρησιμοποιώντας ως επιχείρημα τη σλαβική – βουλγαρική καταγωγή των κατοίκων ικανοποιώντας τις λατρευτικές τους ανάγκες μέσω της αυτόνομης πλέον Βουλγαρικής Εξαρχίας, η οποία τελούσε τις λατρευτικές συνάξεις στη σλαβονική.

Τέτοια προβλήματα τα οποία αντιμετώπισαν πολλές φορές περιοχές της Μακεδονίας περιγράφονται στον ημερήσιο και τον περιοδικό τύπο της εποχής εκείνης, δίνοντας σε εμάς πολύτιμα στοιχεία και τεκμηριώνοντας ακόμα περισσότερο τη δράση και τις επιδιώξεις των διάφορων εθνικών ανταγωνιστικών κινήσεων στη Μακεδονία κατά τα τέλη των οθωμανικών

χρόνων.

Οι προπαγανδιστικές κινήσεις της Βουλγαρίας εντοπίζονται και σε διάφορες περιοχές της Ημαθίας, όπως αποδεικνύεται, εκτός των άλλων και από διάφορα δημοσιεύματα του περιοδικού τύπου της Κωνσταντινούπολης και του ημερήσιου τύπου της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Παρακάτω παρουσιάζονται δημοσιεύματα που αποδεικνύουν την επίδραση και την προσπάθεια της βουλγαρικής προπαγάνδας να διεισδύσει και να επηρεάσει τη λειτουργική ζωή των κατοίκων της Ημαθίας. Με τον τρόπο αυτό θεωρούσαν οι προπαγανδιστές ότι θα επιτύγχαναν την αύξηση της επιρροής τους και την επίτευξη των συμφερόντων τους.

Τα δημοσιεύματα αναφέρονται στην προσπάθεια ένταξης της βουλγαρικής γλώσσας στη λειτουργική ζωή της ιερής μονής του Αγίου Αθανασίου Σφινίτσης⁷ και προέρχονται από την εφημερίδα της Θεσσαλονίκης «Φάρος της Μακεδονίας» (Φ.τ.Μ.). Η προσπάθεια αυτή πραγματοποιήθηκε το έτος 1889, ενώ υπεύθυνος για αυτήν φαίνεται να είναι ο μοναχός Γα-

⁵ Βούρη, Πηγές, ο.π., 27-28.

⁶ Βλ. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες και εθνική αλβανική κίνηση στις μητροπολιτικές ἐπαρχίες Δυρραχίου και Βελεγράδων κατά τὰ τέλη τοῦ 19^{ου} καὶ τὰς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰῶνα, Ι.Μ.Α.Χ., Ἰωάννινα, 1978, 192, Βούρη, Πηγές, ο.π., 25-44 και, Βαβούσκος Κωνσταντίνος, Ἡ συμβολή τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Πελαγονίας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη, 1959, 15.

⁷ Ἡ Ἱερά Μονή Αγίου Αθανασίου Σφινίτσης, τον καιρό κατά τον οποίο διαδραματίζονταν τα γεγονότα, υπαγόταν στην Επισκοπή Κίτρους. Με την κατάργηση της η μονή υπήχθη στην Ἱερά Μητρόπολη Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας. Βλ. Τζουμέρκας Παναγιώτης, Ὁ Επίσκοπος Κίτρους Παρθένιος Βαρδάκας 1904-1933. Ὁ βίος καὶ ἡ δράση του. Συμβολὴ ἐπὶ τῇ επισκοπικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν Μακεδονία, Θεσσαλονίκη, 2004, 112 υπ.243.

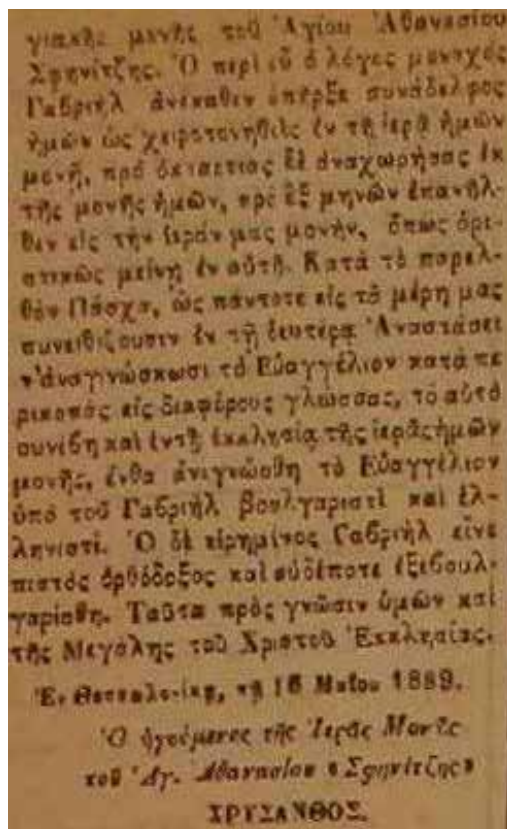
βρυήλ που, σύμφωνα με τα δημοσιεύματα, είχε προσεταιριστεί από την προπαγάνδα και λειτουργούσε ως όργανό της⁸.

Το ιστορικό της προσπάθειας αποτυπώνεται στο φύλλο 1330 του Φ.τ.Μ.⁹, όπου ο συντάκτης ενημερώνει το αναγνωστικό κοινό για το πρόσωπο του μοναχού Γαβριήλ, την εκκλησιαστική του πορεία και την προσπάθεια εισαγωγής της βουλγαρικής γλώσσας στη λειτουργική ζωή της ιεράς μονής. Σύμφωνα με αυτόν, ο μοναχός Γαβριήλ αφιερώθηκε στο μοναχικό βίο στη μονή του Αγίου Αθανασίου και λίγα χρόνια αργότερα μετέβη σε άλλο μοναστήρι της επαρχίας Βοδενών. Εκεί, ήλθε σε επαφή με τη βουλγαρική προπαγάνδα και, σύμφωνα με το συντάκτη, εκβουλαρίστηκε. Μετά από λίγα χρόνια, ο Γαβριήλ επανήλθε στη μονή Σφινίτσης και κατόπιν πίεσης, προς τον ηγούμενο Χρυσάνθο, κατόρθωσε να εισάγει τη βουλγαρική γλώσσα στη λειτουργική ζωή της μονής χωρίς την προηγούμενη ενημέρωση της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης και του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η όλη πράξη χαρακτηρίζεται αυθαίρετη, ενώ οι κύριες ευθύνες επιρρίπτονται τόσο στο πρόσωπο του μοναχού Γαβριήλ, ο οποίος χαρακτηρίζεται άθλιος, όσο και στο πρόσωπο του ηγούμενου Χρυσάνθου, ο οποίος υπέκυψε στις πιέσεις του Γαβριήλ και εισήγαγε τη βουλγαρική γλώσσα στη λατρευτική ζωή της μονής και των κατοίκων, οι οποίοι είχαν ακραιφνώς ελληνική συνείδηση και μιλούσαν την ελληνική γλώσσα. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι για την εφημερίδα τα γεγονότα είναι απροσδόκητα και θλιβερά και πρέπει να επιστήσουν την προσοχή της Μητέρας Εκκλησίας.

Το δημοσίευμα του Φ.τ.Μ. δεν έμεινε αναπάντητο από τον ηγούμενο του μοναστηριού Χρυσάνθο. Ο ηγούμενος στην απάντησή του, η οποία απευθυνόταν στη σύνταξη του Φ.τ.Μ. και στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και δημοσιεύτηκε στο φύλλο 1335 του Φ.τ.Μ.¹⁰, παρακαλούσε τους συντάκτες να διαψεύσουν το δημοσίευσμά τους, δίνοντας περαιτέρω εξηγήσεις για το περιστατικό και περισσότερες πληροφορίες για το μοναχό Γαβριήλ. Σύμφωνα με τα όσα υποστήριξε ο ηγούμενος, ο μοναχός Γαβριήλ υπήρξε για πολλά χρόνια συνάδελφος των αδελφών της ιεράς μονής, στην οποία χειροτονήθηκε. Πριν από οκτώ χρόνια αποφάσισε να αναχωρήσει από τη μονή Σφινίτσης και έξι μήνες πριν το περιστατικό επέστρεψε στο μοναστήρι για να μείνει οριστικά σε αυτό. Δυστυχώς, ο ηγούμενος Χρυσάνθος δεν αναφέρει που βρέθηκε ο Γαβριήλ κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας και ως εκ τούτου δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί η παραπάνω πληροφορία του Φ.τ.Μ. περί της ελεύσεως του μοναχού Γαβριήλ σε μοναστήρι της Επαρχίας Βοδενών.

Στη συνέχεια της απάντησής του ο Χρυσάνθος αναφέρθηκε στο γεγονός της χρήσης της βουλγαρικής γλώσσας στη λατρευτική ζωή της μονής και δικαιολογούσε το Γαβριήλ υποστηρίζοντας ότι αυτός διάβασε την Ευαγγελική περικοπή στην ακολουθία της δεύτερης Ανάστασης, την Κυριακή του Πάσχα, βουλγαριστί και ελληνιστί. Ως εκ τούτου, για τον ηγούμενο Χρυσάνθο, δεν ετίθετο θέμα εκβουλαγισμού του μοναχού Γαβριήλ, ο οποίος εξακολουθούσε να είναι πιστός ορθόδοξος χριστιανός και ακολουθούσε τα προστάγματα του Οικουμενι-

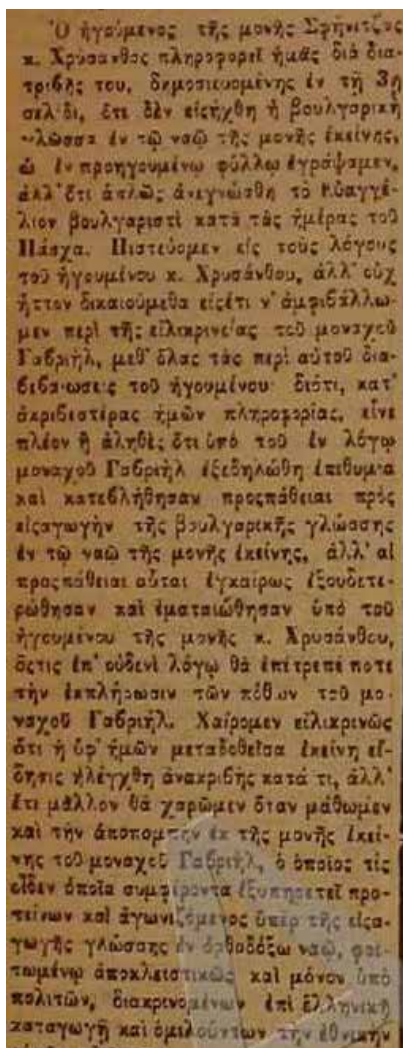

8 Το περιστατικό παρουσιάζει και ο Παπάζης στη μελέτη του για την Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Σφινίτσης. Βλ. Παπάζης Αγγ. Δημήτριος, «Τὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Αθανασίου Σφινίτσης. Ιστορική προσέγγιση (1788-1994)», *Επιστημονική Επετηρίς Α.Ε.Α.Θ.*, Θεσσαλονίκη, 2011, 642-789.

9 Ανώνυμος, «Ἡ βουλγαρική γλώσσα ἐν ὀρθόδοξοις ναοῖς», *Φάρος τῆς Μακεδονίας*, 1330 (20-4-1889), 1.

10 Ανώνυμος, «Διατριβή», *Φάρος τῆς Μακεδονίας*, 1335 (17-5-1889), 3-4.

κού Πατριαρχείου και της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

Οι εξηγήσεις του ηγουμένου Χρυσάνθου φαίνεται πως δεν κρίθηκαν ιδιαίτερα πιστευτές από τη σύνταξη του Φ.τ.Μ., η οποία στο ίδιο φύλλο συνέχισε να επιτίθεται ιδιαίτερος στο πρόσωπο του μοναχού Γαβριήλ και αμφέβαλε για τα αγαθά κίνητρά του¹¹. Η σύνταξη της εφημερίδας φαίνεται ότι αποδεχόταν τη δικαιολογία του ηγουμένου περί ανάγνωσης του Ευαγγελίου βουλγαριστί τις ημέρες του Πάσχα, μεμφόταν όμως παράλληλα και κατέκρινε απροκάλυπτα τον Γαβριήλ στηριζόμενη σε διασταυρωμένες πληροφορίες προερχόμενες από άλλες πηγές.

Ο Φ.τ.Μ. εξακολουθούσε να υποστηρίζει ότι ο μοναχός Γαβριήλ έκανε προσπάθειες για την εισαγωγή της βουλγαρικής γλώσσας στο ναό της μονής, αλλά αυτές εξουδετερώθηκαν και ματαιώθηκαν από τον ηγούμενο Χρυσάνθο, ο οποίος ποτέ δε θα επέτρεπε την εκπλήρωση των πόθων του μοναχού Γαβριήλ. Παράλληλα, κλείνοντας το σχόλιό του, ο Φ.τ.Μ. προέτρεπε και υποστήριζε την αποπομπή του Γαβριήλ από τη μονή του Αγίου Αθανασίου, λόγω των προπαγανδιστικών συμφερόντων τα οποία εξυπηρετούσε.

Μέσα από τα δημοσιεύματα του Φ.τ.Μ. προκύπτει η προσπάθεια της προπαγάνδας να εισάγει τη βουλγαρική γλώσσα στη μονή Σφινίτσης. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό και αποκαλύπτει το ενδιαφέρον της προπαγάνδας να προσεγγίσει ακόμα και μοναστήρια τα οποία διέθεταν τα Σταυροπηγικά προνόμια και υπαγόταν απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η προσπάθεια αυτή αποκαλύπτεται πρωτογενώς από τον τύπο, ο οποίος είναι και το μοναδικό μέσο το οποίο μας πληροφορεί για αυτήν.

Από τα δημοσιεύματα προκύπτει η ταυτότητα του «προπαγανδιστή» μοναχού καθώς και λίγα στοιχεία για την πολιτεία

του, ενώ άλλη πηγή που να επιβεβαιώνει την παρουσία του και την δραστηριότητά του στο μοναστήρι, πέραν του Φ.τ.Μ., δεν υπάρχει¹². Σύμφωνα με τα δημοσιεύματα, το κεντρικό πρόσωπο της προσπάθειας ήταν κάποιος μοναχός με το όνομα Γαβριήλ, ο οποίος σχετιζόταν με το μοναστήρι από το έτος 1881. Η μονή Σφινίτσης αποτελούσε για τον Γαβριήλ τη μονή της μετανοίας του, αφού σε αυτήν εκάρη μοναχός και χειροτονήθηκε. Τη μονή αυτή εγκατέλειψε για να μεταβεί σε άλλο μοναστήρι της επαρχίας Βοδενών. Τα κίνητρα που οδήγησαν τον Γαβριήλ σε αυτή την απόφαση θα μπορούσαν να σχετίζονται με μια σειρά διαφωνιών με τους συναδέλφους του μοναχούς και ιερομονάχους και τον ηγούμενο Χρυσάνθο ή να είχαν σχέση με τις εκτοξευόμενες αργότερα κατηγορίες κατά του προσώπου του, οι οποίες σχετίστηκαν με τη διάδοση της βουλγαρικής προπαγάνδας στην περιοχή. Δυστυχώς, οι παραπάνω υποθέσεις παραμένουν ανεπιβεβαιώτες και δυσκολεύουν ακόμα περισσότερο την έρευνα στην εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για τις πραγματικές διαθέσεις του μοναχού Γαβριήλ.

Επίσης, θα πρέπει να διερευνηθεί ποικιλότροπα το καθεαυτό γεγονός της προσπάθειας της εισαγωγής της βουλγαρικής γλώσσας στο ναό της μονής. Και αυτό για να εξακριβωθεί το αν πραγματικά επρόκειτο για προσπάθεια διάδοσης της βουλγαρικής προπαγάνδας και σφετερισμού του μοναστηριού και τελικά την προσκόλληση του στο άρμα της Βουλγαρικής

11 Ανώνυμος, «Ο ηγούμενος κ. Χρυσάνθος», *Φάρος της Μακεδονίας*, 1335 (17-5-1889), 2.

12 Από την έρευνα στη βιβλιογραφία της τοπικής ιστορίας της Ημαθίας δεν εντοπίστηκαν πληροφορίες που να σχετίζονται με την προσωπικότητα και τη δραστηριότητα του μοναχού Γαβριήλ. Ο μόνος που αναφέρεται στο μοναχό Γαβριήλ είναι ο Παπάζης, ο οποίος αντλεί τα στοιχεία από το Φ.τ.Μ. Βλ. Παπάζης, «Το μοναστήρι», ο.π., 674,680.

Εξαρχίας, με δεδομένη την κεντρική θέση και το ρόλο που διαδραμάτισε στις επαναστατικές κινήσεις των ελλήνων της περιοχής νωρίτερα αλλά και αργότερα, κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα και του Α' Βαλκανικού πολέμου το μοναστήρι¹³.

Ακόμα, θα πρέπει να αναφερθεί και το ενδεχόμενο ο μοναχός Γαβριήλ να ήθελε να εξυπηρετήσει τους κατοίκους της γύρω περιοχής, μέρος των οποίων, όντας χριστιανοί ορθόδοξοι και ακολουθώντας τα προστάγματα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, μιλούσε τη σλαβική γλώσσα¹⁴. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για αντιγραφή της κίνησης που ξεκίνησε αρκετά νωρίτερα στο χώρο της μητρόπολης Βοδενών, όπου με την άδεια του οικείου μητροπολίτη διαβάζονταν οι Ευαγγελικές και Αποστολικές περικοπές στις δύο γλώσσες, δηλαδή στα Βουλγαρικά και στα Ελληνικά, με σκοπό να καλυφθούν οι ανάγκες των ορθοδόξων σλαβόφωνων πληθυσμών και να αποτραπεί η μετακίνησή τους στους κόλπους της Εξαρχίας¹⁵. Κάτι τέτοιο όμως δεν φαίνεται πολύ πιθανό, καθώς η δράση της προπαγάνδας είχε αυξηθεί και ήδη είχαν διαφανεί οι ιδιοτελείς σκοποί της.

Τέλος, δε θα πρέπει να αποκλειστεί και η περίπτωση την οποία αναφέρει ο ηγούμενος Χρύσανθος σύμφωνα με την οποία, στη μονή διαβάστηκε βουλγαριστί η Ευαγγελική περικοπή κατά τη διάρκεια της δεύτερης Ανάστασης την Κυριακή του Πάσχα. Είναι όμως αναμφίβολα αποδεκτό, ότι αυτή η περίπτωση δεν άξιζε τόσο μεγάλης διάδοσης, διότι η ανάγνωση της συγκεκριμένης περικοπής σε διάφορες ξένες γλώσσες εθίσται τη συγκεκριμένη μέρα και προβλέπεται από το τυπικό της Μεγάλης Εκκλησίας¹⁶.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτή η χρησιμότητα του τύπου στην ιστορική έρευνα, καθώς μέσα από αυτόν παρουσιάζονται γεγονότα και καταστάσεις για τα οποία δεν υπάρχουν άλλες πηγές επιβεβαίωσης. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί και το παραπάνω εξεταζόμενο γεγονός το οποίο συνδέεται με την επίδραση των ξένων προπαγανδών στη Μακεδονία και ειδικότερα στο χώρο της Ημαθίας.

13 Η εθνική δραστηριότητα του μοναστηριού ήταν ιδιαίτερα σημαντική και περιγράφεται αναλυτικά από τον Παπάζη στη μελέτη του. Βλ. Παπάζης, «Το μοναστήρι», ο.π., 682-695. Βλ. επίσης, Απόστολος Γλαβίνας, «Το μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου Σφίνιτζας», *Μακεδονικά*, 23 (1983), Θεσσαλονίκη, 1983, 364-366.

14 Είναι γεγονός ότι κάποια από τα χωριά γύρω από το μοναστήρι της Σφίνιτσας κατοικούνταν από σλαβόφωνους κατοίκους. Αυτό ισχύει π.χ. για τα χωριά Τριλοφιά, Μυλοβό και Αγκαθιά τα οποία σύμφωνα με στατιστικές των αρχών του 20^{ου} αι. (1905, 1910) κατοικούνταν από κατοίκους, οι οποίοι, αν και μιλούσαν τη σλαβική γλώσσα, είχαν παραμείνει στους κόλπους του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Περισσότερα βλ. Χαλκιόπουλος Αθανάσιος, *Εθνολογική στατιστική των βιλαετιών Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου*, Αθήναι 1910, D. M. Brancoff, *La Macédoine et sa population chrétienne*, Paris, 1905 και Παρθένιος Βαρδάκας (Μητρ. Κίτρους), *Περιγραφή κυρίως εννέα ετών Τουρκοκρατίας της περιφέρειας επισκοπής Κίτρους από τον 1903-1912*, Αθήναι, 1918.

15 Η πρακτική αυτή μαρτυρείται ήδη από τα χρόνια της αρχιερατείας του μητροπολίτη Βοδενών Νικοδήμου, οπότε κατά το έτος 1863 ο μητροπολίτης Νικόδημος επέτρεψε να διαβάζεται ο Απόστολος και το Ευαγγέλιο στη βουλγαρική γλώσσα, ενώ σύμφωνα με κάποιες πηγές και ο ίδιος κήρυττε στα βουλγαρικά με σκοπό να γίνεται κατανοητό το μήνυμα του Ευαγγελίου και να εμψυχώνεται ο πληθυσμός. Την θετική αυτή κίνηση προς τους σλαβόφωνους της περιοχής των Βοδενών μετέτρεψε ο διάδοχος του Νικοδήμου, μητροπολίτης Αγαθάγγελος. Ο Αγαθάγγελος με την νέα πολιτική που εφάρμοσε μη αποδεχόμενος την ανάγνωση των βιβλικών κειμένων στη βουλγαρική, διέσπασε την ομάδα των υποστηρικτών του Νικοδήμου, η οποία διαχωρίστηκε σε δύο τμήματα εκ των οποίων το μεν ένα τάχθηκε με το μέρος των Ελλήνων, ενώ το άλλο αποσκήρτισε και επέμεινε να διαβάζονται τα βιβλικά κείμενα στη βουλγαρική γλώσσα, ενώ άρχισε να καταφέρεται κατά του μητροπολίτη και να υποστηρίζει την πολιτική και τα συμφέροντα της Βουλγαρικής Εξαρχίας. Για περισσότερα βλ. Κερκινέογλου Απόστολος, «Διακεκριμένοι Τενέδιοι», *Η Τένεδος*, 20 (Ιαν.-Μαρ. 2012), διαθέσιμο στην ηλ. διεύθ. <http://users.otenet.gr/~Tened0s/DiakekrimenoiTenedioi10.htm>. Βλ. επίσης Σταλίδης Κωνσταντίνος, «Ανεπιτυχείς Προσπάθειες Σλαβικής διεισδύσεως στην Έδεσσα κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα», διαθέσιμο στην ηλ. διεύθ. http://yaunatakabara.blogspot.gr/2012/05/blog-post_28.html.

16 Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, *Τυπικόν Εκκλησιαστικόν*, Έν Κωνσταντινουπόλει, 1868, 209.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Δημοσιεύματα του «Φάρου της Μακεδονίας»

1) Η βουλγαρική γλώσσα ἐν ὀρθοδόξοις ναοῖς.

Ἐν τῇ σταυροπηγιακῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, κειμένη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κίτρους καὶ ἐπονομαζομένη Σφινίτσα ἔλαβον χώραν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀπροσδόκητα καὶ θλιβερά γεγονότα, τὰ ὅποια ἀνάγκη νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Πρὸ ἐτῶν διέμενον ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἀφιερωθεῖς εἰς τὸν ἀσκητικὸν βίον, μοναχὸς τις, ὀνόματι Γαβριήλ ὅστις, μεταβάς ποτὲ εἰς μονὴν τινὰ τῆς ἐπαρχίας Βοδενῶν, ἐγκατεστάθη ἐκεῖ καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐξεβουλγαρίσθη. Διαμείνας δ' ἐκεῖ ἐπὶ τινὰ ἔτη, ἐπανήλθεν ἤδη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ καταπιέσας τὸν ἡγούμενον αὐτῆς Χρυσάνθου, κατώρθωσε νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς μονῆς τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν, χωρὶς οὐδεμίαν νὰ ἔχῃσι γνῶσιν οὐδ' ἡ Ἱερὰ ἡμῶν Μητρόπολις ὡς προϊσταμένη ἄρχὴ τῆς ἐπαρχίας, οὐδ' ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. Ἦδη ὅμως, ὅτε ἐγνώσθη τὸ πρᾶγμα καὶ καταγγέλθη ἐπισήμως ἡ παράνομος καὶ αὐθαίρετος πράξις τοῦ ἡγουμένου Χρυσάνθου, δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἡ Ἱ. ἡμῶν Μητρόπολις καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐκ συνεννοήσεως θέλουσιν ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα τὸσφ κατὰ τοῦ ἀθλίου μοναχοῦ Γαβριήλ, ὅσφ καὶ κατὰ τοῦ ἡγουμένου Χρυσάνθου, ὅστις προέβη εἰς τοιαύτην αὐθαίρετον πράξιν, εἰσαγαγὼν ξένην γλῶσσαν ἐν ναῷ χωρίου, ὅπερ κατοικεῖται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ομιλούντων τὴν καθαρὰν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

2) ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Τῇ Συντάξει τοῦ «Φάρου τῆς Μακεδονίας»

Παρακαλῶ νὰ διαφεύσῃτε διὰ τοῦ προσεχοῦς φύλλου τῆς ἐφημερίδος σας τὴν εἶδησιν, τὴν ὁποίαν ἀνεγράψατε εἰς τὸ ἀπὸ 29 Ἀπριλίου ἐ.ἔ. καὶ ὑπ' ἀριθμ. 1330 φύλλον σας περὶ εἰσαγωγῆς τῆς βουλγαρικῆς γλῶσσης ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κίτρους Σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Σφηνίτζης. Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος μοναχὸς Γαβριήλ ἀνέκαθεν ὑπῆρξε συνάδελφος ἡμῶν ὡς χειροτονηθεὶς ἐν τῇ ἱερᾷ ἡμῶν μονῇ, πρὸ ὀκταετίας δὲ ἀναχωρήσας ἐκ τῆς μονῆς ἡμῶν πρὸ ἑξ μηνῶν ἐπανήλθεν εἰς τὴν ἱεράν μας μονὴν, ὅπως ὀριστικῶς μείνῃ ἐν αὐτῇ. Κατὰ τὸ παρελθόν Πάσχα, ὡς πάντοτε εἰς τὰ μέρη μας συνειθίζουσιν ἐν τῇ δευτέρᾳ Ἀναστάσει ν' ἀναγινώσκωσι τὸ Εὐαγγέλιον κατὰ τε περικοπὰς εἰς διαφόρους γλῶσσας, τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μονῆς, ἐνθα ἀνεγνώσθη τὸ Εὐαγγέλιον ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Γαβριήλ βουλγαριστὴ καὶ ἑλληνιστὴ. Ὁ δὲ εἰρημένος Γαβριήλ εἶνε πιστὸς ὀρθόδοξος καὶ οὐδέποτε ἐξεβουλγαρίσθη. Ταῦτα πρὸς γνῶσιν ὑμῶν καὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ, τῇ 16ῃ Μαΐου 1889

Ὁ ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου «Σφηνίτζης»

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ

3) Ὁ ἡγούμενος κ. Χρυσάνθος.

Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Σφηνίτζης κ. Χρυσάνθος πληροφορεῖ ἡμᾶς διὰ διατριβῆς του, δημοσιευομένης ἐν τῇ 3^ῃ σελίδι, ὅτι δὲν εἰσέχθη ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα ἐν τῷ ναῷ τῆς μονῆς ἐκείνης, ὡ ἐν προηγουμένῳ φύλλῳ ἐγράψαμεν, ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς ἀνεγνώσθη τὸ Εὐαγγέλιον βουλγαριστὴ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα. Πιστεύομεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἡγουμένου κ. Χρυσάνθου, ἀλλ' οὐχ ἦπτον δικαιούμεθα εἰσεῖτι ν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς εἰλικρινείας τοῦ μοναχοῦ Γαβριήλ, μεθ' ὅλας τὰς περὶ αὐτοῦ διαβεβαιώσεις τοῦ ἡγουμένου διότι, κατ' ἀκριβεστέρας ἡμῶν πληροφορίας, εἶνε πλέον ἢ ἀληθὲς ὅτι ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ μοναχοῦ Γαβριήλ ἐξεδηλώθη ἐπιθυμία καὶ κατεβλήθησαν προσπάθειαι πρὸς εἰσαγωγὴν τῆς βουλγαρικῆς γλῶσσης ἐν τῷ ναῷ τῆς μονῆς ἐκείνης, ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὗται ἐγκαίρως ἐξουδετερώθησαν καὶ ἐματαιώθησαν ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς κ. Χρυσάνθου, ὅστις ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ ἐπέτρεπε ποτὲ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων τοῦ μοναχοῦ Γαβριήλ. Χαίρομεν εἰλικρινῶς ὅτι ἡ ὑφ' ὑμῶν μεταδοθεῖσα ἐκείνῃ εἰδησις ἠλέγχθη ἀνακριβῆς κατὰ τι, ἀλλ' ἔτι μάλλον θὰ χαρῶμεν ὅταν μάθωμεν καὶ τὴν ἀποπομπὴν ἐκ τῆς μονῆς τοῦ μοναχοῦ Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος τίς οἶδεν ὅποια συμφέροντα ἐξυπηρετεῖ προτείνων καὶ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς γλῶσσης ἐν ὀρθοδόξῳ ναῷ, φοιτωμένῳ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ὑπὸ πολιτῶν, διακρινομένων ἐπὶ ἑλληνικῇ καταγωγῇ καὶ ὀμιλούντων τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν γλῶσσαν.

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Επιμέλεια: Αναστασία Ταναμπάση

Λαζαρίδου Ησαΐα

Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΒΕΡΟΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ 1919-1940

Το 2011 εκδόθηκε το πόνημα της κ. Λαζαρίδου Ησαΐας για τη δημοτική εκπαίδευση στη Βέροια κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Η συγκεκριμένη μελέτη έρχεται να συμπληρώσει τη γνώση μας για την ιστορία της εκπαίδευσης στην πόλη μας. Η συγγραφέας βασίστηκε στα πρακτικά των συνεδριάσεων του διδασκαλικού συλλόγου, σε αρχειακό υλικό του 1ου Δημοτικού σχολείου, στην εφημερίδα «Αστήρ» και γενικότερα, σε αρχειακά δεδομένα, που σχετίζονται με την εκπαιδευτική κίνηση της Βέροιας. Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελούν οι μαρτυρίες ανθρώπων, που έζησαν εκείνη την εποχή. Όπως σημειώνει η συγγραφέας στον πρόλογό της, όταν ήλθε σε επαφή με το αρχείο ενός από τα σχολεία του μεσοπολέμου, άρχισε για εκείνη να ξετυλίγεται το κουβάρι της μνήμης.

Σημαντικός σταθμός της παρούσας μελέτης αποτέλεσε η μικρασιατική καταστροφή, οι συνθήκες της πρώτης εγκατάστασης των προσφύγων και η μετέπειτα ενσωμάτωσή τους στην τοπική κοινωνία της Βέροιας. Για το θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης, η συγγραφέας βασίστηκε στα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1913, των οποίων εισηγητής υπήρξε ο Δ. Γληνός, καθώς και στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των ετών 1917 και 1929. Με αφετηρία τη Δικτατορία του Μεταξά άρχισε μια περίοδος μεταβολής και ουσιαστικής αποδιοργάνωσης του εκπαιδευτικού συστήματος. Έτσι, η κ. Λαζαρίδου ανέλυσε την εκπαιδευτική κατάσταση από το 1936, καθώς τότε ιδρύθηκε η ΕΟΝ (Εθνική Οργάνωση Νεολαίας), ένας εξωσχολικός κοινωνικοπολιτικός φορέας, που προσπαθούσε να δημιουργήσει μεταξύ των νέων ένα σημαντικό μελλοντικό έρεισμα για τη μεταξική δικτατορία.

Την περίοδο του μεσοπολέμου και μέχρι το 1935 τα σχολεία της Βέροιας ήταν πέντε. Το 1935 προστέθηκε σε αυτά και το 6^ο Δημοτικό σχολείο. Η συγγραφέας παραθέτει, μάλιστα, την έκθεση του Επιθεωρητή Πατίστα στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, που αφορούσε δημοτικά σχολεία και εκτός της περιφέρειας της Βέροιας. Όσον αφορά τα ξενόφωνα σχολεία της Βέροιας, αναφέρονται το ισραηλιτικό και το ρουμανικό. Σημαντική μπορεί να θεωρηθεί η μαρτυρία της δασκάλας του ρουμανικού σχολείου κ. Φανής Νουλικά, το έγγραφο διορισμού της οποίας καθώς και οι φωτογραφίες από την εκπαιδευτική της δράση παρατίθενται στο παράρτημα του βιβλίου. Συγχρόνως, η συγγραφέας επισημαίνει στο βιβλίο της ότι κατά το μεσοπόλεμο λειτουργούσαν ή υπολειτουργούσαν και στην περιφέρεια της Βέροιας πολλά μονοθέσια δημοτικά σχολεία, τα λεγόμενα σχολεία ανάγκης.

Στην ενότητα Εκπαιδευτικά η κ. Λαζαρίδου βασισμένη στα Πρακτικά συνεδριάσεων του 1^{ου} Δημοτικού σχολείου, θίγει ζητήματα, που απασχόλησαν τους Διδάσκοντες. Κάτι που χαρακτηρίζει την υπό μελέτη περίοδο ήταν η πειθαρχία των μαθητών και η αυταρχικότητα των εκπαιδευτικών μέσω της Ερβαρτιανής μεθόδου διδασκαλίας. Σαφέστατη υπήρξε η απουσία οποιασδήποτε αυτενέργειας εκ μέρους του μαθητή. Από την άλλη πλευρά, τα πρακτικά των συνεδριάσεων ανέδειξαν την αξία της συνεργασίας σχολείου και οικογένειας, με απώτερο σκοπό την επιτυχία του παιδαγωγικού έργου. Εξίσου σημαντικά ζητήματα για την εύρυθμη λειτουργία του σχολείου ήταν η απονομή ποινών και αμοιβών, καθώς και η σχολική καθαριότητα και υγιεινή των μαθητών.

Ένα άλλο καίριο ζήτημα που αναδεικνύεται μέσα από την παρούσα μελέτη είναι αυτό της επιθεώρησης των σχολείων, μια και ο επιθεωρητής ήταν υπεύθυνος για την άρτια οργάνωση, διοίκηση και εποπτεία των σχολείων, που αναλάμβανε. Ως εκ τούτου, η εφημερίδα «Αστήρ» ασκούσε έλεγχο και κριτική στους χειρισμούς του εκάστοτε επιθεωρητή, άλλοτε επιβραβεύοντας και άλλοτε επικρίνοντας το έργο του. Στο βιβλίο παρατίθενται επικρίσεις και κρίσεις επιθεωρητών, ενώ δε λείπουν οι καταγγελίες στις εφημερίδες.

Το γλωσσικό ζήτημα απασχόλησε επίσης τη συγγραφέα και για το λόγο αυτό, παραβάλλει αποσπάσματα της εφημερίδας «Αστήρ», που αντιμετωπίζει αρνητικά την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας. Συναφούς περιεχομένου είναι και η ενότητα Γλώσσα και Βιβλία, όπου προβάλλεται και πάλι η σύγκρουση των δύο κυρίαρχων γλωσσικών ρευμάτων, καθώς κάθε χρόνο επιλέγονταν από τους εκπαιδευτικούς τα βιβλία, τα οποία επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν για τη διδασκαλία.

Παράλληλα, με βάση τα πρακτικά συνεδριάσεων των δασκάλων και προφορικές μαρτυρίες, η συγγραφέας αναφέρεται στη σχολική ζωή του μεσοπολέμου, ενώ κάνει ιδιαίτερη μνεία στο θεσμό των σχολικών συσσιτίων, που λειτουργούσαν στη Βέροια από το 1932 στο ισόγειο του 3^{ου} δημοτικού σχολείου. Τα οικονομικά των σχολείων και το διδακτικό προσωπικό, που τα στελέχωνε απασχόλησαν επίσης την κ. Λαζαρίδου, η οποία τονίζει την καθοριστική συμβολή των τοπικών αρχόντων για τη συγκέντρωση πόρων για τα σχολεία είτε από το Υπουργείο Παιδείας είτε από τις εισφορές και τις δωρεές των ευπόρων Βεροϊκών.

Τέλος, στο παράρτημα του βιβλίου παρατίθεται ένα μικρό μέρος του αρχειακού υλικού στο οποίο βασίστηκε η συγγραφέας, καθώς και μερικά δημοσιεύματα της εφημερίδας «Αστήρ».

ΦΟΡΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

Επιμέλεια: Ιωάννα Ζιώγα

ΔΙΕΘΝΕΣ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

Στο Διεθνές Ινστιτούτο Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής, το οποίο εδρεύει στο κτήριο Μπέκα, στην οδό Ολγάνου 22, φυλάσσεται το πολύ σημαντικό αρχείο του καθηγητή αρχιτεκτονικής Ν. Μουτσόπουλου. Το αρχείο αυτό δεν καλύπτει μόνο την ελληνική επικράτεια αλλά και το βαλκανικό χώρο. Μέλημα του Ινστιτούτου είναι ο εμπλουτισμός του συγκεκριμένου αρχείου ο οποίος επιτυγχάνεται με συστηματική έρευνα και με διασταύρωση του υπάρχοντος υλικού ώστε να διασφαλίζεται η εγκυρότητα των πληροφοριών.

Ινστιτούτο Παραδοσιακής
Αρχιτεκτονικής

Για το σκοπό αυτό δημιούργησε μια ψηφιοποιημένη βάση δεδομένων που είναι τόσο εύχρηστη ώστε να μπορεί τόσο ο κάθε ερευνητής όσο και ένας οποιοσδήποτε χρήστης του διαδικτύου να εντοπίζει ό,τι τον ενδιαφέρει. Στην βάση αυτή ο αναγνώστης μπορεί να εντοπίσει σχέδια και φωτογραφίες από κατοικίες, εκκλησιαστικά κτίρια, οχυρά και κάστρα, πλατείες, γεφύρια, σχολεία και διάφορα άλλα κτίρια, καθώς επίσης και σχέδια με διάφορες οικοδομικές λεπτομέρειες. Πρέπει, ωστόσο, να αναφερθεί πως πολλά από τα κτίρια που έχουν αποτυπωθεί δεν υπάρχουν πια, καθώς το αρχείο αναφέρεται στο χρονικό διάστημα από το 1956 και μετά.

Το Διεθνές Ινστιτούτο Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής, με το έργο που προσφέρει, έχει καταφέρει να συμβάλει στη διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Για περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να επισκεφθείτε την ηλεκτρονική σελίδα του Ινστιτούτου: www.architecturalfiles.com.

Στη συνέχεια παρατίθενται οι πληροφορίες που μας παρείχε η κυρία **Ντιάνα Κωνσταντίνου-Βαφείδου**, αρχιτέκτονα του Δήμου Βέροιας και υπεύθυνος του Ινστιτούτου για τις οποίες την ευχαριστούμε πολύ.

«Τον Οκτώβριο του 2000 εγκαινιάστηκε στη Βέροια το Διεθνές Ινστιτούτο Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής στο πλαίσιο του Διεθνούς Συνεδρίου Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής που διοργάνωσε ο Δήμος Βέροιας. Σημαντικοί εκπρόσωποι της Πανεπιστημιακής κοινότητας έδωσαν το παρόν και συμμετείχαν σ' αυτό το συνέδριο. Έφτασαν από όλες τις χώρες των Βαλκανίων και όχι μόνο, αρχιτέκτονες, αρχαιολόγοι, ιστορικοί, από Τουρκία, Αλβανία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία, Ελβετία, Ρουμανία, Ιταλία.

Η πρωτοβουλία αυτή του Δήμου Βέροιας και της επιστημονικής επιτροπής διοργάνωσης, έφεραν τη Βέροια σε πανευρωπαϊκό επίπεδο στο προσκήνιο του ενδιαφέροντος στον τομέα της επιστημονικής έρευνας σε σχέση με την αρχιτεκτονική κληρονομιά και την αποκατάστα-

ση των διατηρητέων μνημείων και συνόλων. Ήδη, είχε η Βέροια να επιδείξει την σημαντική εμπειρία της σε σχέση με την αποκατάσταση των διατηρητέων μνημείων και συνόλων, στις αναστηλωτικές εργασίες σε πολλά κτήρια και ιδιαίτερα στην περιοχή της Μπαρμπούτας.

Στο πλαίσιο του συνεδρίου συνεργάστηκαν το Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ. και η Αρχιτεκτονική Σχολή της Βενετίας. Έγιναν μαθήματα σε φοιτητές, που αφορούσαν την αναβίωση της Εβραϊκής συνοικίας «Μπαρμπούτα» και την αξιοποίηση της κοίτης Τριποτάμου. Οι φοιτητές και οι καθηγητές φιλοξενήθηκαν στον ξενώνα που έχει το Ινστιτούτο και δημιουργήθηκε γι' αυτόν τον σκοπό.

Σημαντικό ρόλο επίσης είχε η Βέροια στη διάρκεια της συμμετοχής της σ' ένα πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το SANVERAL, που περιελάμβανε τις πόλεις Sanfurer (Πορτογαλία), Βέροια και Alberobello (Ιταλία). Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος εντάχθηκε και η αποκατάσταση του διατηρητέου κτίσματος στην Μπαρμπούτα το οποίο διαμορφώθηκε για να στεγάσει το ΔΙΠΑ.

Όλο αυτό που έγινε τότε στην πόλη μας και πήρε αυτές τις διαστάσεις στην επιστημονική κοινότητα της Ευρώπης κατά κύριο λόγο οφειλόταν σ' ένα σημαντικό και καταξιωμένο καθηγητή, επιστήμονα, ακαδημαϊκό, μα πρώτα απ' όλα Δάσκαλο, που «βάραινε» στη λίστα της επιστημονικής κοινότητας σε Πανευρωπαϊκό επίπεδο στο χώρο της Αρχιτεκτονικής και αρχαιολογικής παιδείας, τον Νικόλαο Μουτσόπουλο. Μέλος της UNESCO, ιδρυτής και πρόεδρος του ICOMOS στην Ελλάδα και μέλος παγκόσμιων οργανώσεων για τη διατήρηση της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των χωρών του κόσμου.

Την Βέροια, τότε λοιπόν ο καθηγητής Μουτσόπουλος διάλεξε για να προσφέρει, να «δωρίσει», θα λέγαμε σήμερα, γιατί πρόκειται για ένα πολύτιμο απόκτημα, το Αρχείο της Έδρας του στο Α.Π.Θ., στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων όπου για 45 χρόνια υπηρέτησε ως τακτικός καθηγητής.

Αρχείο του μαθήματος

Το μάθημα είχε τον τίτλο: «Αρχιτεκτονική Μορφολογία και Ρυθμολογία». Είναι δύσκολο να προσδιορίσει κανείς με ακρίβεια το πλαίσιο αυτού του μαθήματος γιατί είναι ευρύτατο και αγκαλιάζει κάθε δημιούργημα του Ανθρώπου, κτίσμα, έργο τέχνης, πρωτόγονο ή κλασικό. Επιγραμματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο κλάδος της Αρχιτεκτονικής Ρυθμολογίας αναφέρεται στην έρευνα και στη γνώση των ρυθμών, ιδιαίτερα της κλασσικής ελληνικής αρχιτεκτονικής, το δε μάθημα της Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας στηρίζεται αφ' ενός στη γνώση των μορφών του παρελθόντος και αφ' ετέρου στη μεθοδολογία αναζητήσεως αρχιτεκτονικής μεθόδου ή εμπνεύσεως για τη δημιουργία σύγχρονων αρχιτεκτονικών.

Στη διάρκεια της διδασκαλίας αυτού του μαθήματος διαπιστώθηκε ότι οι ρίζες της εθνικής μας μεταβυζαντινής αρχιτεκτονικής βρίσκονται κατεξοχήν στο βορειοελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα στις περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας και Ηπείρου. Η Θεσσαλονίκη, η Βέροια, οι Σέρρες, η Καστοριά, η Νάουσα, η Αχρίδα, η Μοσχόπολη, το Μοναστήρι, το Κρούσοβο και το Μελένικο, ως τα βασικά αστικά και θρησκευτικά κέντρα του Μακεδονικού χώρου ακόμη και την εποχή της Τουρκοκρατίας, αποτελούν μαρτυρία για την αναφορά στο δόκιμο όρο «Βαλκανική Αρχιτεκτονική». Στα τέσσερα πρώτα κέντρα σώζονται οι πιο αξιόλογες βυζαντινές εκκλησίες που αποτελούν μνημεία του Βυζαντινού παρελθόντος της Μακεδονίας.

«Η Βέροια - αναφέρει ο Μουτσόπουλος στο βιβλίο του, τότε που ερχόταν με τους φοιτητές του εδώ και με τις βδομάδες αποτύπωναν τα σπίτια και τις εκκλησίες - είναι μια αξιόλογη πολιτεία με ένα εντελώς προσωπικό ύφος, όχι μόνο στα εξωτερικά γνωρίσματα των κτηρίων, στο 'χαγιάτι' ή στα 'σαχνισιά», αλλά και εσωτερικά, γιατί τα σπίτια της έχουν μία τελείως ξεχωριστή και μοναδική εσωτερική διάρθρωση με αξιόλογες κτιριολογικές λύσεις». Είναι σημαντικό για την Αρχιτεκτονική και τιμητικό για τη Βέροια το βιβλίο του με τίτλο «Η λαϊκή

αρχιτεκτονική της Βέροιας», που εκδόθηκε το 1967 και επανεκδόθηκε από το Δήμο Βέροιας, στο πλαίσιο του προγράμματος που φιλοδοξούσε ο Δήμος να υλοποιήσει, προκειμένου να αναδείξει την αρχιτεκτονική κληρονομιά της πόλης. Πρόκειται για ένα βιβλίο που προέκυψε από το υλικό των εργασιών όλων σχεδόν των φοιτητών που φοίτησαν τις δεκαετίες '60 και '70. Δεν υπάρχει αρχιτέκτονας που φοίτησε εκείνα τα χρόνια στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ που να μην έχει περπατήσει και σκοντάψει στα σοκάκια και στα καλντερίμια της πόλης μας. Με πολυήμερη διαμονή εδώ αποτύπωσαν με λεπτομέρειες τα αρχοντικά της, τα χάνια της, τις βοτσαλωτές αυλές, τις υπέροχες τοιχογραφίες, τις βυζαντινές εκκλησίες, τις επιγραφές τους, τα τζάκια, τις καμινάδες, τα ξυλόγλυπτα ταβάνια, κλπ.

Άγιον Μανδήλιον Γοργοεπηκόου

Το αρχείο

Η Βέροια είχε το εξαιρετικό προνόμιο να της εμπιστευθεί ο καθηγητής Μουτσόπουλος **ένα μοναδικό αρχείο**: α) αρχείο σχεδίων, β) αρχείο μοναδικών και σπάνιων φωτογραφιών, γ) αρχείο εργασιών και πρακτικών συνεδρίων της UNESCO και του ICOMOS, δ) υλικό από έρευνες και μελέτες από κοινωνική και πολιτιστική καταγραφή περιοχών και πληθυσμών ανά την Ελλάδα (για παράδειγμα, οικογένειες και χωριά της Πίνδου, ενασχόλησή τους, παραδόσεις, κοινωνική ζωή, κατοικία, καλύβια, κλπ., φωτογραφίες με φορεσιές, εργαλεία δουλειάς), ε) θεματικούς χάρτες (π.χ. Ελασσόνα – με καταγεγραμμένες στο χάρτη όλες τις εκκλησίες και ίχνη χαμένων ναών, Δήλος – αποτυπώσεις ευρημάτων αρχαίων κτισμάτων, Ζαγοροχώρια – υλικό μοναδικό από κάθε χωριό) και ζ) τη βιβλιοθήκη που δημιουργήθηκε από την ευγενική προσφορά της προσωπικής βιβλιοθήκης του καθηγητή.

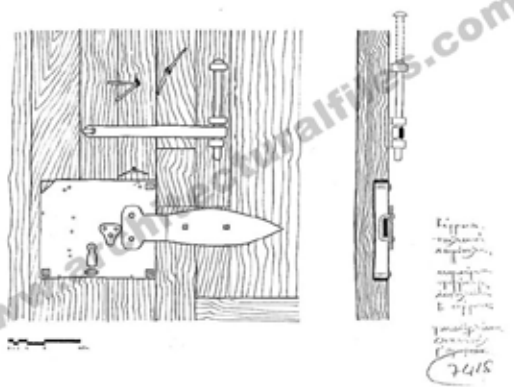
Στο αρχείο του καθηγητή Μουτσόπουλου περιέχονται τα σχέδια που εκπόνησαν οι φοιτητές στα πλαίσια των μαθημάτων που δίδασκε στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης από το 1956 μέχρι το 1994, δηλαδή για χρονικό διάστημα σχεδόν 40 χρόνων. Στο πλαίσιο του μαθήματος οι φοιτητές καλούνταν να αποτυπώσουν και να μελετήσουν υπό την αυστηρή επίβλεψη του καθηγητή ένα μεγάλο εύρος κτιρίων και κατασκευών, από σημαντικά μνημεία και σύνολα έως και ταπεινές κατασκευές, εκφάνσεις της λαϊκής αρχιτεκτονικής. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το γεγονός ότι όλα αυτά τα χρόνια τα θέματα κάλυψαν όλες τις γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας, από την Ήπειρο έως τα νησιά, από μικρούς οικισμούς έως μεγάλες πόλεις.

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που σήμερα, με το πέρασμα τόσων χρόνων, τα σχέδια αυτά είναι ό,τι έχει απομείνει από οικιστικά σύνολα και μνημεία που έχουν πια καταστραφεί ή αλλοιωθεί σε παραμορφωτικό βαθμό.

Από την άλλη, το σχέδιο ως φυσικό αντικείμενο, εκτός από την αξία του για αυτό που αναπαριστά (το μνημείο κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή), έχει από μόνο του πια αποκτήσει **μνημειακή αξία** λόγω της παρόδου του χρόνου αλλά και κυρίως λόγω των «μουσειακού χαρακτήρα», πλέον, μέσων σχεδίασης και τεχνοτροπίας τους. **Τα σχέδια του αρχείου ως στοιχεία ιστορίας**, όπου πάνω τους δεν έχει διασωθεί μόνο η μορφή που αναπαριστούν, αλλά και ο τρόπος και τα μέσα σχεδίασης, η μορφολογία απεικόνισης και η διαδικασία παραγωγής τους - ιδιαίτερα συγκρινόμενα με το σημερινό τρόπο σχεδίασης, που είναι καθαρά μηχανιστικός και χωρίς προσωπικό ύφος.

Στη συλλογή αυτή «αποτυπώνεται», επίσης, η ιστορία του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ. Είναι συγκεντρωμένες οι νεανικές εργασίες γενεών αρχιτεκτόνων, οι μεγαλύτεροι από τους οποίους είναι πλέον καταξιωμένοι οι ίδιοι στο επάγγελμα και/ή την ακαδημία.

Για να κατανοήσει κανείς την αξία της συλλογής αλλά και να σκεφθεί τρόπους αξιοποίησής του, απαραίτητο είναι να γνωρίζει την τεράστια συμβολή του καθηγητή Μουτσόπουλου στην αρχιτεκτονική παιδεία χιλιάδων αποφοίτων της σχολής του Α.Π.Θ. Γράφει χαρακτηριστικά ο Πάνος Θεοδωρίδης, αρχιτέκτων, αναστηλωτής και συγγραφέας για τον καθηγητή Μουτσόπουλο:

Παλαιά Μητρόπολις

«...Πρώτος έψαξε τα Βαλκάνια, πρώτος αναζήτησε τις συγγένειες στην χερσόνησο του Αίμου, πρώτος σε αυτήν την γενιά βρήκε τους δρόμους του μεταξιού και τις προσβάσεις της καθ' ημάς ανατολής. Ο Μουτσόπουλος ήξερε ή έμαθε τις υπόγειες διαδρομές που συνέδεαν την Στεμνίτσα, την Ήπειρο, τη Μακεδονία, την ρωμείκη λατινοφωνία, την σλαβική ορθοδοξία και την μινωίτικη θαλασσοκρατορία. Μας το δίδαξε και έτσι, σήμερα, είναι πάμπολλοι και διαθέσιμοι οι μακεδονολάτρες, οι αλληθωρίζοντες, οι πολυπολιτισμικοί και άλλα ζωντανά του μπαχτσέ. Να σημειώσω απλώς ότι οι διαβαλκανικές και οι εσωτερικού μετώπου στρατηγικές του δάσκαλου Μουτσόπουλου είχαν μια πρωιμότητα που κόντευε να τις ακυρώσει. Ίσως γι' αυτό και δέχτηκαν τα νάματα της έρευνας και της εκπαιδευτικής του βασάνου άνθρωποι από κάθε ιδεολογικό και ιδεοληπτικό χώρο.

Φυσικά, βραβεύτηκε κατάλληλα. Όλοι οι ευεργετημένοι από τον Μουτσόπουλο, ο συνεργάτες, οι φοιτητές και οι συνάδελφοι τον αρνηθήκαμε, τον πουλήσαμε, τον περιφρονήσαμε. Ακόμη με τα ζόρια βρίσκει κάποια κονδύλια για να συμπληρώσει το έργο του. Το αρχείο του είναι ξενητεμένο στη Βέροια»...

...Έστειλε τους μαθητές του σε πύλες ανάποδες. Τους περπάτησε σε εμφύλια βουνά και τους έδειξε πρωτοφανή κτίσματα. Φοιτητάκια που έμαθαν μετακομίζοντας στην Θεσσαλονίκη τι θείο πράγμα ήταν η φορμάϊκα και ευτυχώς που απαλλάχτηκαν από τις αρτ ντεκό παλιατζούρες των γενεθλίων τους κατοικιών, τα μακεδονίτικα αρχοντικά, οι πύργοι, τα κάστρα, οι αυλές, τα ταβάνια, οι κρήνες και τα καλντερίμια, οι τοιχογραφίες, τα μοναστήρια και οι ναοί στάθηκαν μια μαύρη, ενοχική και άκρως φοβική τρύπα στην συνείδηση. Ο Μουτσόπουλος έφερε στην κοινωνία αυτή μια επώδυνη αυτογνωσία. Ένας άνθρωπος, κόντρα σε μια ολόκληρη ιδεολογία ζωής.¹

Στις 5 Απριλίου του 2009 εγκαινιάστηκε στο Λαογραφικό Μουσείο του Δήμου Κοζάνης έκθεση σχεδίων και προπλασμάτων με θέμα: «Το μάθημα της παράδοσης». Η έκθεση διοργανώθηκε σε συνεργασία του Δήμου Κοζάνης με το ΑΠΘ με αποκλειστικό υλικό τα σχέδια που «έφυγαν» από το Ινστιτούτο της Βέροιας. Η έκθεση εγκαινιάστηκε από πολιτικούς και επισημόνες με αποκορύφωμα την σαγηνευτική ομιλία του καθηγητή Μουτσόπουλου. Μετά τη 10μηνη παραμονή της στο Δήμο Κοζάνης η ίδια έκθεση φιλοξενήθηκε στο Λαογραφικό Μουσείο της Θεσσαλονίκης στα πλαίσια των Δημητρίων και στέφθηκε επίσης με μεγάλη επιτυχία.

1 Πάνος Θεοδωρίδης, προσφώνηση σε τιμητική εκδήλωση για τον καθηγητή Μουτσόπουλο το 2002.

Έκθεση Πεπραγμένων 2012

ΕΠΑΦΕΣ ΜΕ ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ

Κατά τη διάρκεια του έτους 2012 το Δ.Σ. της Ε.Μ.Ι.Π.Η. ήλθε σε επαφή με διάφορους φορείς προκειμένου να γνωστοποιήσει και να προωθήσει το έργο της. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης Α' και Β' Βαθμού, πανεπιστημιακά ιδρύματα, όπως το Α.Π.Θ. και το Π.Δ.Μ., ερευνητικά κέντρα της Ελλάδας και του εξωτερικού κ.α. Συνεργασία αναπτύχθηκε με την 11η Ε.Β.Α., την Κ.Ε.Π.Α. Δ. Βέροιας, τη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας, την Εύξεινο Λέσχη Βέροιας, το Μουσικό Σχήμα Άχι-Βάχι κ.α.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ - ΜΕΛΕΤΕΣ

Κατά το έτος 2012 κυκλοφόρησαν κανονικά τόσο το επιστημονικό περιοδικό της Ε.Μ.Ι.Π.Η. «*Μελετήματα Ημαθίας*», τομ.3 (2011), όσο και τα φύλλα 16-18 των «*Χρονικών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας*». Επίσης, κυκλοφόρησαν τα πρακτικά της Α' Επιστημονικής Ημερίδας, «*Μιλάμε για τη Βέροια του 20^{ου} αιώνα (1890-1910) Στο λυκόφως της Οθωμανικής Περιόδου*», στα οποία περιλαμβάνονται οι ανακοινώσεις της επιστημονικής ημερίδας που είχε πραγματοποιηθεί το Σεπτέμβριο του 2011.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ - ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Το Σεπτέμβριο του 2012 διοργανώθηκε για δεύτερη φορά η «*Εβδομάδα Τοπικής Ιστορίας και Πολιτισμού*». Κατά τη διάρκεια της εβδομάδας πραγματοποιήθηκαν εκδηλώσεις, οι οποίες σκοπό είχαν την προβολή και διάδοση της τοπικής ιστορίας και του πολιτισμού της Ημαθίας στο ευρύ κοινό. Μεταξύ αυτών πραγματοποιήθηκε η εκδήλωση «*Μικρά Ασία – Πόντος-Θράκη- Οι πρόγονοί μας θυμούνται...*», αφιερωμένη στα 90 χρόνια από τη Μικρασιατική καταστροφή. Κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης παρουσιάστηκε πολυμορφικός δίσκος (dvd) με μαρτυρίες προσφύγων πρώτης γενιάς. Στις εκδηλώσεις της Εβδομάδας Τοπικής Ιστορίας και Πολιτισμού εντάχθηκε και η εκδήλωση «*Κωνσταντίνος Βαφείδης: Ένας λόγιος του 20^{ου} αιώνα*», αφιερωμένη στο Βεροιώτη λόγιο και μουσικό, ο οποίος έζησε μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Ξεχωριστή θέση στις εκδηλώσεις κατείχε η Β' Επιστημονική Ημερίδα «*Μιλάμε για τη Βέροια του 20^{ου} αιώνα (1910-1925)- Από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος*». Ιδιαίτερη απήχηση στο κοινό βρήκαν τα εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία διοργάνωσε η Ε.Μ.Ι.Π.Η. με το γενικό τίτλο «*Μαθαίνω την Ιστορία του τόπου μου*». Λόγω του επετειακού χαρακτήρα του έτους 2012, κατά το οποίο συμπληρώθηκαν 100 χρόνια από την απελευθέρωση της Μακεδονίας, οι εκπαιδευτικές συναντήσεις ήταν αφιερωμένες στα Οθωμανικά χρόνια, τον Μακεδονικό Αγώνα και την Απελευθέρωση της Βέροιας. Τέλος, σε συνεργασία με το τμήμα λαογραφίας της ΚΕΠΑ Δ. Βέροιας, συνδιοργανώθηκε η μουσικοχορευτική εκδήλωση «*Από την Κραφerye στη Βέροια*».

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ 2013

Για το έτος 2013 προγραμματίζονται εκδηλώσεις οι οποίες σκοπό έχουν να προβάλουν και να προάγουν την τοπική ιστορία και τον πολιτισμό της Ημαθίας. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται η διοργάνωση επιστημονικής ημερίδας σε συνεργασία με τα Γ.Α.Κ. Ν. Ημαθίας «*Ημαθία: Σκιαγραφώντας την ιστορία της μέσα από τις συλλογές των Γ.Α.Κ.*», η διοργάνωση της «*Γ' Εβδομάδας Τοπικής Ιστορίας και Πολιτισμού*», η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων «*Μαθαίνω την ιστορία του τόπου μου*», καθώς και άλλες σχετικές εκδηλώσεις.

Πεπραγμένα

Γενική Συνέλευση και κοπή Βασιλόπιτας 2013

Την Κυριακή 3 Φεβρουαρίου 2013 πραγματοποιήθηκε η καθιερωμένη ετήσια Γενική Συνέλευση της Ε.Μ.Ι.Π.Η. κατά την οποία έγινε ο απολογισμός των δράσεων της εταιρείας για το έτος 2012.

Της Γενικής Συνέλευσης προηγήθηκε η κοπή της Βασιλόπιτας, την οποία ευλόγησε ο πρωτοσύγκελος της Ι.Μ. Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, Αρχιμ. Γεώργιος Χρυσοστόμου.

Το Ρουμλούκι (Καμπανία) κατά την πρώιμη και μέση οθωμανοκρατία (14ος αι. - 1830)

Η Εταιρεία Μελετών Ιστορίας Πολιτισμού Ν. Ημαθίας, Οι Φίλοι του Βυζαντινού Μουσείου Βέροιας και ο Δικηγορικός Σύλλογος Βέροιας διοργάνωσαν διάλεξη με ομιλητή τον κ. Γιάννη Μοσχόπουλο, δικηγόρο-ερευνητή, και θέμα: «*Ιστορικοί σταθμοί για το Ρουμλούκι (Καμπανία) από τον 14ο αι. έως το 1830*». Η διάλεξη πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα εκδηλώσεων της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης της Βέροιας, την Τετάρτη 20 Φεβρουαρίου 2013, με αφορμή την πρόσφατη έκδοση του βιβλίου του συγγραφέα, *Το Ρουμλούκι (Καμπανία) κατά την πρώιμη και μέση οθωμανοκρατία (14ος αιώνας - 1830)*.

Το Μετέωρο Βήμα της Μακεδονίας, 1870-1945

Η Εταιρεία Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας σε συνεργασία με τη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη της Βέροιας παρουσίασε το βιβλίο του Γιάννη Αναγνώστου «*Το Μετέωρο Βήμα της Μακεδονίας, 1870-1945*». Η βιβλιοπαρουσίαση πραγματοποιήθηκε την Τετάρτη 3

Απριλίου 2013 στην αίθουσα εκδηλώσεων της **Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Βέροιας**. Το βιβλίο παρουσίασαν οι: **Γιώργος Νικολάου**-Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και η **Αντωνία Χαρίση**-Δρ. Ιστορίας της Εκπαίδευσης-Διευθύντρια 9ου Δημ. Σχολείου Νάουσας, ενώ κείμενα από το βιβλίο ανέγνωσε η υπ. Δρ. Παν. Δυτικής Μακεδονίας **Αναστασία Ταναμπάση**.

**«Άρχων Διδάσκαλος του Ευαγγελίου»
ο Επίτιμος Πρόεδρος της Ε.Μ.Ι.Π.Η. κ. Παύλος Πυρινός**

Ο Επίτιμος Πρόεδρος της Ε.Μ.Ι.Π.Η. κ. Παύλος Πυρινός, τιμήθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, με το εκκλησιαστικό οφίκιο του «Άρχοντα Διδασκάλου του Ευαγγελίου»

Το οφίκιο απενεμήθη το απόγευμα της 16^{ης} Ιανουαρίου 2013, μετά το τέλος του εσπερινού της εορτής του Αγίου Αντωνίου Πολιούχου Βεροίας, από τον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας κ. Παντελεήμονα.

Η απονομή του οφικίου αποστέλλει ένδειξη τιμής και αναγνώρισης του έργου του οποίο προσέφερε ο κ. Πυρινός μέχρι σήμερα.

**Ξεναγηση του Κινέζου Πρέσβη από την Ε.Μ.Ι.Π.Η.
στην παραδοσιακή συνοικία της Μπαρμπούτας**

Διήμερη επίσκεψη στην Ημαθία πραγματοποίησε από το απόγευμα της Παρασκευής 15/3 ο Πρέσβης της Λαϊκής Δημοκρατίας την Κίνας, Du Qiwen.

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στη Βέροια, ο Κινέζος Πρέσβης επισκέφτηκε χώρους πολιτισμικού ενδιαφέροντος μεταξύ των οποίων η Μπαρμπούτα και η Εβραϊκή Συναγωγή της Βέροιας, όπου ξεναγήθηκε από τον πρόεδρο της Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας Μανώλη Ξυνάδα,

ο οποίος αναφέρθηκε στην ιστορία των Εβραίων της πόλης και του παρουσίασε ιστορικά στοιχεία τόσο από την Συναγωγή, όσο και από τη συνοικία των Εβραίων.

**Καθηγητές και μαθητές από Πολωνία, Βουλγαρία, Τουρκία και Ιταλία
επισκέφτηκαν το 3ο Λύκειο Βέροιας στο πλαίσιο του προγράμματος Comenius και
ξεναγήθηκαν από την Ε.Μ.Ι.Π.Η. σε σημεία πολιτισμικού ενδιαφέροντος.**

Δεκαοκτώ μαθητες και έντεκα καθηγητες από την Πολωνία, την Βουλγαρία, την Τουρκία και την Ιταλία επισκέφτηκαν τη Βέροια και το 3ο Λύκειο Βέροιας στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού προγράμματος Comenius με τίτλο: τίτλο «Φανταστείτε ότι δεν υπάρχουν σύνορα...».

Εκτός των άλλων δραστηριοτήτων της ομάδας, το πρόγραμμα περιελάμβανε και επισκέψεις σε χώρους αρχαιολογικού ιστορικού και πολιτισμικού, γενικότερα, ενδιαφέροντος. Στο πλαίσιο αυτών των επισκέψεων η ομάδα των φιλοξενούμενων καθηγητών και μαθητών ξεναγήθηκε από τον πρόεδρο της Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας Μανώλη Ξυνάδα στους χώρους του Βήματος του Αποστόλου Παύλου, του Μεντρεσέ Τζαμί, της πλατείας Ωρολογίου της Μπαρμπούτας και της Εβραϊκής Συναγωγής.